

UNIVERSITETET I
NORDLAND

MASTEROPPGAVE

Part i saken

**En undersøkelse av påtaleansvarliges refleksjon
rundt påstand om samfunnsstraff**

SA349S Masteroppgave i sosialt arbeid

Universitetet i Nordland

Ingrid Hordvik

Kandidat nr.53

Mai 2014

Forord

Etter en lengre studiepermisjon var det bare å sette inn støtet og gjøre ferdig studiet. Det er derfor en glede og endelig komme i havn med masteroppgaven, til tross for fulltids stilling ved friomsorgen. Mangt har jeg lurt på og mangt har jeg lært gjennom prosessen. Nye spørsmål og ny undring oppleves som en følgetilstand jeg må leve videre med, og det går helt greit.

Jeg vil takke de som har gjort det mulig for meg å fullføre prosjektet. Mine nære og kjære for tålmodighet, forståelse og oppmuntring til siste punktum finale. Min veileder for konstruktive tilbakemeldinger og innspill under hele arbeidsprosessen. Sist men ikke minst informantene som i rikt monn velvillig delte sine refleksjoner om egen praksis med meg.

Når er det en som har gode ting i vente, nemlig min trofaste store gode hund Odin. Nå er det dags for lange turer i skog og mark!

Innledning

Denne masteravhandlingen er en rapport fra en undersøkelse av hvilke refleksjoner som danner grunnlag for påtaleansvarliges beslutning om å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff.

Masteroppgaven består av 3 kapitler. Kapittel 1 gir først en kort innføring i tema og de kunnskapsfelt jeg har valgt å støtte meg til ved analyse av empirien. Deretter presenteres kunnskapsstatus på området. Det vises til organiseringen av påtalemyndigheten sammen med påtaleansvarliges arbeidsoppgaver knyttet opp til tema. Straffeteori, prinsipp for norsk straffeutmåling og straffeprosess vil i korte trekk gjøres rede for. Menneskesyn knyttet til straff vil bli belyst og i den forbindelse presenteres konsekvenspedagogikk i korte trekk som en utdyping til denne innfallsvinkelen.

Grunnleggende rettslige prinsipp innen rettsfilosofi og rettsvitenskap presenteres for å få belyst noe av den teoretiske bakgrunn for påtaleansvarliges praksis.

Utvikling av norsk straffelovgivning, straffep praksis og friomsorg presenteres kort for å plassere tema inn i en historisk sammenheng. Tankegods og idegrunnlaget for samfunnsstraff ses i sammenheng med samfunnstjeneste. Derfor presenteres samfunnstjeneste først og deretter samfunnsstraff. Lovendringer og anvendelsesområdet for samfunnsstraff presenteres sammen med innholdet i en samfunnsstraff og de krav som stilles til domfelte. Statistikk for perioden 2006 -2013 vil kort bli gjort rede for. Avslutningsvis presenteres problemstillingen sammen med presisering og avgrensing av tema.

I kapittel 2 vil de metodiske tilnærmingene som er valgt for å belyse problemstillingen presenteres. Vitenskapsteoretisk ståsted, valg av forskningsdesign, forforståelse og kvalitativ intervju som metode gjøres rede for. Videre vil utforming av intervjuguide, rekruttering og sammensetting av utvalg, gjennomføring av intervju og transkribering presenteres.

Fremgangsmåte ved presentasjon og analyse av det empiriske materialet vil bli gjort rede for sammen med de kunnskapsfelt jeg har valgt å støtte meg til. Spørsmål knyttet til reliabilitet, validitet og generalisering utdypes. Avslutningsvis viser jeg til ulike etiske betraktninger knyttet til metodebruk.

I kapittel 3 presenteres og analyseres det empiriske grunnlaget for undersøkelsen.

Presentasjonen vil i store trekk følge hovedtema i intervjuguiden. Begrunnelsen for en slik tilnærming er at undersøkelsen er formet rundt en rekke tema jeg i utgangspunktet ønsket å få belyst. Empirien vil bli analysert med bakgrunn i kunnskapstaus på feltet og de kunnskapsfelt

som er gjort rede for i kapittel 1 og 2. Til slutt vil jeg med bakgrunn i empiri og analyse gi en oppsummering av sentrale funn.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Tema, kunnskapsstatus og problemstilling

1.1. Tema.....	1
1.2. Ulike kunnskapsfelt som analyseredskap.....	3
1.3. Organisering av påtalemyndigheten.....	4
1.3.1. Definisjon av roller og juridiske begrep.....	4
1.3.2. Organisering av politi og påtalemyndighet i Norge – Et tosporet system.....	5
1.3.3. Straffesakskjeden.....	7
1.3.4. Samfunnsstraff og aktørene i strafferettskjedes rolle og mandat.....	7
1.3.5. Påtaleinstruksen (forskrift om ordningen av påtalemyndigheten).....	8
1.3.6. Personundersøkelse.....	9
1.3.7. Aktors partsforedrag - Skyldspørsmål – Straffeutmåling.....	10
1.4. Straffeteori - Prinsipp for straffeutmåling – Straffeprosessloven.....	10
1.4.1. Straffebegrepet.....	10
1.4.2. Allmennpreventivt perspektiv.....	12
1.4.3 Individualpreventivt perspektiv.....	13
1.4.4. Legalitetsprinsippet i norsk strafferett.....	14
1.4.5. Determinisme vs Indeterminisme - Skyld eller skjebne.....	14
1.4.6. Lovverk og prinsipp for norsk straffeutmåling.....	22
1.4.7. Straffeprosessloven.....	23
1.5. Rettsfilosofi – Rettsvitenskap.....	24
1.5.1. Rettsfilosofi.....	24
1.5.2. Juridisk metode – Rettskildelæren.....	25
1.5.3. Rettsrealismen.....	26
1.6. Straffeutmåling i et historisk perspektiv - Utvikling av friomsorgen.....	27
1.6.1. Kort om straffepraksis i et historisk perspektiv.....	27
1.6.2. Kort om utviklingen av kriminalomsorgens friomsorgskontor.....	28
1.7. Samfunnsstraff – Historisk perspektiv- Innhold i soningen.....	29
1.7.1. Fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff – Politiske føringer.....	29
1.7.2. Endring av anvendelsesområdet for samfunnsstraff.....	32
1.7.3. Innholdet i en samfunnsstraff.....	33
1.7.4. Straffegjennomføringsloven § 54. Krav til den domfelte.....	35
1.7.5. Statistikk over iverksatte samfunnsstraffer.....	35
1.8. Problemstilling.....	36
1.9. Presisering og avgrensing.....	37
Kapittel 2. Metode.....	39
2.1. Vitenskapsteoretisk ståsted.....	39
2.2. Forskningsdesign.....	40
2.3. Forforståelse.....	41
2.4. Kvalitativ metode.....	42
2.5. Dokumenter som bakgrunn for analyse.....	44
2.6. Utforming av intervjuguide.....	45
2.7. Sammensetting av utvalg.....	48
2.8. Rekruttering av informanter.....	49
2.9. Gjennomføring av intervjuene.....	50
2.10. Transkribering og koding av empiri.....	52
2.11. Presentasjon av empiri og analyse av datamaterialet.....	52
2.11.1. Fast and slow thinking.....	53

2.11.2. Taus kunnskap.....	55
2.11.3. Den reflekterende praktiker – Donald Schön.....	56
2.12. Reliabilitet - Validitet – Generalisering.....	59
2.13. Ethiske og metodiske betraktninger.....	60
Kapittel 3. Presentasjon av empiri og analyse.....	63
3.1. Hvilke kriterier og rutiner kan knyttes til vurdering av påstand om samfunnsstraff?.....	63
3.1.1 Kriterier og rutiner.....	63
3.1.2. Personlige forhold – Individuelle forutsetninger (evne).....	63
3.1.3. Historikk.....	66
3.1.4. Historikk – tidsfaktor.....	67
3.1.5. Alder – syn på fengselsstraff.....	68
3.1.6. Påtaleansvarliges syn på samfunnsstraff som straffealternativ.....	72
3.1.7. Påtaleansvarliges definering av gjengangere.....	74
3.1.8. Påtaleansvarliges vurdering av siktedes rehabilitering (progresjon).....	75
3.1.9. Påtaleansvarliges vurdering av siktedes troverdighet.....	77
3.1.9.1. Troverdighet som vurderingsgrunnlag.....	77
3.1.9.2. Motivasjon: Erkjennelse av forholdet - Vilje til å gjøre opp for seg.....	78
3.1.9.3. Siktede syn på samfunnsstraff.....	79
3.1.9.4. Hvordan vurderer påtaleansvarlige siktedes fremtoning.....	79
3.1.10. Hvilke rutiner kan knyttes til valg av påstand om samfunnsstraff?.....	81
3. 2. Hvordan erfarer påtaleansvarlige at tidsbruk og arbeidsmengde kan ha innvirkning på valg av påstand?.....	84
3.3. Hvordan vurderer påtaleansvarlige personundersøkelse som dokument, og hvilken verdi tillegges personundersøkelse ved valg av påstand?.....	87
3. 4. Hvordan vurderes del-dom som straffereaksjon?.....	90
3.5. Hvordan forstår påtaleansvarlige sin samlede kompetanse i forhold til vurdering av påstand?.....	92
3.6. Hvordan erfarer den påtaleansvarlige å ha handlingsrom og rom for skjønnsutøvelse?.....	93
3.7. Hvordan oppfatter påtaleansvarlige at intern organisering og ekstern samarbeidsstruktur innvirker på arbeidet?.....	95
3.7.1. Autonomi.....	96
3.7.2. Autonomi og internt samarbeid.....	96
3.7.3. Felles fora internt – eksternt.....	97
3.8. Ser påtaleansvarlige praksisen som enhetlig eller uensartet?.....	98
3.9. Hvilken kunnskap har påtaleansvarlige om innholdet i en samfunnsstraff og hvilket syn har påtaleansvarlige på samfunnsstraff som soningsform?.....	101
3.10. Avslutning – Sentrale funn.....	106

Vedlegg:

Litteraturliste

Brev til informanter

Intervjuguide

Kapittel 1. Tema, kunnskapsstatus og problemstilling

1.1. Tema

Forslagene i stortingsmeldinger representerer den retning regjeringen og justisdepartementet ønsker for straffegjennomføringspolitikken. Ideen om utvikling av nye samfunnsstraffer ble introdusert i st. meld. nr. 27 *Om kriminalomsorgen* (1997- 98). Ved innføring av ny straffegjennomføringslov 1. mars 2002 ble samfunnsstraff etablert som ny soningsform og regulert i lovens kapittel 5. Ordningen med samfunnstjenesten ble fra denne dato opphevet og erstattet med samfunnsstraff. Straffelovens § 28 a første ledd beskriver anvendelsesområdet og innholdet i en samfunnsstraff. I st. meld. nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (2007-2008) var ambisjon for fremtidig kriminalpolitikk en videreutvikling og styrking av de allerede eksisterende straffereaksjoner i frihet, deriblant samfunnsstraff. Fængselsstraff kombinert med samfunnsstraff ble også sett som en ønsket kriminalpolitisk utvikling. Målsetting om økning av ulike straffegjennomføringsformer i frihet ble begrunnet slik:

”Ut fra kunnskapen om at fengsel kan vanskeliggjøre domfeltes sosiale rehabilitering, vil departementet i størst mulig utstrekning bruke alternative reaksjons- og straffegjennomføringsformer”. (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008):10)

En kan anta at disse politiske føringene vil vise seg i praksis, ved at alle ledd i straffesakskjeden har økt fokus på anvendelse av straffereaksjoner i frihet, også samfunnsstraff. Straffesakskjeden består av politi, påtalemyndighet, domstol og kriminalomsorg. Gjennom sine respektive samfunnsoppdrag skal representanter fra straffesakskjeden gjennomføre den aktuelle kriminalpolitikk. Disse aktørene har ulike roller og oppgaver knyttet til straffereaksjonen samfunnsstraff.

I henhold til straffelovens § 28 a første ledd kan samfunnsstraff idømmes dersom det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i ett år. Ved rettsbehandling, etter at skyldspørsmålet er avgjort, skal påtaleansvarlige nedlegge påstand om straff.

Påtaleansvarlige skal ta stilling til faktorer som de mener veier for eller mot påstand om samfunnsstraff. Forslaget til straffeutmåling skal legges frem som en veiledning for retten.

Det finnes rapporter som dreier seg om samfunnsstraff og straffepraksis overfor unge lovbrøyttere, rapporter som evaluerer samfunnsstraff, rapporter som ser på straff som et samfunnsfenomen i lys av straffereaksjonen samfunnsstraff og rapporter om samfunnsstraff i

forhold til frihetsinnskrenkning vs frihetsberøvelse. Jeg har funnet litteratur innen rettsvitenskap, rettsfilosofi, straffeteori som generelt kan si noe om hva som kan ligge til grunn for juristers og rettsanvenderers refleksjoner i det praktiske virke knyttet til straffeutmåling. Forarbeider, lovtekst, rettspraksis, høyesterettsdommer og direktiver fra riksadvokaten som gjelder anvendelse av samfunnsstraffen, vil i utgangspunktet være førende for påtaleansvarliges valg av påstand. Jeg har imidlertid ikke funnet rapporter som belyser påtaleansvarliges egne beskrivelser av hvilke refleksjoner som er knyttet til valg av påstand om samfunnsstraff. Ved søk i åpne databaser og forskningsarkiv som DUO, CORA, BORA, NORA, MUNIN, BLIX, søkebase i BIBSYS, nasjonalbibliotekets søkebase, søk i google scholar, har jeg heller ikke funnet rapporter som svarer helt til min problemstilling.

Påtaleleddet i straffesakskjeden sitter i en nøkkelposisjon og kan ses som en viktig premissleverandør med definisjonsmakt i forhold til anvendelse av samfunnsstraff. Uansett hvilken avgjørelse de faller ned på så vil valg av påstand alltid bli verbalt og/ - eller skriftlig kommunisert ut i andre ledd i straffesakskjeden. Påtaleansvarlige er således en tydelig aktør i forhold til anvendelse av samfunnsstraff med mulighet til å påvirke straffeutmålingen. Det er derfor av interesse å få frem hva som tas med inn i grunnlaget for valg av påstand og jeg er derfor opptatt av å undersøke dette nærmere.

Studien er videre motivert ut i fra egen yrkespraksis og erfaring med tilrettelegging av samfunnsstraff. Kriminalomsorgens statistiske landsoversikt (Kriminalomsorgens årsstatistikk:2012) viser at det siden 2009 har vært vedvarende nedgang i antall samfunnsstraffer. Denne reduksjonen er også medvirkende til at jeg har interesse for tematikken.

Bernt (2013) peker på det dynamiske aspektet ved jussen. Samtidig som rettspraksis henter sine argumenter og begrunnelser fra tidligere domsavsigelser vil den juridiske praksis foregå her og nå. Gjeldende rett vil skapes igjen og igjen i nye kontekster. Denne undersøkelsen vil bare kunne gi et avgrenset bilde av påtaleansvarliges refleksjoner knyttet til anvendelse av samfunnsstraff i jussens praksis her - og - nå.

I artikkel ”Rettskildelæren og ”*the single right answer*” presiserer Bernt følgende:

”For å kunne løse oppgaven med å fastlegge gjeldende rett ut fra et her- og- nå-perspektiv, må rettsforskeren – og den dyktige praktiker – utvikle en evne både til å se

den enkelte rettsregel ikke bare som en frittstående normering av visse typetilfeller. Rettsanvendelsen må ses som et forsøk på å skape og opprettholde et forstands- og verdimelessig forståelig grunnlag som rettferdiggjør juristenes fastlegging av det rettslige innhold, gjennom rettsanvendelsen og rettsvitenskap, av borgere og myndigheters innbyrdes forhold her og nå. Kartet må justeres etter hvert som terrenget endrer seg. «Law is a river, not a pond».(Bernt 2013:59)

1.2. Ulike kunnskapsfelt som analyseredskap

Tema handler om samfunnsstraff med fokus på påtaleansvarliges arbeidsoppgaver og hvordan de reflekterer rundt påstand om samfunnsstraff. Et slikt tema kan undersøkes på forskjellige måter. Jeg har valgt å anvende følgende kunnskapsfelt som analyseredskap:

Professor Donald Schöns bok, *Den reflekterende praktiker*, med beskrivelser av hvordan profesjonelle tenker når de arbeider.

Professor Daniel Kahnemans bok, *Thinking fast and slow*, med beskrivelser av et tosporet system for menneskelig tenkning.

Konsekvenspedagogikk utviklet av den danske psykologen og filosofen Jens Bay.

Begrepet *den tause kunnskap* introdusert av den engelske naturvitenskapsmannen Michael Polanyi.

Kunnskapsområdene som vist til over fokuserer på hvordan profesjonelle anvender sin kunnskap alene og sammen med andre. Videre dreier det seg om at en profesjonell utøver vil ha et tilfang av kunnskap som er opparbeidet over tid. Disse kunnskapene kan ha blitt innarbeidet på en slik måte at de blir automatiserte, umiddelbare og vanskelig å gjøre rede for. Det blir vist til at faglige kompetanse vil kunne fremstå som intuisjon og kan bli materialisert gjennom at profesjonelles emosjoner er det som fører til nærmere ettertanke og refleksjon. Valg av konsekvenspedagogikk som analyseredskap er gjort med bakgrunn i at det er enkeltindividet som må stå til rette og svare for lovbrudd de har begått, og som må bære konsekvensen ved en eventuell straff. I empirien som foreligger gjør påtaleansvarlige vurderinger av siktedes vilje til å gjøre opp for seg. De ser etter eventuelle uttrykk for positive endringer hos siktede og de viser til straffens oppdragende funksjon. Dette er empiri som også kan ses i lys av en konsekvenspedagogisk vinkling.

Schöns ide om den reflekterende praktiker og Kahnemans tosporete system for tenkning kan ses som alternative i forhold til den tradisjonelle oppfatning om hvordan faglig kompetanse

kommer til uttrykk. I en tradisjonell forståelse av kompetanse vil ikke intuisjon og emosjoner ses som troverdige størrelser en kan vise til som uttrykk for profesjonell ekspertise. En tradisjonell forståelse av forholdet mellom emosjoner og tanker innen psykologien, er at tanker kommer først og at tanker ledsages av emosjoner (Halvorsen 2012). En kan si at Schön og Kahneman fremstår som kontroversielle i forhold til det tradisjonelle syn. Samtidig viser Kristjansson (2005) nettopp til emosjoner som en variabel knyttet til juridisk praksis i artikkelen, *Justice and desert-based emotions*. Her peker han på utvikling av den grunnleggende menneskelige følelse av rettferdighet, til følelsen av at noe oppleves som ”fortjent” eller ”ikke fortjent”, og at det vil kunne være en variabel knyttet til juridisk praksis.

Med bakgrunn i ovennevnte vurderer jeg de kunnskapsfelt jeg har valgt som godt egnet til å bidra med å få frem nyanser ved påtaleansvarliges refleksjonen.

1.3. Organisering av påtalemyndigheten

1.3.1. Definisjon av roller og juridiske begrep

Påstand: Det domsresultat de ulike partene ønsker retten skal konkludere med. Den påtaleansvarlige aktor i saken skal nedlegge påstand som kan endres helt frem til saken tas opp til doms, og også under hovedforhandlingen. Retten er ikke bundet til hverken aktors eller forsvarers påstand om staffeutmåling. "Prinsipal påstand" er det resultat partene ønsker seg først og fremst. "Subsidiær påstand" er for tilfeller der partene ikke får medhold i ønsket resultat (Reusch & Reusch 2004).

Påtalemyndigheten: ”Den offentlige myndighet som etterforsker og påtaler straffbare forhold og fører straffesakene for domstolene. Det er påtalemyndigheten hos politiet som avgjør de aller fleste sakene, men for de alvorligste forbrytelsene er det statsadvokaten eller riksadvokaten som tar ut tiltale.”

(<http://www.domstol.no/no/Verktoy/Juridisk-ordliste/> 17.10.13 kl. 11.09)

Aktor: ”Aktor er også kalt offentlig *anklager* og er den som i en straffesak opptre på påtalemyndighetens vegne. Aktor er en rolle man har i kraft av sin stilling ved påtalemyndigheten og er ikke en yrkesbenevnelse. Aktor må være juridisk utdannet.”

(<http://www.domstol.no/no/Verktoy/Juridisk-ordliste/> 17.10.13 kl. 11.09)

Hovedforhandling: ”Er de muntlige forhandlinger som foregår i retten, som regel for åpne dører, direkte for den dømmende rett både i sivile saker og i straffesaker. Dom avsies så snart som mulig etter at hovedforhandlingen er ferdig. De muntlige forhandlingene som eventuelt holdes ved en tilståelsessak kalles ikke for hovedforhandling.”

(<http://www.domstol.no/no/Verktoy/Juridisk-ordliste/> (17.10.13 kl. 11.09)

1.3.2. Organisering av politi og påtalemyndighet i Norge – Et tosporet system

Påtaleenheten i politiet skal lede politiets etterforskning og beslutte om etterforskning skal igangsettes og hvilke etterforskningskritt som skal iverksettes. Påtalemyndigheten skal vurdere bruk av tvangsmidler, herunder; ransaking, pågripelse og begjæring av varetektsfengsling. Påtalemyndigheten skal avgjøre påtalespørsmålet og om etterforskningen skal resultere i straffeforfølgning. Påtaleenheten vil bestå av påtaleansvarlige med kompetanse innenfor ulike saksområder (Politianalysen NOU 2013).

Norsk politi- og påtalemyndighet er tosporet hvilket innebærer at ansvaret for kriminalitetsbekjempelsen er delt mellom Justisdepartementet og Riksadvokaten. Justisdepartementet har administrativt ansvar for Riksadvokaten, men justisministeren kan ikke instruere påtalemyndigheten i enkeltsaker. Prinsippet er at påtalemyndigheten skal være uavhengig i sine avgjørelser og ingen andre fagmyndigheter har anledning til å instruere påtalemyndigheten, heller ikke justisministeren. Påtalemyndigheten er ved dette både formelt og reelt uavhengig av politiske myndigheter i enkeltsaker. Den eneste måten politisk ledelse kan gripe inn i enkeltsaker på er ved en kongelig resolusjon (Politidirektoratets publikasjon 2010 ”Politiet i Norge”) https://www.politi.no/oslo/aktuelt/publikasjoner/Tema_996.xml (11.05.14 kl. 21.41)

Påtalemyndigheten i Norge består av tre nivåer: Påtalemyndigheten i politiet der politifullmektiger, politiadvokater og politimestere utgjør det laveste nivå. Statsadvokatene og riksadvokatene utgjør nivå to. Riksadvokaten er det høyeste nivå, leder påtalemyndigheten og har det faglige ansvaret for behandlingen av straffesaker. Riksadvokaten behandler klager over statsadvokatenes avgjørelser. Riksadvokaten avgjør tiltalespørsmål i saker som gjelder alle forbrytelser med øvre strafferamme på inntil 21 års fengsel samt enkelte andre alvorlige

forbrytelser. Statsadvokatene har påtalekompetanse i de saker som ikke hører under riksadvokaten eller politiet. Statsadvokaten har instruksjonsmyndighet overfor politiet innen sitt ansvarsområde og instruksjon skjer ved enkeltsaksbehandling og generell faglig ledelse.

Statsadvokatene behandler også klager over politiets avgjørelse i enkeltsaker.

Statsadvokatene er vanligvis aktor i straffesaker som kan medføre fengsel i mer enn 6 år, og i saker i lagmannsretten. Påtalemyndigheten i politiet kan i enkelte tilfeller bli delegert slike saker, men har i hovedsak sitt ansvarsområde i første rettsinstans med straffesaker som innbefatter straffeutmåling innenfor en strafferamme på inntil 6 år (Straffeprosessloven, Annen del. Partene kap. 6).

Det er vist til to ulike spor og til oppgavefordeling innen de tre nivåene som utgjør påtalemyndigheten. I denne undersøkelsen er det påtaleansvarlige i det laveste nivå som utgjør utvalg av informanter.

”Om lag 95 prosent av alle straffesaker som behandles i rettsapparatet, ender med domfellelse. I Norge er første nivå i påtalemyndigheten integrert i politidistriktene som ledes av politimestrene. Ansvarsforholdene i politiet er dermed todelt: (...) Fordelen med det tosporede system er særlig at det legger til rette for et nært og godt samspill mellom påtalejurister og polititjenestemenn under etterforskningen; en såkalt integrert og fremskutt påtalesfunksjon. Påtalejuristen (ofte en politiadvokat) har gode forutsetninger for å klarlegge hvilke faktiske omstendigheter etterforskningen bør rette seg mot, mens politiets etterforskere på sin side er best rustet til å frembringe den etterspurte informasjon, gjennom undersøkelser og avhør. Noen metoder for innhenting av informasjon krever dessuten påtalemyndighetens beslutning eller at domstolene samtykker, slik at påtalejuristen også av den grunn må trekkes aktivt inn i etterforskningen.”

<http://www.riksadvokaten.no/no/P%C3%A5talemyndigheten.9UFRnM5U.ips>(06.10.13 kl. 23.36)

Representanter for påtalemyndigheten skal ha en objektiv rolle, selv og de opptrer som part i straffesaken. Påtalemyndigheten må være overbevist om gjerningspersonens straffeskyld, og mene at man kan føre tilstrekkelige bevis for straffeskylden i retten, før det skal tas ut tiltale.

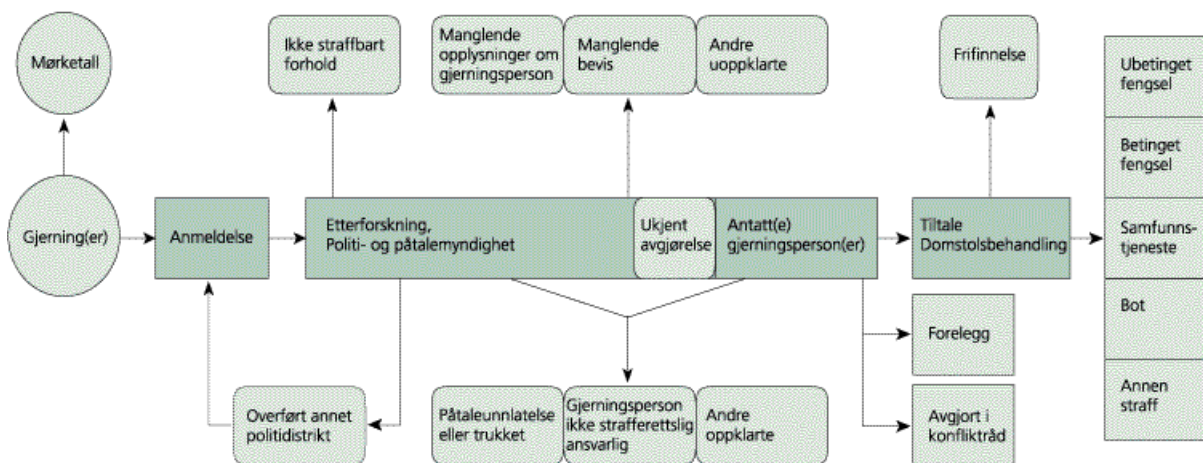
Påtalemyndigheten har plikt å stanse forfølgningen dersom vurderingen av bevisene munner ut i at vilkårene for straff ikke er oppfylt. Forsvarere har ikke lignende objektivitetsplikt (Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)).

1.3.3. Straffesakskjeden

Denne oversikten gir et innblikk i saksgangen fra en sak er anmeldt og helt frem til påtalemyndigheten anmoder kriminalomsorgen om effektivering av dommen. Den viser arbeidsfeltet til påtaleansvarlige og samarbeidet med politiet under etterforskning. Dersom det blir tatt ut tiltale og saken skal behandles i domstolen må påtaleansvarlige nedlegge påstand om straff som skal presenteres i aktors partsinnlegg.

Figur nr. 1: Oversikt over straffesakskjeden, fra anmeldelse til dom.

Straffesakskjeden, fra anmeldelse til dom

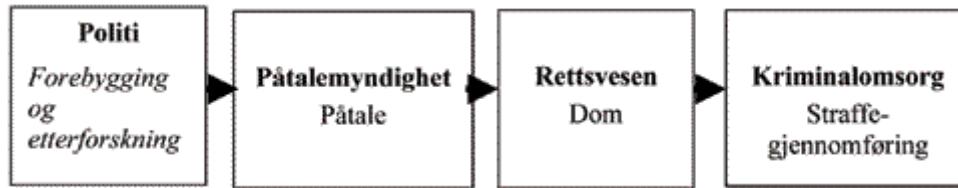
Kilde: Kriminalstatistikk.

<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/lovbrudd-fra-anmeldelse-til-dom> (17.12.13 kl. 11.37)

1.3.4. Samfunnsstraff og aktørene i strafferettskjedes rolle og mandat

Politi, påtalemyndighet, domstol og kriminalomsorgens friomsorgskontor har ulike roller og oppgaver i forkant av rettsaken, under rettsaken og under straffegjennomføringen av samfunnsstraffen (Ot. prp. nr.1 (2003 – 2004)).

Figur nr. 2: Oversikt over straffesakskjeden og rolle fordeling.

(<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stprp/20032004/stprp-nr-1-2003-2004-1.html?id=296566> (07.05.2014 kl. 17.20))

I henhold til politiets påtaleinstruks skal påtalemyndigheten vurdere valg av påstand og kan vurdere å anmode friomsorgen om personundersøkelse som forberedelse til rettsaken. Ved brudd på vilkår for dom på samfunnsstraff kan påtaleansvarlige vurdere å bringe saken for retten for vurdering av omgjøring til fengselsstraff. Domstolen skal ta stilling til skyldspørsmålet og utmåle straff i henhold til strafferammen for lovbruddet slik den fremkommer i lovteksten. Domstolen vil også ta stilling til partenes anbefaling om straffeutmåling. Ved brudd på vilkår for samfunnsstraff skal domstolen vurdere om samfunnsstraff skal omgjøres til den subsidiære fengselsstraff som en angitt i domsslutningen.

Kriminalomsorgens friomsorgskontor er satt til å gjennomføre dommer på hovedstraffen samfunnsstraff. Dersom domfelte ikke møter til fastsatt tid og sted, kan friomsorgen anmode politiet om å avhente og fremstille domfelte. Dersom domfelte på nytt bryter vilkårene, kan kriminalomsorgen bringe saken inn for tingretten med begjæring om at den subsidiære straffen helt eller delvis skal fullbyrdes. Hvis domfelte blir tiltalt for nye straffbare forhold er hovedvilkåret for dommen brutt. Friomsorgen vil sende bruddmelding til påtaleenheten som vil føre saken for retten (Straffeloven § 28 a første ledd, straffegjennomføringsloven kap.5).

Fra samfunnsstraffen ble innført i 2002 har det dannet seg en praksis ved de ulike arenaene i straffesakskjeden. Påtaleansvarliges arbeidsoppgaver er regulert i påtaleinstruksen.

Oppgaven med å nedlegge påstand om straff og anmode friomsorgen om personundersøkelse kan direkte knyttes til tema for denne undersøkelsen og vil i det følgende blir gjort rede for.

1.3.5. Påtaleinstruksen (forskrift om ordningen av påtalemyndigheten)

Påtaleinstruksen regulerer påtaleansvarliges virkeområde og alle forhold i straffesaker fra anmeldelse til domsavsigelse. Politiet etterforsker handlinger som kan vise seg å være straffbare for å få klarhet i hva som har skjedd. Påtalemyndigheten har ansvaret for at

etterforskningen skjer i samsvar med lov og instruks. Påtaleansvarlige (anklagemyndigheten) skal avgjøre om det som har skjedd er straffbart, og om den *siktede* kan holdes ansvarlig. Dersom det er tilfelle tar påtaleansvarlige ut *tiltale* og det er denne tiltalebeslutningen som retten forholder seg til når saken skal pådømmes i retten (Påtaleinstruksens, Straffeprosessloven § 82). I henhold til påtaleinstruksens kap. 27 og straffeprosesslovens §§ 306 - 351 vil påtaleansvarlige som part i saken ha anledning til å anke domstolens avgjørelse både til gunst for siktede eller for å skjerpe straffen. (<http://www.lovdatab.no>)

Arbeidsoppgavene til den offentlige påtaleansvarlige (anklager) kan oppsummeres slik:

- Påtaleansvarlig *leder politiets etterforskning* av straffbare handlinger.
- Påtaleansvarlige *avgjør anklagespørsmålet* overfor den som er i søkelyset for den straffbare handlingen.
- Påtaleansvarlige opptrer som *anklager i retten*.
- Påtaleansvarlige sørger for *iverksettelse av straffen* når den fellende dom er avsagt.

(Håheim 2005:300)

Det er særlig to forhold i påtaleinstruksens som har relevans for tema: kap. 14 om personundersøkelse og kap. 26, § 26-1 om aktors partsforedrag i hovedforhandlingen.

1.3.6. Personundersøkelse

Påtaleinstruksens kap.14 omhandler påtaleansvarliges mulighet til å anmode kriminalomsorgens friomsorgskontor om personundersøkelse. Personundersøkelse er et rettsdokument som utføres av kriminalomsorgens friomsorgskontor på bestilling fra påtalemyndighet eller domstol. Formålet med personundersøkelsen er å bidra til at påtalemyndighet og domstol skal kunne danne seg et klarere bilde av siktede og vil gi opplysninger om siktedes sosiale forhold, helsetilstand, forhold til rusmidler, økonomi m.v. Personundersøkelse bestilles når informasjon om siktedes livssituasjon antas å ha betydning for avgjørelsen om hvilken straff og eventuelle vilkår som skal fastsetts i dommen.

”§ 14-1. Når skal personundersøkelse foretas

Personundersøkelse av siktede skal foretas når det vil kunne bli aktuelt med tilsyn i forbindelse med betinget dom eller påtaleunntatelse.

For øvrig skal personundersøkelse av siktede som regel foretas når det antas å ha betydning for avgjørelsen om straff eller andre forholdsregler. Ved avgjørelsen om

personundersøkelse skal foretas, skal det særlig legges vekt på siktedes alder og miljøforhold, sakens alvor, undersøkelsens betydning for sakens avgjørelse, og om undersøkelsen vil kunne føre til en uheldig forsinkelse av saken.

Dersom det tidligere har vært utført personundersøkelse av siktede, bør det innhentes tilleggsopplysninger fra kontoret for kriminalomsorg i frihet dersom undersøkelsen er eldre enn ett år.” (Påtaleinstruksen kap.14)

1.3.7. Aktors partsforedrag - Skyldspørsmål – Straffeutmåling

Funksjon som påtaleansvarlig i straffesaker er ikke bare knyttet til avgjørelse av selve skyldspørsmålet. Påtaleansvarlige skal også ha en aktiv rolle og uttale seg om hva slags straff som etter hans/hennes mening er passende. Under rettsaken når begge parter har avsluttet bevisførsel i saken får aktor og forsvarer ordet til avsluttende prosedyre. Aktor vil gå gjennom saken og drøfte vilkårene for straff opp mot bevisene som er presentert for retten. Dersom bevisførselen gir grunnlag for det vil konklusjonen være at tiltalte er skyldig. Som et siste punkt i prosedyren skal aktor gå inn på spørsmål knyttet til straffeutmåling og argumentere for hva slags reaksjon som blir vurdert som passende for tiltalte. Aktor vil i en slik situasjon ha forberedt saken, og vil legge frem juridiske utdrag fra andre dommer som han mener kan gi veiledning når det gjelder straffeutmålingen (Håheim 2005).

§ 26-1. Aktors partsforedrag.

”Til veiledning for retten bør aktor i sin prosedyre uttale seg om hva slags straff som etter hans mening er passende, om de tilleggsstraffer som bør anvendes og om andre krav i saken.” (Påtaleinstruksen kap.26, § 26.1.)

1.4. Straffeteori - Prinsipp for straffeutmåling – Straffeprosessloven.

1.4.1. Straffebegrepet

Straffebegrepet kan analyseres fra en normativ synsvinkel. Et slikt straffebegrep finner vi hos Johs. Andenæs (1912 – 2003). Andenæs var professor i rettsvitenskap ved universitet i Oslo i perioden 1945- 1982 og har ifølge Jacobsen (2008) hatt en sterk posisjon og har inntil nylig vært lite utfordret innen sitt fagfelt.

Johs. Andenæs har definert straff slik:

”Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertreder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde.” (Andenæs 2004:10).

Andenæs sin lærebok *Alminnelig strafferett* (2004), kommer fremdeles ut, men nå med høyesterettsdommerne Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohns kommentarer. Andenæs rubriserer de ulike tilnæringsmåter til straffens begrunnelse i to hovedkategorier, alt etter hva som anses å være straffens hovedformål. De *absolutte straffeteorier* tar utgangspunkt i straffen som gjengjeldelse, mens såkalte *relative straffeteorier* begrunner bruk av straff med samfunnets behov for beskyttelse.

Såkalt ”rettferdig gjengjeldelse” forholder seg isolert sett til forbrytelsen som allerede er begått med målsetting om å gjenopprette en form for moralsk balanse. Hensynet til rettferdighet og humanitet taler mot å skulle påføre mennesker et onde uten at det har noen form for nytteverdi for samfunnet. De relative teorier om straff har sitt utgangspunkt i samfunnsforsvaret og straffens nytteverdi for samfunnet (Bratholm 1980).

I ot.prp. nr. 90 (2003 – 2004) vises det til at straffen er tenkt å ha en funksjon også frem i tid i form av forebygging av kriminalitet og bevaring av ro og orden i samfunnet. Det er disse tanker om sammenheng mellom straff og styring av atferd frem i tid, prevensjon, som anses som straffens formål innenfor rammen av de relative straffeteorier. Prevensjonsteorien har i moderne vestlig strafferett vært enerådende i flere hundre år. En kan i dag likevel se rester av tankegods knyttet til de absolutte straffeteorier. En finner det i tanker om gjengjeldelse og oppgjør, i tro på den virkning straff har for sosial ro i samfunnet, og i virkningen av at borgerne ser at det blir reagert overfor de som begår lovbrudd. Dette synet på formålet med straff blir anvendt av lovgiver både i forarbeider og straffelov og vil derfor utgjøre den fundamentale tenkning knyttet i norsk praksis for utmåling av straff.

”Departementet legger til grunn at straffens formål etter dette må være å styre atferd i fremtiden, og herigjennom å bidra til et samfunn og en sameksistens som en ut fra gjeldende verdiprioriteringer anser som ønskelig. Selve straffeinstitusjonen har således forebyggelse - prevensjon - som sitt formål. Prevensjonsformålet er dobbelt: å forebygge uønsket atferd og å forebygge sosial uro i kjølvannet av uønsket atferd som likevel måtte skje.” (Ot.prp. nr 90 (2003 – 2004) pkt. 6.2)

Professor i idéhistorie Espen Schaanning har utgitt bøkene *Den onde vilje – En kriminal – filosofisk pamflett* (2002) og *Den tilsiktede smerten – En blindfleck i norsk kriminalpolitikk* (2009). Schaanning diskuterer og utfordrer den norske strafferettens forutsetninger og premisser og tar også for seg virkninger av fengselsstraff, av smerten og skadevirkning av frihetsberøvelse og innestengning. St. meld. nr. 37(2007 – 2008) trekker også i noen grad frem uheldige skadevirkninger av frihetsberøvelsen, særlig knyttet til personer som er i varetekt. Det vises videre til det problematiske ved å tilrettelegge for rehabilitering under soning i fengsel og at fengselsoppholdet ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn. Schaannings innfallsvinkel og bidrag ses som relevant og interessant når tema gjelder samfunnsstraff.

Det er imidlertid ikke rom for å utdype denne diskusjonen nærmere innenfor disse rammene. Det som likevel er viktig å få frem er at, i henhold til straffeloven, ot. prp. nr 90 (2003 – 2004), er det som utgjør straffen ved soning av samfunnsstraff frihetsinnskrenkningen, det at en tar av domfeltes fritid. Det som utgjør straffen ved ubetinget fengselstraff er frihetsberøvelsen.

1.4.2. Allmennpreventivt perspektiv

I henhold til Andenæs redegjørelser i *Alminnelig strafferett* (2004) er relative straffeteorier utledet av nytteteorien og er delt i to hovedkategorier som ikke utelukker hverandre. Det er kategorien som ser straff som et *allmennpreventivt* virkemiddel, og det er kategorien som ser straffen som *individualprevensjon*. Ved det allmennpreventive perspektiv rettes ikke blikket mot den straffede, men mot de andre, de som ikke straffes. De anses som strafferettens objekt. Ved å belegge visse handlinger med straff er målet at befolkningen som helhet skal avstå fra slik adferd. Dette kan oppnås på ulike måter. På den ene siden er straffen tenkt å ha en *advarende og avskrekkende virkning*. Vissheten om det ”ondet” straffen kan innebære er tenkt å skulle veie tyngre enn det godet man kan oppnå ved den straffbare handling.

På den andre siden er det å belegge visse handlinger med straff ment å gi uttrykk for hva som anses å være i fellesskapets interesser. Dette viser til den *moraldannende virkning* som et slags uttrykk for en samfunnsmoral, som kan påvirke borgerne slik at de avstår fra handlingen fordi den oppfattes som umoralsk. Det antas at den enkelte borger på sikt vil internalisere visse handlingsmønstre og opptre lovlydig uten å reflektere nærmere over faktiske eller moralske konsekvenser. Strafferetten tenkes altså å ha en *vanedannende virkning* (Bratholm 1980).

1.4.3 Individualpreventivt perspektiv

Ved et individualpreventivt perspektiv rettes formålet med straffen mot den enkelte lovbyters fungering. Lovbryteren har gjennom sin aktivitet demonstrert at han utgjør en fare, og det er således i samfunnets interesse at han utsettes for stimuli som nøytraliserer eller i alle fall reduserer farepotensialet (Andenæs 2004).

Ifølge Bratholm (1980) kan individualprevensjon deles inn i ulike formål og virkninger: *uskadeliggjørelse, avskrekkelse og resosialisering*. Når straffens formål er *uskadeliggjøring* vil det være rettet mot personer som anses som farlige for samfunnet. Som en inkapasitering av lovbyter er ubetinget fengsel et vanlig virkemiddel. Samfunnssikkerheten kan i dag også ivaretas gjennom særreaksjoner som forvaring og tvungen psykisk helsevern. *Den avskrekkende effekt* viser til formålet med straffen. Straffen skal føles som et onde. Straffen er ment å skulle oppleves som så ubehagelig at den domfelte ikke vil begå nye lovbrudd av frykt for nye sanksjoner. Tanken om *resosialisering som individualpreventivt virkemiddel* innebærer at det er forhold ved den domfelte som må endres. Gjennom tilrettelagte tiltak som bl.a. rusbehandling, terapi, arbeid og opplæring skal domfelte bli rustet til å klare seg bedre i samfunnet. Bak resosialiseringshensynet ligger også en forventning om forbedring i form av holdningsendring og integrering i samfunnet, slik at domfelte avstår fra å begå nye lovbrudd i fremtiden.

Individualprevensjon har i skiftende grad vært brukt som begrunnelse for utmåling av straff. I perioden kalt behandlingsoptimismen, fra slutten av 1800-tallet og frem til 1960 årene, var det en tendens til at lovgivningen åpnet opp for mer differensiert behandling av lovovertrederen enn tidligere. Det var et tosporet løp med anvisninger i loven til både oppdragende og sikrende bestemmelser enten i stedet for straff eller som del av straff. Synet var at domstol og påtalemyndighet burde ha frihet til å avpasse straffereaksjonene ut i fra det som i størst mulig grad ble vurdert å hindre tilbakefall og nye lovbrudd. Fra 1960-tallet kom det et omslag med henvisning til forskning der en mente å kunne påvise at tilbakefallsrisiko ikke kunne ses i sammenheng med straffeform (Andenæs 2004).

Tanken om at straffen skulle kunne ha innvirkning på domfelte slik at risiko for tilbakefall ble redusert synes igjen å ha fått økende tilslutning. Noe som blir synliggjort i st. meld. nr. 37(2008 – 2009) på denne måten:

”I de senere år har lovgiver lagt større vekt på straffens forbedrende virkning. Her er straffegjennomføringsloven et eksempel når den betoner at kriminalomsorgen « skal

legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger». (St. meld. nr. 37 (2008 – 2009) pkt. 3.1.).

Rehabilitering, normalisering og tilbakeføring til samfunnet er tema som er gjennomgående i st. meld. 37 (2008 – 2009) og kan og ses i sammenheng med økt vektlegging av straffens antatte forbedrende virkning. Argument for lovendring av anvendelsesområdet for samfunnsstraffen 1.1. 2006, ot. prp. nr.31 (2006 – 2007), var dessuten sterkt knyttet til det å kunne gi personer som ble vurdert å være i en rehabiliteringssituasjon mulighet for å sone ute i samfunnet. Noe som også vektlegger tiltak direkte rettet mot enkeltindividet som målsetting for å unngå nye lovbrudd i fremtiden.

1.4.4. Legalitetsprinsippet i norsk strafferett

Legalitetsprinsippet refererer til at ethvert offentlig myndighetsinngrep i borgernes sfære i form av forbud eller påbud skal skje i henhold til rettsregler som hviler på et lovverk. Borgerne i et samfunn må kunne vite hva som er lov og ikke lov jfr. prinsipp om forutberegnelighet. Borgerne må vite hvor i offentlig tilgjengelig lovsamling og regelverk de kan hente denne kunnskapen. For å sikre stabilitet i ethvert samfunn er regulering av individets selvbestemmelsesrett på den ene siden, satt opp mot en viss grad av sentralisert legitim makt- og tvangsutøvelse på den andre siden. For å sikre en legitim samfunnsstyring må en sikre samsvar mellom rettens og folkets verdigrunnlag gjennom representativt folkestyre. Ideen er at de som lager lover er folkets representanter gjennom valg (Kinander 2005).

1.4.5. Determinisme vs Indeterminisme - Skyld eller skjebne

Andenæs (1994) diskuterer allmennprevensjonens virkning og straffens legitimitet og peker på at i tilknytning til denne grunnleggende diskusjonen ligger ulike menneskesyn og betraktninger om menneskelig fungering. Avveininger i forhold til slike spørsmål ligger forankret i lovgivningen og har opp gjennom tidene vært et tema innen rettsfilosofien. Et deterministisk menneskesyn består i at mennesket ses som et objekt styrt av kausalforhold det selv ikke kan innvirke på. Indeterminisme innebærer at mennesket ses som autonomt, altså som fritt handlende. Andenæs påpeker at i en praktisk virkelighet vil det være mer begrensede problemstillinger en står overfor og ikke en slik grov fremstilt filosofisk tilnærming. Han mener at en ved straffeutmåling nok kan se innsalg av deterministisk tenkning. Det kan fremtre ved gradering av ansvar, ved f. eks. å vise til vanskelige

oppvekstvilkår og ungdommelig uforstand på den ene siden, satt opp mot voksne lovbrytere som har vokst opp under såkalt ”normale” forhold på den andre siden.

Ulike politiske retninger i Norge vil i mer eller mindre grad vektlegge den enkeltes personlige ansvar. Der noen tar utgangspunkt i sosiale og økonomiske samfunnsforhold som årsak til kriminalitet vil andre argumentere for strengere straffer.

Innen humanistisk psykologi beskriver Maslow (1970) et hierarkisk system av grunnleggende menneskelige behov som må dekkes før en kan realisere seg selv. Først må de grunnleggende fysiologiske behov være dekket før en har kapasitet til å handle fritt og ta valg.

Behovspyramiden ses som et bilde på en fellesmenneskelig natur og det hevdes at alle mennesker vil være underlagt samme behov og mønster. I en eksistensialistisk filosofisk tradisjon ses det å være et fritt handlende menneske som noe uvilkårlig, noe som ikke er betinget av at bestemte behov skal være dekket. Bare i kraft av sin eksistens og sin natur er mennesket et fritt og handlende vesen. Begge tradisjonene har imidlertid det til felles at mennesket beskrives som autonomt med ansvar for egne handlinger (Schneider & Krug 2010).

Det er utført en rekke studier av hvem som utgjør gruppen som blir straffet og kommer inn under kriminalomsorgen i Norge. Undersøkelsene det refereres til i st. meld. nr. 37 (2007 – 2008) viser at det i gruppen straffedømte er en overrepresentasjon av personer med levekårsproblemer. Det handler om oppvekstproblemer, rusavhengighet, psykiske plager, boligmangel, mangelfull skolegang og utdanning, og fattigdom. Det vises også til sammenheng mellom disse problemene og lovbruddene som blir begått. Spørsmål knyttet til menneskets autonomi vil være nærliggende å stille i møte med disse studiene. I st. meld. nr. 37 (2007 – 2008) vises det også til at verdigrunnlaget for straffegjennomføringen i Norge i dag skal bygge på et humanistisk menneskesyn, der mennesket blir sett som unikt og ukrenkelig. Samtidig ses mennesket som et selvstendig individ, som har rett til å ta egne valg og er ansvarlig for konsekvensene av dem. Dette er uttrykk for et indeterministisk menneskesyn.

Studier av domfeltes levekår og sammenheng mellom levekår og lovbrudd inngår i grunnleggende diskusjoner knyttet til utmåling av straff, allmennprevensjon og individualprevensjon. Det humanistiske verdigrunnlaget slik det er presentert er sammensatt.

Mennesket ses som unikt og ukrenkelig og enkeltindividet må ta ansvar og konsekvens av egne handlinger. Spørsmålet er i hvilken grad en skal vektlegge individualpreventive hensyn før det kommer i konflikt med likebehandling og forutsigbarhet. Konturer av en slik avveining av individets ansvar satt opp i mot individuelle og strukturelle levekår kan være momenter som kan avspeiles i påtaleansvarliges grunnlag for valg av påstand. Ordet humanisme har flere betydninger. I st. meld. nr. 37 (2007 -2008) vises det til et humanistisk menneskesyn. Mennesket blir sett som unikt, ukrenkelig og autonomt med mulighet til å velge fritt og ta ansvar for sine handlinger.

Et slikt indeterministiske perspektiv er utdypet i flere former for humanistisk pedagogikk. En av disse ble utviklet av den danske psykologen og filosofen Jens Bay. Med bakgrunn i yrkeskarriere som leder for en døgninstitusjon for ungdom med atferdsproblemer utviklet han en teori om menneskets utvikling og en metode for oppdragelse. Han kalte denne pedagogiske tilnærmingen konsekvenspedagogikk. Teorien er inspirert av humanistisk psykologi, eksistensialisme og marxisme og vektlegger begrepene, handling, kommunikasjon og integrasjon (Hammerlin & Larsen 1997).

Konsekvenspedagogikken (Bay 2005) tar utgangspunkt i et menneskesyn der individet oppfattes og fortolkes som et skapende, handlende og formålsrettet levende sosialt vesen som lever under grunnvilkår av frihet. Mennesket er fritt på grunn av sitt intellekt. Mennesket er hverken ondt eller godt, men blir definert av seg selv og andre ut fra sine handlinger. Videre bygger konsekvenspedagogikken på den forståelse at utvikling av personlig og sosial kompetanse skjer i en sosial virkelighet der mennesker er bundet til hverandre. Intet menneske er mer verdt enn andre. Individet er i sentrum for sin egen tilværelse og har ansvar for egen sosial disiplinering gjennom valg, handlinger i her - og - nå situasjonen, og de konsekvenser handlingene får. Hva individet velger å gjøre i en gitt situasjon har sammenheng med holdninger, forståelse av seg selv i forhold til omgivelse og situasjon. Denne forståelsen utgjør kjernen i det å være en person.

Personlighet er bestemt ut fra selvoppfattelsen og den måten individet fortolker omgivelsenes oppfattelse av ham eller henne på. Utvikling av personligheten er dels et resultat av individets egen innsats, de muligheter i omgivelsene som individet har til rådighet i samspill med de krav og utfordringer personen utsettes for. Gjennom denne vekselvirkningen i individets forståelse av seg selv i relasjon til andre utvikles det Bay kaller *selv-dannelsen*. Bay viser til

at *selv-dannelsen* er en individuell prosess. Pedagogisk intervensjon må derfor rette seg mot det enkelte individ, slik personen fremstår for andre gjennom handling og atferd.

Pedagogikkens formål er å legge til rette for at individet skal få sosial erfaring, kunnskap og ferdigheter til å handle og leve i sin sosiale virkelighet, med de sosiale forpliktelser det innebærer. Gjennom denne læringen øker, det Bay kaller, den *sosiale handlingskompetanse* som er en forutsetning for styrking av *selv-dannelsen*.

Pedagogikken ses som et redskap og mulighet for individuell utvikling og forandring gjennom å få frihet til å kunne gjøre andre valg og handle annerledes i fremtiden. Bay understreker betydningen av valg. Han viser til en ungdom som under innflytelse av sin kameratflokk er på vei til å gjøre en kriminell handling. Ungdommen kan enten følge gruppen eller velge å la være og dermed risikere utstøtelse som en sannsynlig følge. I en slik situasjon vil det være mange forhold som kan ha innvirkning på valget bl. a. behov for identitet og tilhørighet. Ungdommens valg i situasjonen vil ikke bli gjort ut i fra en bestemt handlingsform, men ut fra et individuelt valg. Bay viser til den sosiale *tvangen* som ligger i *valget*. Selv om valget er fritt så er det et valg mellom to handlingsformer, som samtidig også er et valg mellom to konsekvenser (Bay 2005).

Bay (2005) hevder at det i det moderne samfunn ikke er den samme mottakelighet for moralisering og sosialisering som i industrisamfunnet. Individet utsettes for normdannning fra omgivelsene men setter seg selv i sentrum og forholder seg på en personlig måte til regler og normer. Han ser dette i sammenheng med overgangen fra den kollektive til den individuelle tid. Samfunnet oppfattes ikke lenger som moralprodusent men som et uttrykk for alle sosiale fenomener. Bay viser også til en samfunnsutvikling, der representanter for samfunnet, i form av myndighetspersoner som politi, lærere, leger, ikke lenger anses som autoriteter, men ses som personer med individuelle holdninger og handlinger. Med bakgrunn i dette mener Bay det er sentralt at konsekvenspedagogikken bygger på en felles moraloppfatning i møte med normbrytende handlinger. På den måten kan en håndtere problemet med intuitive moralske holdninger og subjektive og private moraloppfatninger i møte med normbrudd.

Bay (2005) hevder at forutsetningen for å gjøre moral til et pedagogisk redskap er at det må være en felles holdning og enighet om hvilke normer moralsynet bygger på. Bay forholder seg til eksistensfilosofen Sartres definisjon som anser at mennesket ikke er underlagt ett overordnet moralsk prinsipp. Konsekvenspedagogikken bygger derfor på et moralsyn som er

handlings- og konsekvensorientert og vektlegger at hvert menneske må velge sin moral og ta ansvaret for sine valg overfor andre. Bay formulerer denne grunnsetningen slik:

”At den moralske verdi af en bestemt handling i en bestemt situasjon skal vurderes ud i fra de konsekvenser, den har for andre menneskers frihed og for den handlendes egen frihed og fremtid.” (Bay 2005:138)

Bay (2005) utdyper moralsynet konsekvenspedagogikken er bygget på ved følgende eksempel: En ungdom stjeler en bil fordi det er mer bekvemt og mer spennende enn å benytte offentlig transport middel. Det vil være en umoralsk handling da det griper inn i andres og egen frihet og inn i forholdet mellom mennesker i den sosiale verden. Det vil innebære både en ytre og indre kriminalisering og handlingen kan ses som en brikke i en identitetsdannelse knyttet opp mot kriminalitet.

Bay viser også til den engelske språkfilosofen R. M. Hare og hans gjennomgang av Sartres moralsyn i boken ”The Language of Morals”. Hares konklusjon er at det å felle en moralsk dom innebærer krav om at et moralsk utsagn må ha nær tilknytning til en handling og må bygge på en klar begrunnelse, en konsekvens og personlig forpliktelse. Disse krav har Bay tatt opp og innpasset i Konsekvenspedagogikkens moralsyn.

I en pedagogisk praktisk virkelighet vil det innebære at et moralsk utsagn, f. eks. en irettesettelse av en elev, må relateres til en bestemt handling i en situasjon og *begrunnes* ut fra det. Samtidig skal irettesettelsen vise til brudd på normer som gjelder for alle i en lignende situasjon. Ved for eksempel forstyrrelse av undervisningen er begrunnelsen ikke knyttet til at læreren ikke liker bråk, men at det ødelegger undervisningen for andre. I det ligger også den sosiale tvang som setter grenser for atferd i den sosiale virkeligheten. Krav til *konsekvens* er knyttet til at den må være kjent og lik for alle og gjelde for alle ved lignende normbrudd. Den personlige forpliktelse handler om at det som gjelder andre gjelder også en selv. Bay viser til at en lærer som ikke lytter til sine elever og ikke legger opp til samspill, heller ikke kan forvente at elevene er sosiale og engasjerte. Forpliktelse handler også om å praktisere en menneske -til- menneske holdning og det å sette seg i andres sted (Bay 2005).

I Konsekvenspedagogikken blir det sosiale vektlagt og mennesket ses først og fremst som et sosialt vesen og står ikke fritt til å gjøre hva som helst. Det er gjennom den sosiale væremåten gjennom handlingene at moralen kommer til syne. I en pedagogisk kontekst skal

det av moralske og sosiale grunner være grenser for handlinger og disse grensene skal gjelde for alle. Bay understreker at uansett årsak til at en person undertrykker og krenker andre eller bryter med fellesskapet ved å begå lovbrudd, så er det uttrykk for en asosial og umoralsk væremåte som det i en pedagogisk sammenheng må tas avstand fra (Bay 2005).

Bay (2005) ser den vitenskapelige psykologi sitt virkeområde knyttet til individets måte å forholde seg til læring på, mens pedagogikk er en utøvende aktivitet knyttet til læring. Bay viser til psykologene Eriksons og Piagets teorier om barns utvikling. Han er kritisk til psykologiserende drøftelser om årsaker som kan gi grobunn for en oppfattelse av at enkeltindividet er offer for psykologiske og biologiske krefter. Bay hevder at ved en slik forståelse av menneskelig fungering blir det vanskelig å stille krav og ha forventninger til individet. Et slikt perspektiv, mener Bay, vil være med på å forsterke inntrykket av at personer som ikke sosialt integrert heller ikke vil være mottakelig for en grunnleggende sosialisering. I henhold til Bay er ikke pedagogikkens oppgave å psykologisere over individets atferd. Målet er å finne frem til holdninger og metoder som gjør at individet ser ut over seg selv.

Innenfor en konsekvenspedagogisk ramme bruker Bay begrepene *systemverden* og *livsverden*. Systemverden utgjør i en pedagogisk sammenheng den sosiale virkelighet og det fellesskap individet må forholde seg til når det handler. Livsverden står for individets subjektive fortolkninger som danner grunnlag for valg av væremåter. Begge disse verdene står i et innbyrdes forhold til hverandre og gjør at et menneske ikke kan "leve i sin egen verden" uten at det får konsekvenser for den personlige utviklingen. Bay peker på at ungdom med tilpasningsvansker vil kunne ha problem med å forstå og forholde seg til en sosial systemverden. Denne manglende forståelsen vil kunne lede til sosiale konflikter og være et hinder for utvikling av sosial handlingskompetanse. Bay hevder at vektlegging av en individualistisk pedagogisk orientering vil være uheldig. Med fokus på subjektive årsaker vil en i større grad søke diagnostiske forklaringer på manglende sosial tilpasning. Dette vil igjen kunne medføre utvikling av en uheldig klientidentitet (Bay 2005).

Konsekvenspedagogikkens metode bygger på syv teser som retningslinjer for utøving av praktisk pedagogisk virksomhet. Temaene som hører inn under hver tese er som følger: Tese om den sosiale interaksjon, om det individuelle, om viljen til å ville, om handlingens betydning, om konsekvens og straff, om logikk og konsekvens, og om situasjonens betydning (Bay 2005).

Noen av disse temaene er allerede omtalt og det vil bli for omfattende å utdype alle forhold ved metodikken nærmere. Tesen om konsekvens og straff vil være mest knyttet opp til tema for undersøkelsen og vil derfor bli presentert:

5. Tese: Om konsekvens og straff

”En avgjørende forudsætning for at benyttet konsekvenspedagogiske metoder er, at konsekvenser gjøres til et led i læringen, de skal være valgt, og derfor skal de også være kendt på forhånd. I modsat fald vil der være tale om straf.”(Bay 2005: 162)

Innenfor rammene av konsekvenspedagogikken setter Bay opp et skille mellom konsekvens og straff. En premiss innen konsekvenspedagogikken er at konsekvenser skal fungere innen et system og skal være kjent for personen på forhånd. Ved å fastholde dette prinsippet forblir ansvaret for handlingen hos den handlende selv, og også de medfølgende konsekvensene. På denne måten blir ikke pedagogen moralsk og dømmende, men mer en person som beskriver og forklarer handlingsalternativ og konsekvenser som er avtalt på forhånd uten formynderisk snakk (Bay 2005). Fagpersonene må reflektere over sine handlinger og beslutninger i interaksjonen og eleven skal via pedagogens praksis få mulighet til å utnytte sin frihet til å fatte valg. Dette er en gjensidig prosess der ansvaret ligger like sterkt på pedagog som elev (Hammerlin & Larsen 1997).

En konsekvenspedagogisk tilnærming handler om en prosess under veiledning med avtalte konsekvenser. Konsekvensene skal være rimelige, sosialt akseptable, etisk forsvarlige og forståelige slik at personen kan lære noe av dem. Konsekvensen skal også stå i forhold til handlingene. Tanken er at dersom personen får erfaring av at handlinger og konsekvenser henger sammen, så vil det kunne starte en prosess der individet tenker konsekvens før handling. Det vil kunne føre til færre impulsive handlinger (Hammerlin & Larsen 1997). Bay (2005) er opptatt av at en slik prosess handler om det enkeltes individs forståelse av ansvar for sin egen sosiale og normative orienteringsevne. Til kritiske innvendinger mot at en i den virkelige verden ikke alltid kjenner konsekvenser av egne handlinger, viser Bay til at det nettopp derfor er viktig å vektlegge oppmerksomhet på handlingens konsekvenser.

Innen konsekvenspedagogikken forstås straff som noe som tilføres tilfeldig og sjelden likt fra gang til gang (dersom en blir tatt). En anser at straff ikke endrer menneskelig atferd, men kan ha en øyeblikkelig, men ikke varig virkning på atferden. Straffen vil være avhengig av den

straffendes moralske oppfatninger eller av hvorvidt man liker eller misliker den som blir straffet. Likeledes vil konsekvens av handlingene kunne være ukjent for den som blir straffet, da en ofte ser ulik straff for like handlinger (Hammerlin & Larsen 1997).

Bay (2005) hevder at i en pedagogisk sammenheng vil det å ikke kjenne til straffen på forhånd vil kunne medføre at en tar ansvar for handlingen, men ikke for straffen. Ved å begå kriminelle handlinger, så må det å ta innover seg mulige konsekvenser være tilstede. Kalkulert risiko for å bli tatt for lovbruddet og kalkulert risiko for mulig utfall av straff handler også om å tenke konsekvens før handling.

Bay (2005) peker på samfunnsvitenskapelige og biologisk- genetiske årsaksforklaringer som viser til at mennesket er underlagt sosiale, politiske, religiøse og genetiske forhold og faktorer. Han avviser ikke at oppvekstvilkår kan ha innvirkning på menneskelig utvikling og begrense den enkeltes sosiale handlekraft. Men han stiller seg kritisk til en allmenn oppfattelse av sosial determinasjon og sosial arv som generell årsaksforklaringer på barn og unges sosiale og intellektuelle utvikling. Konsekvenspedagogikkens menneskesyn er optimistisk og bærer i seg en dimensjon av frihet, ansvar og mulighet til å kunne velge, samtidig som en må vise respekt og ta hensyn til andre. Ved frihet til valg, kan individet komme ut av et vanskelig livsløp men lidelse og tap. De frie valg skjer innenfor en avhengighetssituasjon til omverdenen der mennesket er knyttet til hverandre i eksistens og utvikling. Dermed virker menneskeforståelsen ikke dømmende, ingen fratas ansvar, og det er mulig å forstå hva som ligger til grunn for handlingene (Hammerlin & Jensen 1997).

Bay (2005) trekker linjer til samfunnsutvikling, modernitet og individualisering i tiden. Han peker på at det enkelte individ i større grad blir vurdert isolert, i forhold til egen utvikling og mestring, som en "taper" eller "vinner". Han ser dette som en uheldig utvikling, men også som en pedagogisk utfordring. Bay mener det handler om å finne pedagogiske arbeidsformer. Barn og unge bør oppnå kompetanser som kan sikre høy grad av frihet, selvbestemmelsesrett og personlig ansvarlighet. Bay snakker her om personlig myndiggjørelse for å motvirke en umyndiggjørende klientifisering. Det handler om å møte barn og unge ved å stille krav, markere holdninger, sette grenser, gi ansvar for egne handlinger og der i gjennom vise respekt og anerkjennelse. Bay viser til at atferd kan gjøres om til tanker og refleksjon ved å bli møtt med konsekvenser. Han lager og et skille mellom negativ eller asosial handling og hvem en er som person: en er ikke kriminell men gjør en kriminell handling.

1.4.6. Lovverk og prinsipp for norsk straffeutmåling

I straffeloven, ot.prp.nr.90 (2003-2004), er hovedreglene for straffeutmåling samlet i kapittelet 14, *Fellesregler for reaksjonsfastsettelsen*. Her er formildende og skjerpene omstendigheter listet opp. Også når det gjelder samfunnsstraffen er det beskrivelser i forarbeider, kommentarer og retningslinjer for hvordan straffen skal praktiseres. Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) straffegjennomføringsloven, vil være beskrivende og forklarende for hvordan anvendelse av samfunnsstraff kan forstås.

I straffeloven er det til ulike lovbud satt en øvre grense for utmåling av straff og anvisninger til en nedre grense, en minstetid, en såkalt minimumsstraff. Forarbeider vil kunne si noe om hvordan strafferammene kan forstås. Matningsdal (2004) viser hvordan utsagn om straffenivå i lovforarbeider kan forstås og hvordan forståelsen kan knyttes til domstolspraksis. Han peker på at strafferammene i norsk lov er grunnleggende nokså vide og det er ikke mange direkte føringer i lovverket til hvilke hensyn som bør vektlegges ved straffeutmålingen. Det er imidlertid noen generelle anvisninger om straffeutmåling. Matningsdal viser til at slike generelle uttalelser primært vil gjelde hvilke retning utmålingspraksis på et gitt område bør bevege seg i, om straffen bør skjerpes eller reduseres. Den generelle karakter av anvisningene vil kunne gi domstolene et visst handlingsrom med hensyn til å utforme innholdet i loven.

Bratholm (1980) viser til at rettspraksis vil være styrt av er ulike hensyn. *Rettferdighet* er det helt grunnleggende viktige hensynet i straffeutmålingen. *Forholdsmessighetshensynet* dreier seg om at den utmålte straff må stå i forhold til alvorligheten av lovbruddet som er begått. Straffen må ikke fremstå som uforholdsmessig streng i forhold til det rådende syn.

Oppfatningen av hvor streng straff ulike lovbrudd skal straffes med vil ikke være konstant, men endres med samfunnsutvikling og politiske føringer. *Likhetshensynet* handler om at like forhold skal straffes likt. Dette vil gjelde både lovbruddet isolert sett og omstendigheter ved siktedes livssituasjon. Ingen saker vil imidlertid være helt like og mange faktorer vil spille inn og vil kunne tillegges vekt ved utmåling av straff. Eksempelvis kan lovbruyters oppvekstvilkår og unge alder være faktorer som vil kunne få betydning ved straffeutmåling. Derfor vil grunnlaget for straffeutmålingen være mangfoldig. Over tid vil det ha dannet seg en praksis som gir anvisning til lignende saker. Avgjørelser i høyesterett vil også være en viktig rettesnor.

Ragnar Hauge viser til at kriminalpolitikken er blitt et sentralt partipolitisk område som har ført til at straffelovgivningen gjennomgår hyppige endringer. I perioden 1951 - 80 var antall

endringslover 1,7 pr. år. I perioden 1981-2002 var antallet økt til 3,9 endringslover pr. år. Lovgivningsoppgaven synes dessuten å være forandret fra et spørsmål om hvordan straffesystemet skal tilpasses endrede samfunnsforhold til hvordan man gjennom lovgivningen skal tilgodese ulike opposisjonstrykk (Hauge 2002). Med st. meld. nr. 37 (2007 – 2008) ga Arbeiderpartiet, og særlig tidligere justisminister Knut Storberget, et tydelig fundament for ønsket kriminalpolitisk utvikling. Regjeringsskifte i 2013 vil etter hvert kunne medføre en endret kriminalpolitisk retning. Som Hauge viser er det en sammenheng mellom økning i endringslover og at kriminalpolitikk er blitt et sentralt partipolitisk tema. Hvilke konsekvenser regjeringsskifte vil ha for straffeutmåling og anvendelse av samfunnsstraff på kort og lang sikt gjenstår å se.

Jacobsen, viser i kronikken, *Strafferetten kan vise tolmod med menneska*, til en inkluderende og ekskluderende strafferett. Den ekskluderende strafferett fokuser på straff som hevn og mottiltak og trekker mot strengere og mer inhumane straffer. Lovbryter blir sett som samfunnsfiende og grunnleggende vond. Den inkluderende strafferett fokuserer på straff som uttrykk for moralsk klander. Lovbryter blir sett som moralsk kapabel og ansvarlig og som del av det grunnleggende moralske fellesskap. Inkludering vil fokusere på et lavt straffenivå og på den måten bære i seg en moralsk kommunikasjon. Straffen skal ha et meningsfylt innhold og en skal ikke være for lenge på utsiden av samfunnet, men re-sosialiseres. Jacobsen viser til at ekskludering brutaliserer mens en inkluderende strafferett kan virke dempende og stabiliserende på samfunnet fordi målet er at ingen skal stå på utsiden. Jacobsen viser til tendenser til skjerpene straffer i Norge innenfor enkelte kategorier lovbrudd. Han mener vi har mulighet til å tenke annerledes i møte med de sosiale endringene i samfunnet (Jacobsen, Jørn, Bergens Tidende, lørdag 14. januar 2012).

1.4.7. Straffeprosessloven

Håheim (2005) viser til at den norske strafferettsprosessen er en *partsprosess* mellom en offentlig anklagermyndighet og en anklaget. Partene skal fremskaffe bevisene i saken. Anklagemyndigheten har makt-midler og resurser til å etterforske saken. Den anklagede får oppnevnt en forsvarer for skape mer ballanse mellom partene. Dommeren har i utgangspunktet en tilbaketrukket rolle. I retten lytter dommeren til vitner og til partenes argumentasjon. Domstolen trer bare i virksomhet etter begjæring av en påtaleberettiget og tar aldri selv initiativ til straffesaker.

Anklagermyndigheten setter i gang og driver straffesaken fremover. Dette *anklageprinsippet* er det sentrale prinsipp i straffeprosessloven. *Tilsvarprinsippet*, eller det *kontradiktoriske prinsipp* handler om at partene under rettsforhandlinger skal være klar over hvilke beviser og omsendigheter motparten vil påberope seg. Grunnen til dette prinsippet er at motparten skal ha anledning til å gi tilsvar og ikke bli overrumplet av den andre part. Forkynning av tiltalebeslutningen overfor den anklagende som grunnlag for forbereding av forsvar er en konsekvens av tilsvarsprinsippet. Prinsippet om *bevisnærhet* er knyttet til at vitner møter i retten og avgir forklaring og at bevis fremlegges direkte for dommeren under rettsaken. Dette er begrunnet ut i fra at dommeren skal få et nært inntrykk av vitnets troverdighet og få et direkte inntrykk av styrke og svakheter ved vitneprovet. Under etterforskningen får politiadvokaten sjelden møte den han skal velge reaksjonsform for. Hvordvidt det er snakk om å ta ut tiltale, henlegge saken eller skrive ut forelegg m.v. baserer påtaleansvarlige seg på dokumenter i form av de politiavhør som følger straffesakene. På dette nivået er det avvik fra bevisnærhetsprinsippet. I straffeprosessloven fremkommer det at hovedforhandlingen skal være muntlig og at vitner skal forklare seg muntlig. *Muntlighetsprinsippet* er nært knyttet til prinsippet om bevisnærhet. Dette kommer frem ved vitneforklaring der anklager og forsvaret har mulighet til eksaminasjon av tiltalte og vitner. Dommeren får et direkte inntrykk av forklaringene som grunnlag for vurdering av relevans og troverdighet. I Norge skal straffesaker foregå for åpne dører, hvilket innebærer at hvem som helst kan følge hovedforhandlingene i retten. Ett av hensynene som ligger bak allmennhetsprinsippet er at samfunnets maktprosesser skal skje så åpent som mulig, og være gjenstand for demokratisk kontroll, også i henhold til artikkel 10 i EMK. Dette er ikke uttømmende, og det som er tatt med begrunnes ut fra relevans for undersøkelsen (Håheim 2005).

1.5. Rettsfilosofi – Rettsvitenskap

1.5.1. Rettsfilosofi

Rettsfilosofien tar for seg en type normative spørsmål som den vanlige juridiske metode ikke kan eller er ment å besvare. Blant annet vil det handle om å problematisere avgrensning av og innholdet i rettskildelæren. På en måte er rettsfilosofien opptatt av å utvikle målestokker for retten og rettsanvendelsen. Rettsfilosofien har også et kritisk element, nemlig problematisering og dekonstruering av de begrepene som blir tatt for gitt når en driver en ”vanlig” juridisk praksis. Forholdet mellom rett og moral har vært, og er, et av de mest omdiskuterte spørsmålene i rettsfilosofien. Rettsfilosofien kan også bidra til å fremheve

alternative tenkemåter og andre perspektiver og synsvinkler som hjelp til å forstå hvorfor vi har endt opp slik vi har (Kinander 2005).

1.5.2. Juridisk metode - Rettskildelæren

Det sentrale målet med juss-studiet er å lære den juridiske metode, der kommende jurister trenes i å nærme seg juridiske problemstillinger med bestemte tankemønstre og mønstre for resonnement. Det profesjonelle ”stammespråket” som brukes av jurister og andre rettsanvendere, kan kalles den ”juridiske kode”. De bestemte ord og uttrykk som etter år med studier er blitt åpenbare for jurister, vil for menigmann ikke være tilgjengelig på samme måte (Håheim 2005).

Kinander (2005) beskriver hva som menes med ordet rettskildelære. Han viser til at rettskildelæren tradisjonelt har omhandlet hvilke rettskilder det er tillatt å bruke når man argumenterer og skal ta stilling til et rettsspørsmål. Kinander viser til, Torstein Eckhoff, en av Norges mest toneangivende rettskildeforfattere de siste 40 årene. I henhold til Eckhoff er rettskildelæren, en lære hvor det gjøres rede for hva man bygger på og hvordan man resonerer når man tar standpunkt til rettsspørsmål i henhold til det som er gjeldene rett. Med ”rettsspørsmål” sikter Eckhoff til de regler som gjelder, hvilket innhold de har og til spørsmål knyttet til hvordan enkelttilfeller rettslig sett skal behandles. Rettskildelæren tar ikke utgangspunkt i hvilke argumenter som *bør* være bestemmende, men fokus er rettet mot hvilke argumenter jurister *faktisk* anvender for å øve innflytelse hos dommeren.

I Johs. Andenæs introduksjonsbok til juss, *Innføring i Rettsstudiet* defineres begrepet juridisk metode dvs. rettskildelære slik:

”(..) *den fremgangsmåten som gode jurister i vårt samfunn bruker når de står overfor juridiske oppgaver som skal løses.* En beskrivelse av juridisk metode blir derfor en beskrivelse av hvordan gode jurister typisk går frem i sitt arbeid.” (Andenæs 1985:154)

Kinander (2005) hevder at denne definisjonen ikke er omstridt i dag, men egentlig kan ses på som bemerkelsesverdig som innfallsvinkel til jussens kjernepunkt. Den sier ikke noe om selve innholdet i den metoden som jurister bruker, den sier bare noe om hvordan man skal gå frem. Kinander viser til at det i Sverige er en annen, og *normativ* innfallsvinkel, der rettskildelæren angir hva man skal ta hensyn til, og hvordan man skal anvende og rangere det

man har av rettskilder. En slik normativ tilnærming er forankret i synet på verdier, der noe står fast og skal gjelde uansett, og noe skal ha forrang for noe annet. Kinander viser til det Norge i dag, i henhold til Andenæs definisjon, ikke er spor av en slik substansiell verditeori.

1.5.3. Rettsrealismen

Ifølge Graver (2013) er rettsrealismen en innflytelsesrik rettsfilosofisk posisjon. Der ”realisme” i denne sammenheng direkte viser til, som nevnt over, hvordan jurister faktisk argumenterer når de skal avgjøre rettsspørsmål. Den realistiske rettsvitenskapens oppgave blir derfor å beskrive denne argumentasjonen så objektivt og realistisk som mulig. Graver viser også til at det i norsk rettskildelære ikke er angivelser av hvilke hensyn som skal prioriteres. Det er ingen verdier som skal beskyttes. Han peker på at det har sammenheng med den *rettsrealistiske* grunnantagelsen. Verdier ses kun som subjektivt og følelsesmessig forankret, og ses derfor ikke egnet i en vitenskapelig, eller rettsanvendelses kontekst.

Graver (2013) peker på at rettsrealismen ble utviklet og sprang ut av et samfunn med sterk tro på lovgivningsmakten. Gjennom allmenn stemmerett i 1913 og utvikling av parlamentarismen fikk regjeringen sin demokratiske legitimitet. Gjenreisningen etter krigen og oppbyggingen av velferdsstaten har opprettholdt statens legitimitet. Retten ble legitimert ved å sikre at den var forankret i folkeviljen slik den kom til uttrykk i Stortinget. Lov, forarbeider, lovens formål og hensynet bak disse gav de sentrale føringene til rettsanvendelsen. Høyesterett ble en veiviser for hvordan praksis skulle være. Graver (2013) hevder at det i dag er fjernt å knytte retten og dens legitimitet entydig til statens organer og statens politikk. Endringene i samfunnet, særlig internasjonaliseringen siden 1970-tallet har ført til økonomisk globalisering, med både politiske, sosiale og rettslige forandringer i mange land. Den digitale utviklingen har også i stor grad utvisket skille mellom nasjonale og utenlandske medier. Med økende innvandring er befolkningssammensetningen endret. Befolkningens livserfaringer, språk og holdninger er derfor mer variert enn før. Effekten av internasjonaliseringen og flere internasjonale fora, gjør at staten oftere blir sterkere påvirket av forhold utenfor dens jurisdiksjon.

Selv med en sterk rådende rettsrealisme i Norge vil juridisk argumentasjon likevel inneholde et stort innslag av rettsanvenderens vurderinger. For å imøtekomme dette er det i norsk rettspleie funnet plass til den såkalte rettskildedefaktorlæren. Innen rettskildedefaktorlæren er det særlig faktoren *reelle hensyn* som har vært mye omdiskutert (Kinander 2005). Graver (2013)

viser til at faktoren ”reelle hensyn” vil komme til anvendelse i saker der det ikke er mulig å vise til tidligere rettspraksis. Rettsanvenderen skal i en slik situasjon basere sine beslutninger på de hensyn som ligger til grunn for rettsreglene, lovtekst, forarbeider etc., slik det foreligger på det aktuelle området. Kinander (2005) peker på at rettskildedefaktorlæren ikke er særlig utformet og utdypet. Han hevder at det å gå nærmere inn å diskutere disse vurderingene raskt ville innebære en substansiell verditeori med normativ tilnærming og er derfor ikke i tråd med rettsrealistisk perspektiv.

Graver (2013) hevder at Høyesterett ofte argumenterer ut i fra prinsipper og rettsgrunnsetninger som ikke forklares. Det rådende rettskildebildet behandler relevans, slutningsspørsmål overfladisk og konsentrerer seg om vekt, harmonisering og avveiningsspørsmål. Han viser dessuten til at den rådende rettsrealismen er empirisk fundert. Derfor må rettsanvenderen i prinsippet søke alle steder for å finne forankring i løsning på spørsmålet som han eller hun står overfor, dvs. i lovtekst, forskrifter og praksis. Han viser til at rettslige argumenter blir hentet fra en mengde steder og at bildet er svært uensartet og at det er lite veiledning å hente i rettskildelæren slik den foreligger. Graver hevder at det er vanskelig å peke på en dominerende teori om retten i dag. Han mener derfor at rettskildelæren bør fornyes med konsekvens både i forhold til hvordan en utdanner jurister og hvordan en praktiserer jus.

Høyesterettsdommer Skoghøy beskriver utviklingen innen den norske strafferettsvitenskapen i tiden etter den andre verdenskrig som rettsdogmatisk, pragmatisk og domstolsorientert med fokus på enkeltregler og sonndring og relativisering. Han viser til en utvikling i dag som går mer i retning av en mer begrepsdannende og teoriorientert strafferettsvitenskap med analyse av rettslige prinsipper, og omforming av enkeltregler til prinsipper. Skoghøy hevder forskning ikke gir en anvendbar teori som gir umiddelbare svar i enkeltsaker. Likevel vil det for dommere og andre rettsanvendere kunne bidra med økt faglig innsikt, og det vil også kunne ha en pedagogisk verdi (Skoghøy 2013).

1.6. Straffeutmåling i et historisk perspektiv - Utvikling av friomsorgen

1.6.1. Kort om straffeprosedyre i et historisk perspektiv

I boken *Hvor tett et samfunn* (1982) viser Nils Christie til hvordan vi kan følge straffens historie og den norske praksis for vurdering av lovbrudd, skyldspørsmål og straffeutmåling langt tilbake. Ved studier av kriminallov av 1842, ny straffelov av 1902, ved utbygging av

botsfengsel, kretsfengsel og landsfengsel kommer de kriminalpolitiske strømningene til uttrykk. Han viser til bortfall av dødsstraff for tyveri i 1771, siste henrettelse i 1876 (utenom landssvikoppgjøret 1945) og innføring av betinget dom i 1894. Videre kan vi følge en utvikling på 1900- tallet, særlig etter andre verdenskrig, med lavere straffer, behandlingsoptimisme og tanker om resosialisering. Hauge (1996) viser til hvordan pendelen svingte tilbake på 60 og 70- tallet med økning i bruk av fengselsstraffer. Hyppigere anvendelse og lengre fengselsstraffer ble begrunnet ut fra undersøkelser som viste høye tall på tilbakefall, til tross for intervensjonstiltak. St. meld. nr. 104 (1977-78) *Om kriminalpolitikken*, st. meld. nr. 27 (1997- 1998) *Om kriminalomsorgen* og st. meld. nr. 37 (2007 – 2008) *Straff som virker* representerer en ny utvikling der alternative reaksjons- og straffegjennomføringsformer til ubetinget fengselstraff gradvis er blitt utformet og implementert.

”De mest omfattende og grunnleggende endringer, blant annet i form av nye straffarter, har skjedd i løpet av de to siste tiår. Endringene har dels skjedd parallelt med og dels som en del av arbeidet med å forberede en ny alminnelig straffelov. Etter departementets syn er det nå ikke behov for å foreslå grunnleggende endringer i reglene om straffarter. Den modernisering som er ønskelig, er i det vesentlige enten allerede gjennomført eller er på forsøksstadiet.” (Ot. prp. nr. 90 (2003-2004) pkt. 11.1.2.2)

1.6.2. Kort om utviklingen av kriminalomsorgens friomsorgskontor

I st. meld. nr. 37 (2007- 2008) er det gjort rede for utviklingen av kriminalomsorgens friomsorgskontor. Utviklingen av friomsorgen startet med etablering av hjelpeforeninger som skulle bidra med støtte overfor straffedømte ved løslatelsen. Hjelpeforeningene må ses i sammenheng med fremvekst av fengslene på 1800- tallet og behovet straffedømte hadde for støtte ved løslatelse. På midten av 1870-tallet ble det etter initiativ fra Fengselsstyret opprettet en ny type foreninger eller fengselselskaper. Disse skulle hjelpe til med å skaffe arbeid og yte økonomisk bistand til straffedømte. Senere kom også de såkalte lærehjems- og verneforeninger. Betinget dom med tilsyn av vernelagene (som senere ble friomsorgen) ble lovhjemlet i 1919. Tre år senere kom ordningen med at prøveløslatte fra fengsler kunne ilegges tilsyn av friomsorgen.

- Vernelagene ble i 1980 overtatt av staten og underlagt justisdepartementet under benevnelsen *Kriminalomsorg i frihet* og var med dette endret fra å være en privat organisasjon til en statlig etat. Oppgaver og ansvar til Kriminalomsorg i frihet ble gitt i kongelig resolusjon. I 1984 ble prøveordningen med samfunnstjeneste innført i Rogaland. Ordningen ble landsdekkende i 1989 og lovfestet i 1991.
- I 1993 kom Friomsorgsutvalgets innstilling NOU 1993:32 *Nytt fundament for friomsorgen*. Den danner et viktig grunnlag for etableringen av promilleprogram og lovfesting av friomsorgens arbeid i den kommende straffegjennomføringsloven.
- I 2002 ble ordningene med samfunnstjeneste og tilsyn med betinget dom opphevet og erstattet med samfunnsstraff. Fra høsten 2008 ble promilleprogrammet utvidet til også å omfatte annen ruspåvirket kjøring. Straffegjennomføringsformen er nå kalt program mot ruspåvirket kjøring. Soning med elektronisk kontroll ble innført som en prøveordning i 2008. Det ble innvilget 40 millioner kroner over statsbudsjett til denne prøveordningen som i ettertid er blitt utvidet (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008)).

Det er 17 friomsorgskontorer i Norge. Friomsorgen er en del av kriminalomsorgen og har kontorer i alle fylker. Det er friomsorgen som har ansvar for gjennomføringen av straff utenfor fengsel. Friomsorgen har også, som nevnt, ansvaret for å gjennomføre personundersøkelse og eventuelt møteplikt etter prøveløslatelse. Under kategorien alternative straffereaksjoner regnes samfunnsstraff, program mot ruspåvirket kjøring, straffegjennomføring med elektronisk kontroll, narkotikaprogram med domstolskontroll (ND) i regi av særskilt opprettede ND-sentre. Felles for de alternative straffemetoder er straffegjennomføring ute i samfunnet. Domfelte kan opprettholde hverdagen med sysselsetting, fritidsaktiviteter, ivaretagelse av boforhold og sin relasjon til familie og annet nettverk. (<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-samfunn.237837.no.html> (26.10. kl. 15.30))

1.7. Samfunnsstraff – Historisk perspektiv- Innhold i soningen

1.7.1. Fra samfunnstjeneste til samfunnsstraff – Politiske føringer

Samfunnstjeneste som alternativ soningsform til ubetinget fengselsstraff ble første gang lagt frem som ide i st. meld. nr. 104 (1977 - 78) *Om kriminalpolitikken*, i den såkalte Kriminalmeldingen. Dette var daværende justisminister Inger Louise Valle sitt bidrag til reformarbeidet i hele det juridiske feltet og innen strafferettspleien. Spesielle straffereformer

for unge var særlig vektlagt. Bruk av konfliktråd ble allerede den gang satt frem som en ønsket utvikling, sammen med samfunnstjeneste, heving av den kriminelle lavalder og bedre forhold og opplæring i fengslene. Forslagene ble initiert for å få i gang en allsidig debatt om kriminalpolitikken i Norge, for deretter å iverksette nødvendige reformer. Reformarbeidet ble styrt ut fra en oppfatning om en gjensidig påvirkning, der kriminalpolitikken ikke bare speiler samfunnet, men også påvirker samfunnsutvikling. I meldingen vises det til erfaringer fra Storbritannia hvor samfunnstjeneste, ”community service”, ble innført i 1972.

Samfunnstjeneste innebar at domfelte hadde arbeidsplikt i fritiden. Denne ordningen spredte seg som prøveordninger til andre europeiske land. Samfunnstjeneste i Norge ble først innført som flere prøveprosjekter fra midten av 80-tallet og ble innført som hovedstraff ved lovendring i 1991. Bruk av samfunnstjeneste var begrunnet ut i fra et kriminalitetsbilde hvor unge i økende grad begikk lovbrudd i ruspåvirket tilstand og det forhold at fengselsstraff ble sett som lite hensiktsmessig i forhold til denne gruppen (Ot. prp. nr.72 (1989-1990)).

Vilkår for å idømme samfunnstjeneste ble regulert i straffeloven § 28 a første ledd. Den domfelte ble pålagt å utføre et antall timer ulønnet samfunnsnyttig arbeid innenfor en bestemt periode. Øvre antall timer var 360 og hovedregel var at timene skulle gjennomføres innenfor en periode på optimalt ett år. Den domfelte skulle i denne perioden stå under tilsyn av friomsorgen som skulle kontrollere at arbeidsplikten ble fulgt opp i henhold til regelverket. Arbeidet skulle utføres ved statlige, kommunale, eller offentlige understøttet virksomhet som skoler, kirker o.l. Arbeidet kunne også utføres ved private eller ideelle organisasjoner som idrettslag og velforeninger. Det samfunnsnyttige arbeidet skulle være et supplement til ordinær drift og skulle ikke konkurrere med drift opp i mot lønnet arbeid.

I henhold til Andenæs (2004) ble samfunnstjeneste i Norge innført med en målsetting om å unngå de negative virkningene av ubetinget fengsel. Samtidig ble det sett som en økonomisk rimeligere reaksjonsform enn ubetinget fengsel. Etter norsk lov var samfunnstjeneste først og fremst tenkt som et alternativ til ubetinget fengselsstraff. Individualpreventivt ble samfunnstjeneste likestilt med en ubetinget fengselsstraff, da en ikke hadde særlige forventninger til behandlingsmessige virkninger av en slik dom. En dom på samfunnstjeneste ble gjerne vurdert å ikke ha den samme allmennpreventive virkningen. En måtte også unngå en slik dom ved grove forbrytelser, da dette kunne støte den allmenne rettsoppfatning.

Samfunnstjeneste var tenkt som et alternativ til ubetinget fengsel i straffesaker med øvre strafferamme på inntil ett år. Målgruppen var i utgangspunktet først og fremst vinningskriminelle med flere lovbrudd bak seg, men også førstegangsdømte ved mindre alvorlige lovbrudd. Anvendelsesområdet for samfunnstjeneste ble noe utvidet til også gjelde mindre alvorlige og omfattende narkotikalovbrudd og saker relatert til mindre alvorlige tilfeller av vold og trusler. Det individualpreventive hensynet skulle veie tyngst. Domstolen hadde en betydelig frihet til å anvende samfunnstjeneste overfor ulike lovbruddskategorier i konkrete saker hvor det etter en samlet vurdering ble ansett som hensiktsmessig. Vinningskriminalitet utgjorde likevel den største andel dommer på samfunnstjeneste, dette i tråd med forutsetningene som var lagt til grunn av stortinget ved lovfesting (St. meld. nr. 27 (1997-98)).

I st. meld. nr. 27 (1997 – 1998) *Om kriminalomsorgen* presenterte justisdepartementet en ønsket kriminalpolitisk utvikling med økt bruk av soningsformer som skulle fullbyrdes ute i samfunnet. På den tiden utgjorde samfunnsstraffene samfunnstjeneste, betinget dom med vilkår om tilsyn, herunder tilsynsprogram og betinget dom med vilkår om promilleprogram. En del av drøftingsgrunnlaget for anvendelse av flere typer samfunnsstraffer var at økt bruk av slike straffealternativ ville gi domstol og kriminalomsorg bredere adgang til differensiering og individuell tilpassing av dommene. Det ble vist til at samfunnsstraffer generelt kan gi den domfelte mulighet til å opprettholde og ivareta sine økonomiske og sosiale forpliktelser. På den måten kan domfelte få et bedre grunnlag for en kriminalitetsfri tilværelse etter endt soning. Samtidig ble det vist til at en slik soningsform ville kreve disiplin og utholdenhet som kunne medføre endring av livsstil. Allmennpreventive hensyn ble forslått å kunne ivaretas med lav toleranse for brudd på vilkår for dommen, som utvetydig skulle følges opp og rapporteres.

Med bakgrunn i bl.a. høy bruddfrekvens på samfunnstjenestedommer, ble det stilt spørsmål til anvendelsesområdet. Som et innstramningstiltak og som forslag til fremtidig kriminalpolitikk, ble det i st. meld. nr. 27 (1997 – 1998) foreslått en endring som kunne gi adgang til å kombinere samfunnstjeneste med ulike tilsynsprogram. Tilsynsprogrammene skulle tilbys de domfelte på frivillig basis. Tanken var at friomsorgen skulle fastsette det nærmere innhold i tilsynsprogrammet individuelt.

Utvikling og innføring av samfunnsstraff kan ses som en forlengelse av diskusjonen om innstramning av samfunnstjeneste og forslag om tilsynsprogram som supplerende innhold i soningen. Samfunnsstraff skiller seg fra samfunnstjeneste nettopp ved at det i tillegg til samfunnsnyttig tjeneste (dvs. ubetalt arbeid) også inneholder andre kriminalitetsforebyggende tiltak, som vil bli belyst senere. I henhold til straffeloven § 28 a første ledd, kan retten idømme maksimum 420 timer og minimum 30 timer samfunnsstraff med inntil 1 ½ års gjennomføringstid.

Matningsdal (2004, Andenæs, Rieber-Mohn, Matningsdal) viser til st. meld. nr. 27 (1997 - 1998) pkt. 4.8. der det understrekes at samfunnsstraff først og fremst var tenkt å skulle omfatte tilfeller hvor det tidligere ville vært anvendt samfunnstjeneste. I tillegg gav forarbeidene uttrykk for økt bruk av samfunnsstraff på en slik måte at det åpnet opp for å anvende samfunnsstraff i saker der det tidligere ikke ville ha blitt idømt samfunnstjeneste

1.7.2. Endring av anvendelsesområdet for samfunnsstraff

Fra innføring av samfunnsstraff i 2002 har det vært foretatt lovendringer med bakgrunn i ønske om å forandre på anvendelsesområdet. Ved innføring av samfunnsstraff ble det i strl. § 28 a første ledd satt vilkår om at det kunne idømmes samfunnsstraff for handlinger som ellers ikke ville bli idømt strengere fengselsstraff enn 1 år. Samfunnsstraffen var tenkt å få et større omfang enn samfunnstjenesten. Det kunne åpnes opp for at 1 års vilkåret i enkelte saker kunne fravikes og overskrides, uten at det måtte påvises sterke grunner. Det ble vist til at en slik unntaksregel var nødvendig fordi samfunnsstraff også kunne tre i stedet for betingede fengselsstraffer med vilkår om tilsyn, eller tilsynsprogram, ved friomsorgen. Særlig unge lovbrøyttere, som tidligere ville fått lengre betingede dommer med tilsyn skulle kunne fanges opp og få samfunnsstraff. I hovedsak ble dette begrunnet ut i fra mulighetene for oppfølging og tilsyn som ligger i rammene for samfunnsstraff (Ot. prp. nr.5 (2000-2001).

”Personer som i dag blir dømt til en ren betinget dom faller utenfor målgruppen for samfunnsstraffen, mens samfunnsstraffen skal omfatte personer som i dag ville blitt gitt en betinget dom med tilsyn og eventuelt andre særvilkår. Det betyr at domstolen skal dømme til samfunnsstraff hvis den mener at lovbrøytteren bør ha en mer omfattende reaksjon med mer oppfølging enn hva som følger av en betinget dom. Det vil i all hovedsak si dommer som i dag ligger i øvre del av «det betingete område», i skjæringspunktet mellom betinget og ubetinget og i nedre del av «det ubetingete område».”

(Ot. prp. nr.5 (2001-2002) pkt. 22.2.1.)

Ved lovendring 1.1.2006 ble det satt som vilkår for å idømme samfunnsstraff at handlingen man ble dømt for ikke hadde en høyere strafferamme enn fengsel i seks år. Kravet om seks års strafferamme viste seg å få uheldige konsekvenser i enkeltsaker. Kravet ekskluderte en del domfelte fra ordningen med samfunnsstraff, selv om de fikk kortere dommer og ble ansett som egnet for samfunnsstraff. Kravet var særlig til hinder i saker som dreide seg om mindre alvorlige narkotikaforbrytelser, pga. den høye øvre strafferamme for slike lovbrudd. Ved ny lovendring i 2007 (Ot. prp. nr.31 (2006 – 2007)) ble denne regelen endret slik at samfunnsstraff nå kan idømmes, dersom fengselsstraffen som ellers ville blitt idømt i den konkrete saken, ikke er strengere enn 1 år. Tidligere justisminister Knut Storberget mente at lovendringen vil gi muligheter til mer bruk av samfunnsstraff. Særlig var det ønskelig for personer som ble vurdert å være i en rehabiliteringssituasjon. Dersom sterke grunner taler for det skal samfunnsstraff også kunne brukes selv om fengselsstraffen ville blitt mer enn 1 år.

”Det er også en snever adgang til å gå utover dette ettårs kravet dersom sterke grunner taler for det. Endringen innebærer at samfunnsstraff nå kan idømmes i større grad enn tidligere slik at man kan fange opp flere egnede domfelte som befinner seg i en gunstig rehabiliteringssituasjon.” (Ot. prp. nr.31 (2006 – 2007) avsnitt 7.2.)

Ved lovendring i ot. prp. nr.31 (2006–2007) ble det innført en mulighet til å kombinere samfunnsstraff med inntil 60 dager ubetinget fengselsstraff. Begrunnelsen for å utvide ordningen og øke anvendelsesområdet for samfunnsstraff til også å gjelde del-dom, var køtiltak. Bruk av del-dom var også i tråd med regjeringens ønske om å øke bruken av samfunnsstraff som straffereaksjon. Det ble vist til gode erfaringer med samfunnsstraff og til at samfunnsstraff er en betydelig rimeligere straff enn ubetinget fengsel. Det var et utalt ønske om å kunne bruke mer samfunnsstraff særlig overfor unge lovbrøyttere.

1.7.3. Innholdet i en samfunnsstraff

I henhold til straffegjennomføringsloven §§ 53-60, og forskrifter som følger loven pkt. 5.1. skal de idømte antall timer samfunnsstraff individuelt tilrettelegges og skal fordeles på tre hovedkategorier som følger:

- Samfunnsnyttig tjeneste
- Program
- Andre tiltak som er egnet til å motvirke kriminalitet

Samfunnsnyttig tjeneste er ulønnet arbeid og utgjør den største delen av samfunnsstraffen. Domfelte utfører arbeid ved ideelle frivillige organisasjoner, offentlig virksomhet, sports- og idrettsorganisasjoner og interne arbeidsgrupper i regi av friomsorgen. Friomsorgskontorene skal til enhver tid ha en "bank" av tjenestesteder (oppdragsgivere) som kan tilby oppdrag for gjennomføring av samfunnsnyttig tjeneste.

Program tar utgangspunkt i lovbruddets karakter. Programdeltakelse vil være frivillig og gjennomføres etter samtykke fra domfelte. Eksempler på program er "Alternativ til vold" (ATV), Trafikk og Rus, Sinnemestring, Bygging av Mestringstillitt, Relasjon og Samspill, Brottsbrytet.

Andre tiltak er individuelt tilrettelagt straffegjennomføring. Dvs. at noen av de idømte timene kan brukes på individrettede tiltak som blir vurdert egnet til å motvirke ny kriminalitet. Innholdet i timene blir bestemt ut fra dommens karakter og kartlegging av domfeltes individuelle behov og ressurser. Individuelle samtaler med fokus på forebygging av nye lovbrudd skal også være en del av innholdet, og skal fungere som "limet" i samfunnsstraffen. Utover dette kan *andre tiltak* også bestå f. eks. av psykiatrisk eller psykoterapeutisk behandling og samtaler ved konfliktrådet. Friomsorgen vil i den enkelte sak, etter samtykke og samarbeid med domfelte, kunne etablere kontakt med eksterne samarbeidspartnere med ulik spisskompetanse. Det kan være samarbeidspartnere med kompetanse på felt som rusproblematikk, aggresjonsproblematikk, men også aktører innen friluftsliv, trening og tiltak innen kultursektoren. Friomsorgskontoret skal også ved behov stimulere domfelte til kontakt med andre offentlige etater som for eksempel NAV, skoleverket og behandlingsapparatet (St. meld. nr. 37(2007– 2008)) (Højdahl & Kristoffersen 2006).

"Samfunnsstraffen skal på den ene siden sikre en mest mulig lik rettspraksis i straffegjennomføringen, og på den annen side skal man ivareta lovens kriminalitetsforebyggende ambisjoner og etablere individuelt tilpassede soningsformer." (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008):52)

I henhold til Matningsdal (2004, Andenæs, Rieber-Mohn og Matningsdal) har samfunnsstraff et sammensatt innhold som åpner opp for en individuell tilrettelegging av innholdet i soningen. I hvert tilfelle skal friomsorgen foreta en innledende kartlegging av bl. a. domfeltes ressurser, holdninger, behov, tankemønster, motivasjon og mulige samarbeidsrelasjoner. Med bakgrunn i kartleggingen går straffegjennomføringen ut på å sette sammen innhold av samfunnsnyttig tjeneste dvs. ulønnet arbeid, program og andre tiltak som er egnet til å motvirke kriminalitet. Friomsorgen skal legge vekt på tiltak som kan bidra til å fremme den

domfeltes evne til å gjennomføre dommen i samsvar med bestemmelsen og til å fremme evnene til å bryte med et uheldig handlingsmønster.

”Det mest brukte alternativet til fengselsstraff er samfunnsstraff. Rundt 2500 personer får denne formen for straff i året(..). Gjennomsnittsdømmen ligger nærmere 70 timer”.

(<http://www.kriminalomsorgen.no/samfunnsstraff.237888.no.html> 17,03.14 kl. 15.43)

1.7.4. Straffegjennomføringsloven § 54. Krav til den domfelte

Den domfelte skal gjennomføre straffen etter nærmere anvisning fra kriminalomsorgen. Den domfelte skal:

- a) Møte til fastsatt tid og sted,
- b) Være upåvirket av berusende eller bedøvende midler ved fremmøtet,
- c) Gi opplysninger om sitt bosted, forsørgelsesgrunnlag og andre forhold av betydning for gjennomføringen av straffen,
- d) Overholde vilkårene som domstolen har fastsatt etter straffeloven § 28 a femte ledd.
- e) Oppholde seg i landet i gjennomføringstiden hvis ikke kriminalomsorgen gir tillatelse til noe annet.

Den domfelte skal ikke vise en atferd som kan:

- a) True sikkerheten til personer som deltar under gjennomføringen, eller
- b) Påvirke miljøet på en særlig negativ måte

Den domfelte skal ikke begå en ny straffbar handling før utløpet av gjennomføringstiden.

(Endret ved lov 20. mai 2005 nr. 28 (i kraft 1 jan 2006 iflg. re:21 de:2005 nr. 1580).

1.7.5. Statistikk over iverksatte samfunnsstraffer

Figur 3. Oversikt over antall iverksatte oppdrag på samfunnsstraff i perioden 2006- 2012

ÅR	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ANTALL	2 683	2 929	2 812	2912	2 647	2 544	2 437

(Kriminalomsorgens årsstatistikk 2012)

<http://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkeltall.237902.en.html>

I henhold Kriminalomsorgsdirektoratets statistiske oversikt utgjorde antall iverksatte oppdrag på samfunnsstraff for 2013 totalt 2122 saker. Statistikken er presentert for å gi et bilde av den konkrete nedgangen i bruk av samfunnsstraff som har funnet sted de siste

årene. Dette som et bakteppe for undersøkelsen. Hva som skyldes nedgang i antall samfunnsstraffer vil ikke bli nærmere problematisert i den undersøkelsen. Jeg vil likevel peke på to forhold som kan ha innvirkning. Det kan være endring i kriminalitetsbildet, økonomiske og organisatoriske endringer i politiet og innføring av andre soningsformer som f. eks. straffegjennomføring med elektronisk kontroll.

1.8. Problemstilling

Oppgavens kjernepunkt er påtaleansvarliges refleksjoner knyttet til valg av påstand i saker som er innenfor anvendelsesområdet av samfunnsstraff. Det er ønskelig å få belyst hvordan omstendigheter knyttet til siktede eventuelt blir vurdert og vektlagt ved valg av påstand. Samtidig er det også ønskelig å få frem hvordan intern organisering eventuelt kan ha betydning for valg av påstand.

For å undersøke påtaleansvarliges refleksjoner har jeg foretatt 6 kvalitative intervju med påtaleansvarlige innenfor et utvalgt politidistrikt.

Den overordnede problemstilling for undersøkelsen er som følger;

”Hvilke refleksjoner danner grunnlag for påtaleansvarliges beslutning om å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Undersøkelsen legger opp til å få en belyst påtaleansvarliges arbeid på akkurat dette avgrensede feltet ut i fra en rekke innfallsvinkler. All informasjon som fremkommer i undersøkelsen må ses i forhold til straffesaker som påtaleansvarlige vurderer innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Faktorer som utgjør rammen om undersøkelsen er som følger:

- Hvilke kriterier og rutiner kan knyttes til vurdering av påstand om samfunnsstraff?
- Hvordan erfarer påtaleansvarlige at tidsbruk og arbeidsmengde kan ha innvirkning på valg av påstand?
- Hvordan vurderer påtaleansvarlige personundersøkelse som dokument, og hvilken verdi tillegges personundersøkelse ved valg av valg påstand?
- Hvordan vurderes del-dom som straffereaksjon?
- Hvordan forstår påtaleansvarlige sin samlede kompetanse i forhold til vurdering av påstand?
- Hvordan erfarer den påtaleansvarlige å ha handlingsrom og rom for skjønnsutøvelse?

- Hvordan oppfatter påtaleansvarlige at intern organisering og ekstern samarbeidsstruktur har innvirkning på arbeidet?
- Ser påtaleansvarlige praksisen som enhetlig eller uensartet?
- Hvilken kunnskap har påtaleansvarlige om innholdet i en samfunnsstraff og hvilket syn har påtaleansvarlige på samfunnsstraff som soningsform?

1.9. Presisering og avgrensning

Der er en rekke interessante tema og dimensjoner som kan knyttes til påtaleansvarliges arbeid med vurdering av påstand om samfunnsstraff, men som ikke vil bli fanget opp innenfor rammen av denne undersøkelsen, dette inkluderer:

- Påtaleansvarliges refleksjon i lys av høyesterettsdommer med fokus på vekting for og mot samfunnsstraff.
- Påtaleansvarliges refleksjon i relasjon til andre aktører i strafferettskjeden.
- Utdyping av påtaleansvarlige forståelse av kategorien andre tiltak i samfunnsstraff.
- Påtaleansvarliges praksis knyttet opp mot nedgang i antall samfunnsstraffer.

Kapittel 2. Metode

2.1. Vitenskapsteoretisk ståsted

Højberg (2013) viser til at det, i henhold til Gadammers hermeneutiske sirkel, vil være en vekselvirkning mellom del og helhet, der delene kan forstås bare ut i fra helheten og helheten bare kan forstås ut i fra delene. Innenfor ett og samme område vil det eksistere mange deler og helheter. Det er relasjonen mellom delene og helheten som er meningsskapende og som gjør at vi kan forstå og fortolke.

I boken *Hermeneutisk lesebok* (2001, Lægreid, Sissel & Torgeir Skorgen (red.)) er det samlet originaltekster av Hans-Georg Gadammers arbeid i norsk oversettelse. Her vises det til utdrag fra Gadammers *Gesammelte Werke* (1986) og teksten *Text und Interpretation*. Gadamer viser der til begrepene forståelseshorisont og horisontsammensmeltning. Vår forforståelse utgjør, det Gadamer kaller, en forståelseshorisont som vil være basert på enkeltindividets erfaringer som gir den personlige tilgangen til verden. Vår forståelseshorisont utgjør selve rammen for vår oppfattelse og forestilling av hvordan vi forstår verden. Forståelseshorisonten vil også være kollektiv da vi er del av et språklig, kulturelt og historisk fellesskap. Som fortolkende og forstående vesen vil vår forståelseshorisont være i konstant endring. Denne kontinuerlige endringen kaller Gadamer for horisontsammensmeltning.

Ved å få utfordret forståelseshorisonten vil den kunne bli utvidet og fordommer kan revurderes. Højberg (2013) peker på at en hermeneutisk analyse innen samfunnsvitenskapen i hovedtrekk vil dreie seg om to former for forskningsteknikker:

- ”Interview (samtale og dialog). Kvalitative analyser søker via dialogform insigt i de sociale aktørers praksis, forståelseshorisont, handlinger og fællesskaper. Det er samtalen, som står i centrum, og det er i samtalen, at meingsfuld viden oppstår.
- Fortolkning af historie og nutidige dokumenter. Det, teksten siger os, forstår vi på baggrund af vores egen historiske kontekst og situation.”

(Højberg 2013: 322).

Kvale & Brinkmann (2009) viser til en fenomenologisk inspirert tilnærming ved kvalitative forskningsintervju. Gjennom et semistrukturert intervju kan en utforske informantens subjektive opplevelse. Det handler om å få frem forståelse av den dypere mening i informantens erfaringer når en tolker deres utsagn. Nyanserte beskrivelser av ulike aspekter

ved informantens erfaringsverden vil være i fokus. Selve intervjuet ses som en interpersonell situasjon som kan sette i gang refleksjonsprosesser både hos intervjuer og den som blir intervjuet.

Undersøkelsen er gjennomført som en kvalitativ studie hvor fokus nettopp vil være rettet mot ansatte ved påtalemyndigheten og deres intensjoner, forståelse og meningsproduksjon. Samtidig må påtaleansvarliges forståelse og erfaringer ses i forhold til den kontekst de opererer innenfor. Det kontekstuelle må også ses i lys av påtaleansvarliges forståelse og erfaring. Det vil være aktørenes intensjoner og forståelse som står sentralt samtidig som det kontekstuelle perspektiv blir tillagt vekt. Således kan undersøkelsen sies å være inspirert av en fenomenologisk og hermeneutisk tradisjon. Dokumenter som gjelder fagområdet sammen med de transkriberte intervjuene vil være det som utgjør datagrunnlaget for undersøkelsen. Det vil også være den måten datamateriale er analysert på som kan sies å ha en fenomenologisk og hermeneutikk tilnærming.

2.2. Forskningsdesign

Blaikie (2010) skiller mellom tre forskningsspørsmål; hva, hvorfor og hvordan. Disse vil stå i forhold til tre ulike formål en kan ha med et forskningsprosjekt. Et beskrivende og eksplorerende prosjekt vil ta utgangspunkt i hva og hvordan og på hvilken måte ting ser ut. Det vil beskrive mønstre, prosesser og hva de består av og hvem som er involvert. Et prosjekt som er ute etter å forklare og forstå sammenhenger og årsaker til at mønstre blir skapt og opprettholdt, vil gjøre bruk av hvorfor spørsmål. De tre formålene er knyttet til hverandre på den måten at en først må ha kunnskap om hva en sosial situasjon består av, før en kan få en forståelse av hva som skaper og opprettholder den, for med bakgrunn i det kunne si noe om hvordan den kan endres.

Jacobsen (2005) peker på at en kvalitativ tilnærming bør velges når en er ute etter å få frem beskrivelser av hvordan mennesker forstår og fortolker en situasjon. Det vil være formålstjenelig å anvende en kvalitativ tilnærming om en har behov for eksplorering, som ofte vil kreve åpenhet og fleksibilitet.

Blaikie (2010) beskriver fire forskningsstrategier som i praksis kan kombineres på ulike måter. Den *induktive* forskning er basert på en antakelse om at teoretiske perspektiver kan utvikles av på grunnlag av akkumulasjon av empiriske studier. Den *deduktive*

forskningsstrategien tar utgangspunkt i kjente teorier og modeller. Med utgangspunkt i disse lanserer man hypoteser som testes ut. Den *retroductive* forskningsstrategien kan anvendes der en antar, og har som målsetting å avdekke underliggende mønstre og sammenhenger ved observerbare fenomen. Med bakgrunn i ulike teorier kan en skape modeller som grunnlag for hypotesetesting av disse fenomenene. De tre nevnte forskningsstrategiene anvendes både innen natur- og samfunnsvitenskapelig forskning.

Thagaard (2013) peker på at den *abduktive* forskningsstrategi er i en posisjon mellom induktiv og deduktiv forskning. Abduktiv forskning har tyngdepunktet mellom etablert teori og empiribaserte fortolkninger, og forskningen preges av et samspill mellom en induktiv og en deduktiv tilnærming. I henhold til Blaikie (2010) vil en abduktiv forskningsstrategi ta utgangspunkt i undersøkelse av den sosiale virkelighet som grunnlag for analyse for å kunne se sammenhenger og mønstre. En abduktiv forskningsstrategi har den epistemologiske antagelse at grunnlaget for å frembringe ny kunnskap hentes fra aktørens egen mening, fortolkning og motiver, slik de blir formulert og kommer til uttrykk. Forskerens oppgave vil være å avdekke, reformulere, kategorisere og refortolke denne kunnskapen i en samfunnsvitenskapelig form som grunnlag for ny kunnskap og teoriutvikling.

Som vist til tidligere er målsettingen med undersøkelsen å få belyst dimensjoner ved påtaleansvarliges tanker, meninger og forståelse. Som sagt har det ikke lyktes å finne undersøkelser med lignende vinkling. På denne bakgrunn vurderes en eksplorerende og beskrivende tilnærming å være hensiktsmessig. Med et eksplorerende og beskrivende design vil de spørsmål som stilles handle om å få frem hva som skjer og hvem som er involvert. Med bakgrunn i ovennevnte og med utgangspunkt i de kunnskapsfelt som er valgt som analyseredskap vurderer jeg at en abduktiv forskningsstrategi vil være egnet for denne undersøkelsen.

2.3. Forforståelse

Kvale & Brinkmann (2009) viser til en form for reflektiv objektivitet som, innenfor rammene av kvalitativ forskning, blir beskrevet som en streben etter objektivitet vedrørende subjektivitet. I tråd med Gadamer, peker Kvale på betydningen av vår forforståelse som grunnlag for ny innsikt i hermeneutisk forstand. Refleksiv objektivitet innebærer en bevissthet og streben etter sensitivitet i forhold til ens egen forforståelse, fordommer og subjektivitet.

Som ansatt ved friomsorgen gjennom flere år har jeg inngående kunnskap om og erfaring med å tilrettelegge dommer på samfunnsstraff. Jeg har erfaring med fremstilling av personundersøkelser på bestilling fra påtaleansvarlige. I forbindelse med brudd på vilkår for samfunnsstraff har jeg i enkelte saker telefonisk kontakt med påtaleansvarlige. Tema ved slike samtaler dreier seg om avklaring av om domfelte er mistenkt for nye straffbare forhold som kan gi grunnlag ny tiltale. Det kan også forekomme diskusjoner om hvorvidt det er aktuelt at straffegjennomføringen opprettholdes og fullføres til tross for nye lovbrudd. Utover dette er det sporadisk kontakt ved at friomsorgen inviterer seg selv til de ulike påtaleavdelinger for å informere om friomsorgens oppgaver, deriblant samfunnsstraff.

Min interesse for tema er styrt ut fra min erfaring fra friomsorgen. Jeg har en antagelse om at påtaleansvarlige i ulik grad er informert om samfunnsstraff, og at påtaleansvarlige også kan ha forskjellig syn på samfunnsstraff som reaksjonsform. Fra samfunnsstraff ble innført i 2003 har kriminalomsorgen, og friomsorgen i særdeleshet, vært opptatt av statistikk over anvendelse av samfunnsstraff. Ut fra min erfaring har jeg en positiv innstilling til bruk av samfunnsstraff og er opptatt av at denne soningsformen skal ha legitimitet og bli anvendt som et straffealternativ, så sant andre forhold ikke vil være til hinder for det. Min forforståelse kan på den ene siden gjøre at jeg hurtigere får oversikt over feltet og kan grave dypere. På den andre siden kan det føre til at jeg blir selektivt uoppmerksom og ikke får frem sentral informasjon og velger ut de deler av informasjonen som jeg på forhånd er opptatt av. Forforståelse kan også føre til at jeg inntar en posisjon og innstilling i forkant og blir forutinntatt. En fallgrube kan være at jeg egentlig har gjort meg opp en mening på forhånd og setter fokus inn mot å bekrefte tidligere antagelser. Jeg har en genuin interesse for tema og det er en ambisjon å gjennomføre de ulike stadiene i undersøkelsen med stor grad av refleksiv objektivitet. Det er en forutsetning for kvaliteten av undersøkelsen.

2.4. Kvalitativ metode

I boken *Interpreting Qualitative Data* definerer Silverman metode som de valg som blir gjort angående gjennomføring av en studie. Det vil involvere valg av tema som skal studeres og metode for hvordan data skal fremstilles og analyseres.

“A methodology refers to the choices we make about cases to study, methods of data gathering, forms of data analysis etc. in planning and executing a research study.”

(Silverman 2006:15)

Kvalitativ metode omfatter en rekke fremgangsmåter for innhenting av forskningsdata. Silverman (2006) deler inn kvalitative fremgangsmåter i følgende fire kategorier: observasjon, intervju, analyse av foreliggende tekster og visuelle uttrykksformer og analyse av audio- og videoopptak. Han viser til at intervju i form av survey-undersøkelser med standardiserte spørreskjema med fastlagte svarkategorier er en vanlig *kvantitativ metodisk* tilnærming.

Thagaard (2013) peker på at intervju og deltagende observasjon er de mest brukte kvalitative metoder. Intervjuundersøkelser blir vurdert som best egnet til å gi informasjon om personers opplevelser, synspunkter og selvforståelse. I en intervjusituasjon kan personene selv fortelle hvordan de opplever sin livssituasjon, og hvordan de forstår sine erfaringer. Det karakteristiske ved intervju som metode er at forskeren etablerer en direkte kontakt med personen hun eller han studerer. Innsamling av data foregår i en åpen interaksjon mellom forsker og de personer som studeres. Forskerens nærhet og sensitivitet i forhold til personen i feltet er derfor viktig. Forskeren bruker seg selv som middel for å få informasjon, og denne kontakten er således helt sentral for det materialet som forskeren får frem.

Det relasjonelle samspillet mellom intervjuer og forsker vil ha betydning ved kvalitative intervju, og vil kunne påvirke kvaliteten på datamaterialet som er grunnlaget for undersøkelsen. Jeg ønsket å vektlegge det å få til en god atmosfære under intervjuet. Derfor var jeg opptatt av å bruke tid på innledende samtale før intervju og lydopptak. Under intervjuet var jeg opptatt av å ha direkte blikkontakt, og var nøye med å følge opp med nikk og bekreftelse på å ha lyttet konsentrert.

Berg (2009) mener at kvalitative undersøkelser har sin funksjon når det gjelder å få frem hvordan mennesker forstår og fungerer i sin sosiale virkelighet. Samtidig vil en kvalitativ undersøkelse kunne gi dekkende data for systematisering i ulike dimensjoner og kategorier for videre analyse for å finne svar på problemstillingen.

”Qualitative research probably seeks answers to questions by examining various social settings and the individuals who inhabit these settings: Qualitative researchers, then, are most interested in how humans arrange themselves and their settings and how inhabitants of these settings make sense of their surroundings through symbols, rituals, social structures, social roles, and so forth.” (Berg 2009:8)

Grønmo (2004) peker på at en ved innhenting av kvalitative data får en større og mye mer sammensatt og finmasket informasjon enn ved kvantitative data. En er opptatt av egenskaper ved ulike fenomen og prosesser i samfunnet. Idealet er at teksten skal være beskrivende og speile kildematerialet slik at det fremstår som en transformering eller ekstraksjon av virkeligheten. Grønmo peker også på at ved studie av kontinuerlige prosesser så vil en kvalitativ metode være passende.

Silverman diskuterer bruk av kvalitativt intervju og survey-baserte undersøkelser og viser til Bridget Brynes vurderinger:

“ Qualitative interviewing is particularly useful as a research method for accessing individuals` attitudes and values – things that cannot necessarily be observed or accommodated in a formal questionnaire. Open-ended and flexible questions are likely to get a more considered response than closed questions and therefore provide better access to interviewees` views, interpretation of events, understandings, experiences and options ... (qualitative interviewing) when done well is able to achieve a level of depth and complexity that is not available to other, particularly survey-based, approaches.” (Silverman 2006:114)

Disse beskrivelsene av kvalitativ tilnærming er sammenfallende med hva jeg mener vil være den metoden som vil gi best svar på min problemstilling, som dreier seg nettopp om å få frem påtaleansvarliges egen refleksjon rundt valg av påstand. Undersøkelsen er derfor gjort med bakgrunn i kvalitative intervju med en tematisert intervjuguide som ramme rundt samtalen. Survey og standardiserte spørreskjemaer som er karakteristisk for kvantitativ undersøkelse, ville ikke kunne fange opp de individuelle variasjonene som vil være tilstede i gruppen, og som jeg vurderer som viktig i denne undersøkelsen.

2.5. Dokumenter som bakgrunn for analyse

Thagaard (2013) peker på at det er vanlig å supplere kvalitativt intervju med analyse av foreliggende tekster som er relevante for tema og feltet som skal studeres. I denne undersøkelsen var det en innledende bestemmelse at tematikken skulle rette seg mot straffealternativet samfunnsstraff. På den bakgrunn var det hensiktsmessig å få ytterligere kunnskap og oversikt over forarbeider, lovverk og informasjon om utvikling av samfunnsstraff som straffealternativ i Norge. Sentrale dokument som har vært retningsgivende for utvikling av norsk kriminalpolitikk er st. meld. nr. 27 *Om*

kriminalomsorgen (1997 – 98) og st. meld. nr. 37 *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (2007 – 2008). Andre sentrale dokument som er knyttet til problemstillingen er straffelovens § 28 a første ledd, som beskriver anvendelsesområdet og innholdet i en samfunnsstraff, straffegjennomføringslov av 1. mars 2002 og lovens kapittel 5 om gjennomføring av samfunnsstraff, samt litteratur om straffeteori og rettsfilosofiske emner.

Under gjennomgang av disse dokumentene var det et bevisst mål å finne frem til beskrivelser som kunne vise til politiske ambisjoner og bakenforliggende argumenter knyttet til samfunnsstraff. Etter hvert som problemformuleringen ble tydeligere ble det nødvendig å få oversikt over *påtaleinstruksen* og *straffeprosessloven* som regulerer påtaleansvarliges ansvars- og myndighetsområde. Det ble også hensiktsmessig å få innsyn og forståelse for generelle og førende prinsipp ved straffeutmåling. Dokumentene som det er vist til danner en referanseramme og er sekundærdata for den empiriske undersøkelsen. Intervjuene med påtaleansvarlige vil utgjøre primærdata (Lynggaard 2010).

Den undersøkelsen problemformuleringen legger opp til peker i retning av gjennomgang av offentlig allment tilgjengelige dokumenter. Samtidig har det vært en overveielse å ikke analysere empirien ut fra en avgrenset teori, men ut fra faglitteratur fra ulike kunnskapsområder. Den faglitteraturen jeg har valgt å støtte meg til ved analyse av empirien vil utgjøre tertiærdata (Lynggaard 2010).

I fortsetningen vil det bli gjort rede for de ulike steg som er gjort for å få frem det empiriske materialet som er grunnlag for denne kvalitative undersøkelsen.

2.6. Utforming av intervjuguide

Intervjuguiden er strukturert rundt en rekke tema med oppfølgingsspørsmål under hvert tema. Intervjuguiden slik den til slutt var utformet kan sies å være semistrukturert eller semistandardisert (Kvale & Brinkmann 2009).

I boken ”*Qualitative Interviewing – The Art of Hearing Data*” av Rubin & Rubin (2012) vises det til tre ulike modeller for utforming av intervjuguide. Modellen Rubin & Rubin kaller ”tre-med-grener-modellen” gir et godt bilde av hvordan intervjuguiden er utformet og hvordan den ble brukt under selve intervjusituasjonen. Hvert hovedtema ble utdypet med oppfølgingsspørsmål og utfordringen var å få en balanse mellom å gå i dybden på hvert

undertema og få dekket alle temaene. I ”tre-med-grener-modellen” vil hovedtema representere stammen og de enkelte undertema vil utgjøre grenene. Thagaard (2013) hevder at ”tre-med-grener-modellen” vil passe særlig godt når forskeren på forhånd er klar over hvilke temaer som skal belyses i intervjuet..

Kvale & Brinkmann (2009) viser til at det er nødvendig å ha kunnskap om emnet for å kunne stille relevante spørsmål og at tematisering av intervjuguiden innebærer en avklaring av hva det er som er emnet for undersøkelsen. Det vil ha innflytelse på hvilke aspekter ved emnet spørsmålene retter seg mot og hvilke aspekter som vil forbli i bakgrunnen. Det påpekes dessuten at tematisering ligger opp til at de fenomener som fremkommer skal kunne bidra med begrepslig og teoretisk forståelse som integrasjon og tilføyelse til ny viten.

Min egen arbeidserfaring fra friomsorgen med gjennomføring av samfunnsstraff har bidratt med tilfang av kunnskap som grunnlag for å kunne spisse spørsmål og komme med oppfølgingsspørsmål innenfor denne tematiserte rammen. Samtidig var organiseringen og instruksene som regulerer påtaleansvarliges arbeid i store deler et ukjent landskap. Derfor ble det nødvendig å få kunnskap om disse forhold for å kunne utarbeide intervjuguiden.

Brinkmann & Tanggard (2010) viser til at denne type forarbeid vil kunne bidra til at en får kjennskap til de mange ulike vinklingene ved fenomenet som skal undersøkes, hvilket kan gi bedre oversikt og gjøre det videre arbeidet enklere.

Thagaard (2013) fremhever bevissthet rundt det *dramaturgiske* aspektet ved oppbygging av en intervjuguide. Det emosjonelle nivået i løpet av intervjuet bør gå fra innledende nøytrale emner til deretter gradvis å komme inn på mer emosjonelt ladete emner. Intervjuet bør bære preg av en stigning mot høyere emosjonelt nivå som nedtones mot slutten. Rekkefølgen spørsmålene ble stilt på var ikke tilfeldig, men gjort ut i fra en rekke hensyn. Intervjuguiden var innledningsvis rettet mot bakgrunnsspørsmål relatert til egenskaper ved utvalget, som alder, tidligere arbeidserfaring, etatsansienitet etc. Disse spørsmålene ses som enkle, positive og rett frem. De var tenkt å fungere som en form for oppvarming for å komme i gang. Spørsmål der jeg var ute etter å fange opp evalueringer eller dypere refleksjon, som jeg antok kunne vekke emosjoner, ble fordelt i bolker i midten av intervjuet.

Spørsmål om tanker knyttet til hvorvidt livserfaring generelt kunne påvirke holdning til arbeidet ble vurdert å kunne oppfattes som personlig, som noe invaderende og sensitivt. Jeg

visste ikke noe om informantenes erfaringer, og kunne risikere at spørsmålet kunne bidra til å vekke ubehag. Spørsmålet ble likevel stilt innenfor en tematisert ramme og ble knyttet til et utvidet kompetansebegrep. Spørsmålet ble bevisst lagt til siste halvdel av intervjuet. Tanken var at dersom spørsmålet ble lagt lengre ute i intervjuet ville vi hatt tid til å etablere en form for relasjonell ramme. Kanskje kunne det føre til mer åpenhet og øke mulighet for et mer pålitelig svar når det gjaldt betraktninger om egen generell livserfaring som mulig holdningsskapende og influerende på den profesjonelle virksomhet.

Likeledes var spørsmål om syn på hvorvidt det var en enhetlig praksis lagt på slutten av en rekke enklere spørsmål om fordeling av arbeid og samarbeidsfora. Spørsmål om hvilken informasjon og kunnskap de påtaleansvarlige hadde om samfunnsstraff, og om de opplevde å ha behov for mer informasjon, ble også bevisst plassert mot slutten av intervjuet.

Vurderingen bak dette var at dersom spørsmålet ble plassert tidlig i intervjuet kunne det oppleves provoserende og mer som en ”kunnskapstest”. Særlig kunne det bli uheldig med tanke på at informantene på forhånd var kjent med at jeg som intervjuer arbeidet i straffesaksjeden med gjennomføring av samfunnsstraff. Det var en målsetting å unnlate og styre informanten dersom andre tema, enn det en direkte kunne utlede av selve spørsmålet, ble brakt på banen. Det var også viktig å få frem målsettingen med undersøkelsen, slik at informantene også kunne bidra med informasjon utover det som spørsmålene la opp til. Mot slutten spurte jeg dessuten om det var noe jeg hadde glemt å spørre om og som de mente kunne være relevant for problemstillingen.

Gadamer (2001) tar for seg forholdet mellom språk, meddelelse og forståelse. Han viser til hvordan språklige begrep eksisterer, utvikles over tid, innenfor gitte system. Samtidig viser han til språkets *tilkortkommenhet* ved innforståthet og misforståelser. Intervjuguiden ble derfor omskrevet en rekke ganger for å gjøre språket enkelt, og for å unngå misforståelser. Uttesting i forkant var særdeles nyttig. Særlig lange sammensatte spørsmål ble avdekket som lite hensiktsmessige. Spørsmål som etterspurte mer enn ett forhold fremsto som forvirrende da de ble muntlig overlevert og ble omarbeidet til enkle spørsmål med avklaring av et forhold om gangen. Setningsoppbygging og ordbruk ble endret som følge av gjennomgang av intervjuguiden.

2.7. Sammensetting av utvalg

I utgangspunktet er tema og problemstillingen slik den er formulert bestemmende for hvem som skal utgjøre utvalget av informanter i denne undersøkelsen, nemlig påtaleansvarlige som arbeider med avveininger i forhold til påstand om samfunnsstraff. Undersøkelsen er basert på et utvalg på seks informanter. Dette er et begrenset utvalg. Thagaard (2013) viser til at det innledningsvis ikke er mulig å avgjøre hvorvidt utvalgets enheter vil gi en metningsgrad. Ideelt sett hadde det vært ønskelig med flere informanter, men de som har bidratt har gitt betydelig mengde data som grunnlag for analyse. De seks påtaleansvarlige arbeider i samme politidistrikt og er ansatt ved fire forskjellige avdelinger ved politiets påtaleavsnitt. Innledningsvis var tanken å få til et sammensatt utvalg ut fra følgende fire kategorier: kjønn, alder, geografisk plassering i organisasjonen og ulikhet i etatsansiennitet. Dette er et strategisk utvalg og et utvalg som er kategoribasert (Thagaard 2013), noe som innebærer at en velger deltakere som har egenskaper eller variabler som er strategisk i forhold til problemstillingen.

Figur 4. Oversikt over informantene i forhold til nevnte variabler.

Kjønn	Alder	Ansiennitet	Sentrum	Sør	Nord	Vest
M	27	2	X (I-1)			
M	55	16	X (I-2)			
K	34	4			X (I-3)	
K	41	6		X (I-4)		
K	37	8				X (I-5)
M	50	15		X (I-6)		

Den aktuelle sammensetting av utvalget var ønskelig for å prøve å se om det var mulig avdekke variasjon i det empiriske materialet som kunne knyttes til variablene. Utvalget består av representanter fra en profesjon som utenfra kan fremstå som homogen. Alle informantene er juridisk utdannet og vil ha samme erfaring innenfor de samme institusjonelle rammene. Uten slike strategiske grep kunne utvalget likevel vært sammensatt i forhold til ulike variabler, da ikke som et bevisst valg, men mer som en tilfeldighet som en i utgangspunktet ikke var ute etter å få belyst. Med en kjønnsfordeling med halvparten menn og halvparten kvinner vil en kunne se etter et mønster i data i forhold til kjønnsvariabel. På samme måte vil det også kunne rettes fokus mot variablene alder, etatsansiennitet og geografiske tilhørighet.

2. 8. Rekruttering av informanter

Grønmo (2004) viser til at det ved forarbeid til en studie vil være aktuelt å undersøke mulighet for innpass i feltet. En må også sikre både formell og uformell tilgang til aktørene fra ulike nivå. Det vil også være av betydning å finne nøkkelpersoner som kan fungere som døråpnere.

Min plan var å ta direkte kontakt med leder ved påtaleenheten, som jeg håpet ville fungere som nøkkelperson og døråpner. Ved første telefonhenvendelse ble det opplyst at leder var på ferie og var tilbake om en uke. Jeg sendte e-post, viste til problemstilling, til ønsket utvalg av informanter og til målsetting om å intervju 6 påtaleansvarlige med erfaring knyttet til valg av påstand om samfunnsstraff. Brev til bruk ved direkte henvendelse til informanter ved forespørsel om deltagelse i intervju ble vedlagt e-posten. E-post ble sendt både for å spare tid, men også for å formidle klart hva jeg trengte hjelp til slik at jeg ikke tok for mye av leders tid.

I telefonsamtale med leder ble det opplyst at e-posten var videresendt til alle påtaleansvarlige i hele politidistriktet. Tre påtaleansvarlige hadde meldt sin interesse og jeg fikk navn og kontaktinformasjon. Jeg hadde lastet ned oversikt over alle ansatte ved påtaleenheten og vi gikk igjennom telefonlisten fra hele politidistriktet for å finne informanter i henhold til ønsket utvalget. Jeg fikk fullmakt til å ta direkte kontakt. Når jeg ringte påtaleansvarlige var det enkelt å komme på sporet av hva som var mitt ærend. De hadde fått e-posten fra leder og visste hva det gjaldt. Bare en av de påtaleansvarlige som ble kontaktet viste til stort arbeidspress som årsak til å ikke delta på intervju. Utover det var alle de andre påtaleansvarlige jeg tok kontakt med umiddelbart positive til å delta på intervju, og det ble gjort konkrete avtaler.

Min målsetting var å gjennomføre alle seks intervju i løpet av en uke, og at intervju ved samme region foregikk samme dag med kort tids mellomrom. Med ekstra runder med rokering av avtaler pr. telefon og på e-post ble de 6 intervjuene satt opp i tråd med min målsetting. Tanken bak å intervju informantene ved samme kontor med kort intervall, var for å unngå at de skulle dele erfaringer og opplysninger fra selve intervjuet. Det var ønskelig å eliminere ”smitteeffekt” og eventuell adoptering av andres opplevelse og utsagn, da det var den enkeltes umiddelbare refleksjon knyttet til erfaring og vurderinger jeg ønsket å få frem.

2.9. Gjennomføring av intervjuene

Alle seks intervju ble avtalt gjennomført ved de ulike avdelingene. To av intervjuene ble gjennomført på møterom ved den respektive avdeling og de resterende fire intervju ble gjennomført på kontoret til informantene. Innledningsvis ble lydopptaker koblet opp og testet i forhold til lydnivå og for å luke bort eventuell elektronikk som kunne medføre støy og forvrengt lyd. Før intervjuet startet ble informantene informert om at intervjuet var beregnet å vare i ca. 1 ½ time. I tillegg til intervjuguiden hadde jeg laget en kort stikkordliste over tema som ville bli berørt i løpet av intervjuet. Problemformuleringen var skrevet øverst på arket og jeg presiserte at spørsmålene i fortsettelsen måtte ses i forhold til straffesaker innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Stikkordlisten var laget for å bidra til en tankestrukturering for å få i gang refleksjoner over egen praksis. Bruk av stikkordliste kunne på den andre siden virke avgrensende og det var derfor viktig å presisere at de ikke måtte forholde seg til strukturen, men kunne snakke fritt. Et bakenforliggende motiv for å anvende en stikkordliste var også å gi respondenten mer kontroll over situasjonen, og på den måten bidra til at maktforholdet i interaksjonen kunne bli mer utjevnet.

Højberg (2013) peker på at det er vanskelig å tilrettelegge for en åpen og likeverdig dialog i et forskningsintervju som kan leve opp til Gadammers samtalekrav. Maktforholdet i en intervjusituasjon er ofte preget av en asymmetrisk struktur på den måten at intervjuer dominerer ved å styre samtalen. På den andre siden viser hun til at respondenten sitter på kunnskaper som intervjuer ønsker å få tilgang til, og at intervjusituasjonen derfor ikke er entydig asymmetrisk.

Påtaleansvarlige utgjør en maktelite, de har høy utdanning, sitter i viktige posisjoner i samfunnet, og besitter kunnskap på et spesialisert og noe lukket felt. Derfor kan maktforholdet i intervjusituasjonen ses som omvendt asymmetrisk, der påtaleansvarlige kan sies å være i en dominerende posisjon.

Under intervjuet var temaene fra intervjuguiden ramme om intervjuet. I tillegg til det som ble formidlet, stilte jeg oppfølgingsspørsmål for utfyllende informasjon. Informantene hadde mye å formidle og de snakket fritt og beveget seg frem og tilbake innenfor de ulike tema uten at jeg stilte spørsmål. Underveis sjekket jeg at vi hadde vært i gjennom de forskjellige temaene og fått svar på de spørsmålene jeg ønsket å få belyst. Det er min vurdering at tematiseringen slik den var gjort i intervjuguiden, ikke begrenset informantene. Gjennom sin

yrkesutøvelse er påtaleansvarlige trent i å belyse ulike momenter ved en sak og argumentere for sine standpunkt. Alle informantene var særdeles ordrike og gav lange og sammensatte svar på spørsmål som ble stilt. I intervjuguiden hadde jeg instruksjoner til meg selv om å ta pause og ikke snakke etter at jeg hadde stilt spørsmål slik at informanten fikk tid til å tenke. Etter hvert som jeg ble mer erfaren klarte jeg i større grad å ha en form for metakommunikasjon underveis. Jeg snakket samtidig som jeg klarte å planlegge, følge opp med spørsmål, følge tiden og ha kontroll over at tema ble dekket opp med informasjon fra informanten.

For å lage en best mulig ramme om intervjuet hadde jeg på forhånd tenkt på hva som kunne "bidra med støy" i situasjonen. Et slikt forhold var plassering i rommet. Av to hensyn ble dette vurdert som viktig, både av hensyn til kvalitet på lydopptak og med tanke på at hvordan vi satt overfor hverandre kunne virke inn på samtalen. For tett plassering kunne oppleves for intimt og påtrengende for begge parter. For lang avstand kunne bidra til en formell og lite dynamisk kontakt.

Thagaard (2013) viser til skjulte sider ved intervjusituasjonen bl.a. til hva både forsker og intervjuperson forbinder med hvordan de fremstår overfor hverandre. Thagaard viser til Fog (2007) og begrepene *overføring* og *motoverføring* og til hvordan følelsesmessige reaksjoner kan fremtre med bakgrunn i at den andre personen har likhetstrekk med personer en kjenner fra før.

På forhånd hadde jeg viet oppmerksomhet til hvordan jeg skulle gå kledd. Det var viktig å kle seg nøytralt og ikke ha en klesstil som kunne forbindes med et "klassisk sosialarbeider kostyme"; store sjal, store smykker og fargerike klær. Jeg var formelt kledd i mørk jakke, uten prangende tilbehør. Dette for å tilpasse meg feltet, eller slik jeg tenkte aktørene i feltet var kledd. Dette ble gjort for ikke å ta fokus fra tema, og ikke fremkalle former for overføringer som vist til over. Et utsagn fra en av informantene kan ses som en form for overføring. Informanten ytret at han stiller seg kritisk til at trening kan inngå som del av andre tiltak i samfunnsstraff. Informanten sa at ansatte ved friomsorgen skjuler virkeligheten for påtalemyndigheten og ikke forklarer hvorfor et slikt innhold er viktig. Underforstått, sosialarbeiderne ved friomsorgen har en skjult agenda og stiller ikke legitime krav til domfelte. Jeg er ansatt ved friomsorgen og dermed i den kategori.

Like i etterkant av intervjuene gjorde jeg korte notater av mitt inntrykk fra samtalen. Jeg noterte det jeg hadde oppfattet av nonverbalt språk: rolig vs urolig kroppsbevegelse, mimikk, bruk av blikk og stemmebruk utover standard stemmeleie. Med bakgrunn i det jeg fanget opp, er det lite atferd som er påfallende og som gir grunnlag for å bruke mye plass for nærmere utdyping. Noen av de nonverbale inntrykk vil likevel bli kort vist til i presentasjon av empirien.

Kvale & Brinkmann (2009) ser det kvalitative forskningsintervjuet som et sosialt samspill hvor viten blir produsert. De ser også kvalitative forskningsintervju som et håndverk der personlig skjønn og respekt ligger som en grunnleggende nødvendighet for praktiseringen.

Alle informantene hadde som sagt mye på hjertet, dette handlet om deres arbeidshverdag. Noen av informantenes umiddelbare tilbakemeldinger underveis var som følger: det var et interessant spørsmål til ettertanke. Det var min opplevelse at informantene var åpne og umiddelbare i sine svar. På spørsmålet om erfaringer fra andre livsområder pekte særlig en informant på at det var et noe nærgående spørsmål. Det ble likevel utdypet, noe som kan tolkes som et uttrykk for at intervjuet foregikk i en atmosfære av åpen og god dialog.

2.10. Transkribering og koding av empiri

Alle seks lydopptak gav lydfiler er av god kvalitet og transkribering ble gjennomført på den måte at opphold i tale ble markert med tegn på denne måten (.....), desto lenge pauser, flere prikker. Den som snakker er angitt med initialer slik: - Forsker (F) – Informant (I) og det er linjeskift når en ny person snakker. Latter og lignende er nedtegnet i parentes (Brinkmann & Tanggaard 2010). Ved presentasjon av det empiriske materialet vil de seks informantene bli identifisert ved I-1, I-2 osv. for å vise til hvem som uttaler seg. Videre vil denne identifiseringen følge nr. på lydfil som følger undersøkelsen (Hennik & Hutter m.fl. 2011). Transkribering av datamaterialet fungerte på mange måter som en tankesmie for hvordan empirien videre kunne bli belyst og behandlet.

2.11. Presentasjon av empiri og analyse av datamaterialet

Som Blaikie (2010) påpeker må en først klargjøre hva som skjer innen et felt før en kan lage hypoteser som grunnlag for videre undersøkelser. Dette er en eksplorerende og beskrivende undersøkelse og spørsmålene i intervjuguiden forholder seg direkte til problemstillingen, og det er ikke lagt opp til et mellomnivå med hypoteser.

Thagaard (2013) tar for seg forholdet mellom tematisering og kategorisering ved behandling av et empirisk materiale og hvordan en kan gå frem for å ivareta et helhetsperspektiv i en undersøkelse. Hun viser til Mason og til betegnelsen *cross-sectional analysis*, som fremhever betydningen av at dataene er klassifisert slik at temaer analyseres på tvers av materialet. En slik tilnærming ligger tett opp til en matriseform. Dette er en form jeg vurderer vil kunne bidra til en systematisk oversikt ved presentasjon og analyse av empirien.

Under arbeidet med presentasjon av empiri og analyse laget jeg en ekstraksjon av hvert punkt på tvers av tema. Alle informantene har gitt svar på de samme tema og det gir grunnlag for å kunne foreta en form for *cross-sectional analysis*. Alle informantenes svar vil bli sammenholdt og belyst under hvert punkt. I tillegg vil det bli lagt opp til en veksling mellom presentasjon av sentrale mønstre og direkte sitat. Sentrale hovedpoeng vil bli analysert i henhold til de kunnskapsområder som er gjort rede for tidligere. Dette mener jeg vil gi en god og hensiktsmessig oversikt og samtidig vil det tydelig fremkomme hvem som uttaler seg, noe som vil ivareta reliabilitet og validitet. For å belyse problemstillingen har jeg valgt å støtte meg til de kunnskapsfelt som er gjort rede for i punkt 1.2.

Thagaard (2013) peker på at presentasjonen av resultatene vil være preget av hvordan forskeren fortolker hovedpoenger i informantenes beskrivelser og at det er dette mønsteret som vil utgjøre undersøkelsen.

Ved anvendelse av hermeneutisk metode vil det å være kritisk til egne tolkninger og klargjøre grunnlaget som tolkningen hviler på være sentralt. Ved analysering av det empiriske materialet vil jeg derfor skille tydelig mellom tekstutdrag fra intervjuene og mine fortolkninger av dem.

2.11.1. Fast and slow thinking

Daniel Kahneman ga ut boken *Thinking fast and slow* i 2011. Her viser han til det raske og det trege systemet for menneskelig tenkning.

Han beskriver et tosporet system i vår tenkning og i vårt sinn på denne måten:

- ” System 1 operates automatically and quickly, with little or no effort and sense of voluntary control.

- System 2 allocates attentions to the effortful mental activities that demand it, including complex computation: The operations of System 2 are often associated with the subjective experience and agency, choice and concentration.” (2011:21)

Kahneman viser til at den intuitive og raske form for tenkning ofte blir beskrevet som en form for magisk evne som gir oss mulighet til f. eks. å få rask og presis oversikt over en komplisert situasjon, raskt oppdage og identifisere farlige situasjoner, og forutse hendelser. Kahneman mener at Herbert Simon har en presis beskrivelse av hva som skjer når en utvikler ekspertise på et område.

”The situation has provided a cue; this has given the expert access to information stored in memory, and the information provides the answer. Intuition is nothing more and nothing less than recognition.” (2011:11)

Når en arbeider innenfor et felt vil det over tid ha lagret seg en mengde informasjon i vårt minne. Disse minnene vil vi ha rask og direkte tilgang til. Den umiddelbare innskytelsen, intuisjonen, blir beskrevet som en form for gjenkjennelse basert på erfaringer fra tidligere lignende situasjoner. Kunnskapen som til sammen utgjør disse minnene og gjør at en kan orientere seg, resonere og konkludere raskt i en situasjon. Kahneman gir en ytterligere beskrivelse av det raske systemet slik:

”Fast thinking includes both variants of intuitive thought – the expert and the heuristic – as well as the entirely automatic mental activities of perceptions and memory, the operations that enable you to know there is a lamp on your desk or retrieve the name of the capital of Russia.” (2011:13)

Den raske tenkningen, i henhold til Kahneman vil være en intuitiv og sammensatt form for tenkning. Ekspertens innhenting av informasjon og lagring av minne som blir brukt ved gjenkjenning av en lignende situasjon, vil utgjøre en slik form. Den intuitive tenkningen vil også inkludere en såkalt heuristisk metode, kjennetegnet med at problem blir løst basert på evaluering av erfaringer ved hjelp av en utforskende og utprøvende tilnærming. I tillegg vil det raske systemet innbefatte den absolutt automatiske mentale aktiviteten av persipering og lagring av minne.

Kahneman (2011) fremstiller de to systemene som representanter for ulike evner, begrensninger og funksjoner. System 1 lagrer uanstrengt inntrykk og følelser som vil utgjøre hovedkilden til de konkrete oppfatninger og de bevisste valg som blir gjort av System 2. System 1 kan forme ideer i komplekse mønstre, men det er bare det tregere System 2 som kan

skape og sette sammen tanker ordnet og trinnvis. Mens System 1 automatisk spinner rundt full av impulser og assosiasjoner, kan System 2 kobles inn og ta over. Det å avdekke fiendtlighet i en stemme og kategorisere mennesker ut i fra stereotype trekk er eksempler på System 1 fungering. Eksempler som er gitt på en System 2 fungering er det å sjekke validiteten i et sammensatt logisk argument, lete i minnet for å identifisere en plutselig lyd og systematisk se etter mønstre. Eksempler på System 2-tenking kan være det å se etter bokstaven a i en tekst og se etter kvinner med hvitt hår.

Kahneman viser til psykologers utforskning av dette feltet de siste 20 år og til siste forskning på feltet. Bildet som tegner seg er at System 1 influerer på våre vurderinger og valg i mye større grad enn det forskerne tidligere har trodd. Ulike eksperimenter viser at dersom en umiddelbart godtar en ide som sann, så er det vanskelig å sjekke ut og overprøve sammenhengen i et utsagn. Det vil kreve hardt arbeid og det viser seg at få er villig til å utforske problemet nærmere. Kahneman hevder at dette er en side ved måten vi tenker på som kan ha nedslående implikasjoner for hvordan vi resonerer. I situasjoner der System 1 er involvert vil konklusjonen komme først og argumentene kommer etterpå.

2.11.2. Taus kunnskap

Begrepet *taus kunnskap* ble først introdusert av den engelske naturvitenskapsmannen Michael Polanyi i 1967 i boken *The tacit dimension*. Polanyis utgangspunkt var at vi vet mer enn vi klarer å formulere verbalt. Betegnelsen taus kunnskap består av to ledd. Det tause i betydningen av det ikke-formulerte, den u-utalte, og kunnskap. Polanyis tar utgangspunkt i at kunnskapsbegrepet ikke ensidig er knyttet til det å vite noe teoretisk eller intellektuelt. Vi har også en praktisk eller handlende form for kunnskap. Når kunnskap har både en teoretisk og en praktisk side vil det bety at en ikke bare kan tilegne seg kunnskap teoretisk, men at kunnskap også må tilegnes gjennom praksis. Evnen til å kjøre og bli en dyktig sjåfør kan ikke erstattes av grundig teoriundervisning om biler. Dette er et eksempel på samspillet mellom teori og praksiskunnskap. En annen dimensjon ved taus kunnskap er det å sette sammen deler av en ting eller et fenomen til en samlet helhet. Å raskt kjenne igjen helheten i en situasjon, reagere direkte og nesten instinktivt vil være en helhetlig kobling som vil være en form for taus kunnskap (Strømfors & Edland-Gryt 2013).

2.11.3. Den reflekterende praktiker – Donald Schön

Schön (2001) beskriver i boken *Den reflekterende praktiker* hvordan profesjonelle tenker når de arbeider, og han har utformet begrep for å beskrive ulike former for refleksjon.

Schön beskriver begrepet *viten i handling* som den spontane, intuitive viten som er innbakt i våre handlingsmønstre. Viten i handling karakteriseres ved at vi ikke behøver å tenke igjennom selve handlingen, de bedømmelser vi gjør på forhånd eller under utførelsen av handlingen. Vi agerer spontant og er ikke oppmerksom på hvordan vi vet dette. Viten i handling vil derfor umiddelbart være vanskelig å gjøre rede for og beskrive. Dersom vi i sjeldne tilfeller har vært oss bevisst hvorfor vi handler som vi gjør vil det siden ”forsvinne” og bli en integrert del av vårt ubevisste handlingsrepertoar.

Schön beskriver begrepet *refleksjon i handling* som den prosess som forekommer når vi forsøker å forstå bakgrunnen for de handlinger vi utøver i vårt praktiske arbeid. Refleksjon i handling kan ses som en kombinasjon av at vår kunnskap, erfaring og intuisjon glir over i hverandre parallelt med at vi handler. Den profesjonelt praktiserende er en spesialist innenfor et gitt område og vil igjen og igjen komme ut for en bestemt type situasjon. En profesjonell praksis vil derfor innebære element av gjentakelse. Det er når det oppstår uventede, foruroligende eller interessante konsekvenser eller fenomener at refleksjon i handling aktiveres. Stimulert av noe som overrasker vendes oppmerksomheten mot egen handling og den kunnskap som ligger implisitt i handlingen. Spørsmål som kan komme til overflaten kan være knyttet til hvilke kriterier som ligger til grunn for handlingen, hvilke prosedyrer som har vært fulgt og spørsmål knyttet til egen definering av problemet som skal løses.

Når slike refleksjoner over egen praksis kommer opp til overflaten vil de kunne bli kritisert, rekonstruert og kan komme til uttrykk i senere handling. En reflekterende praktiker er ikke avhengig av etablert teori metode, men vil møte unike og nye tilfeller med åpenhet og eksperimenterende holdning. Tenkning og handling er integrert i hverandre og utøving av refleksjon i handling er innebygget i utforskningen. Refleksjon i handling kan strekke seg over kort eller lang tid, og avgrenses i forhold til om handlingen ennå kan påvirke situasjonen (Schön 2001).

Når en praktiserende reflekterer over sin praksis ved f. eks å tenke tilbake på et prosjekt de har gjennomført eller en situasjon de har opplevd vil det ifølge Schön (2001) utgjøre en

refleksjon over refleksjon i handling. Refleksjon over egen refleksjon vil kreve en form for artikulering over fenomenet, som igjen vil kunne føre til ny innsikt og til konstruering av nye teorier og måter å definere problemet på. Denne refleksjonen kan fungere som en tankeflukt eller som et overlagt forsøk på å utforske forståelsen som lå til grunn for håndtering av en spesiell sak for å forberede seg for fremtidige tilfeller. En innstilling til stadig refleksjon over egen praksisutøvelse vil kunne motvirke selektiv uoppmerksomhet på fenomener som ikke passer inn i kategorier praktikerens *viden i handling* opererer med. En slik innstilling til egen praksisutøvelse vil kunne motvirke utbrenthet og bidra til kunnskapsutvikling og ny innsikt. I en organisasjon kan ulike krav oppleves som dilemma og vil kunne medføre refleksjon over egen eller andres verditilskrivninger i en gitt situasjon. Refleksjon over refleksjon i handling kan føre til tydeligere definering av egen rolle og større bevissthet knyttet til hvilke verdier, teorier og ideologier vi ønsker skal ligge i bunn av vår praksisutøvelse (Schön 2001).

Schön (2001) viser til samfunnsutviklingen med fremvekst av formelle institusjoner, byråkratisering, spesialisering og profesjonsbygging. Han viser til kunnskapen, makten, privilegiene og ansvaret de ulike profesjonene har for samfunnsutviklingen. Samtidig viser Schön til en rekke uheldige konsekvenser av profesjonelles anbefalinger og til en tillitskrise knyttet til manglende evne til å løse viktige samfunnsproblemer. Han trekker frem historiske sammenhenger og utviklingen av den tekniske rasjonalitet, med mål - middel løsninger, der profesjonell praksis er ensbetydende med problemløsning. Schön viser til det begrensende i et slikt kunnskapssyn og praksisorientering. I stigende grad ble det tydelig at den tekniske rasjonalitets modell ikke passet sammen med behovet for å løse komplekse oppgaver med usikkerhet, ustabilitet, enestående situasjoner og verdikonflikter. Schön er opptatt av en avmystifisering av den profesjonelle praksisutførelsen og ser ideen om den reflekterende praksis som et alternativ til den tradisjonelle praksisepistemologien (Schön 2001).

Refleksjon i handling blir av Schön beskrevet som en vanlig forekommende prosess ved utføring av et profesjonelt virke. Likevel er denne form for utforskende og åpen praksisutøvelse ikke en allment akseptert form for ekspertise og kan bli sett på som uttrykk for usikkerhet med hensyn til egen praksisutøvelse. Ifølge Schön henger dette sammen med at syn på ekspertise og "det profesjonelle" først og fremst er knyttet til den tekniske rasjonaliteten. De som prøver å utføre refleksjon i handling kan oppleve problem med å sette ord på det de vet, det som ligger implisitt i en avgjørelse og vil kunne ha problem med å rettfærdiggjøre både kvalitet og strenghet. Derfor mener Schön det er viktig å gjøre en

undersøkelse av refleksjon i handling og dermed kan refleksjon i praksis få økt legitimitet (Schön 2001).

Når det forekommer fenomener som fremstår som unike og ustabile, utenfor den alminnelige kategorisering ut fra *viten i handling*, kan det være at praktikerer stiller seg kritisk til førstehåndsforståelse av fenomenet. En praktiker som reflekter i handling vil fortsette med å stille spørsmål ved sitt eget arbeid, til teorier som knyttes til praksisutøvelse, til metoder som kontrollerer måling av prestasjoner. En reflekterende praktiker vil også kunne stille spørsmål ved organisasjonens verdistruktur. Satt overfor oppgaver og situasjoner der en innarbeidet teknisk rasjonalitet ikke er tilstrekkelig vil en reflekterende praktiker kunne være åpen om sin egen utilstrekkelighet og søke nye forståelser for håndteringer av situasjonen. På den måten blir den reflekterende praktiker en forsker i eget praksisfelt. En reflekterende praktiker vil kunne fungere som bidragsyter til kunnskapsutvikling i egen organisasjon, men kan samtidig oppleves som en trussel mot organisasjonens stabilitet (Schön 2001).

Donald Schön (2001) viser til at over tid vil praktikerer ha opparbeidet seg et repertoar og vil gjenkjenne flere situasjoner som påkaller bestemte handlinger samtidig som det vil forekomme færre situasjoner med overraskelse og utfordringer. På denne måten vil praktikerer over tid utvikle *viten i handling* som vil være taus, spontan og automatisk. I en slik situasjon kan det utvikles en tendens til å ville beskytte sin viten i handling samtidig som en har en uoppmerksomhet overfor situasjoner som vil kunne fremkalle refleksjon. Dette vil kunne opprettholde en praksisutøvelse preget av teknikker med mer statisk problemløsning for å få raske løsninger og kontroll i og over situasjonen.

Schön (2001) viser til det han mener er en misforstått oppfattelse av forholdet mellom tanke og handling. Vanlige antagelser kan være at tidspress influerer på refleksjon i handling, og at dersom en begynner å reflektere vil kompleksiteten i det som bringes til overflaten kunne paralisere videre handling. Ifølge Schön er det ikke slik at tanken er en forberedelse til handling og at handling er en implementering av tanken. Ved virkelig refleksjon i handling, er det å gjøre, og det å tenke komplementære størrelser, der det ene påvirker det andre. Det å agere utvider tenkningen i utprøvende, eksperimenterende handling og refleksjonen næres av det som gjøres og av resultatene av det som gjøres. Ifølge Schön vil en organisasjon som er sterkt preget av å vedlikeholde et system av viten- i - praksis være preget av at en holder sine intuitive forståelser for seg selv. Praktikerens manglende oppmerksomhet knyttet til egen

rolleformulering og til det organisatoriske læringssystem han fungerer innenfor ville også kunne være fremtredende. Videre vil en manglende refleksjon over refleksjon i handling kunne føre til at kunnskap vil forbli privat og utilgjengelig for andre. Innenfor et slikt system vil praktikerens være mest tilbøyelig til å iverksette refleksjon i handling i situasjoner der han sitter fast eller er alvorlig utilfreds med sine prestasjoner.

2.12. Reliabilitet - Validitet - Generalisering

Undersøkelsen skal tilfredsstillende krav om reliabilitet og validitet. Spørsmål om reliabilitet i forbindelse med kvalitative intervju handler om å gjøre rede for de ulike trinnene i forskningsprosessen slik at andre kan mulighet til å kontrollere pålitelighet og troverdighet. (Kvale & Brinkmann 2009). Metodekapittelet er fremstilt med tanke på at spørsmål knyttet til reliabilitet kan kontrolleres.

Validitet ved kvalitative studier handler om hvorvidt undersøkelse er uttrykk for det som er målet med undersøkelsen, at data er uttrykk for det som en tror de er uttrykk for. Å validere innebærer en form for selvobservasjon og kontroll som vil være en kontinuerlig prosess gjennom alle ledd i arbeidet med undersøkelsen både ved gjennomføring av intervjuene, ved transkribering og ved analysing av det empiriske materialet. F. eks vil validitet handle om å presentere det empiriske materiale nøyaktig og gjøre bakgrunnen for fortolkningene eksplisitt slik at andre kan bedømme gyldighet og relevans (Kvale & Brinkmann 2009).

Validitet kan deles inn i tre komponenter, intern gyldighet, ekstern gyldighet og begrepsgyldighet. Intern gyldighet dreier seg om dataene er dekkende for konklusjonene som har blitt trukket. Ekstern gyldighet handler om hvorvidt funnene kan generaliseres eller overføres i andre sammenhenger. Begrepsgyldighet dreier seg om hvorvidt vi har målt det vi faktisk skulle måle (Jacobsen 2005).

Undersøkelsen baserer seg på et begrenset utvalg av seks respondenter. Spørsmålet er hvorvidt utvalget gir svar på de spørsmål som undersøkelsen dreide seg om og om dataene er dekkende for konklusjonene som har blitt trukket? Det er min vurdering at spørsmål undersøkelsen søkte svar på er utdypet med subjektive bidrag fra alle informantene. Informantenes samlede svar gav et utfyllende bilde av den refleksjon som ligger til grunn for hvorvidt de skal nedlegge påstand om samfunnsstraff eller ikke. Organisering av påtaleenheten i Norge er likt bygget opp. De ulike avdelinger vil bestå av påtaleansvarlige

med spredning i forhold til kjønn, alder, etatsansiennitet osv. Påtaleansvarlige vil ha samme juridisk faglige forankring og har tilgang til de samme kildene som angir rettspraksis. Disse forhold vil likevel ikke kunne gi grunnlag for ekstern gyldighet på den måte at mine funn kan generaliseres. Validiteten knyttet til gjennomføring av intervjuene kan problematiseres. Det kan stilles spørsmål til validitet knyttet til det forhold at jeg arbeider ved friomsorgen. Informantene kan ha stilt seg kritisk til at jeg er ansatt ved friomsorgen. Det kan være at de tenkte at jeg var ute etter å ”kikke dem i kortene”. En slik holdning vil kunne medføre vaksomhet og en form for selvsensur av f. eks. ord og uttrykk eller tilsløring og siling av informasjon. Det ville i så tilfelle ha hatt negativ innvirkning på validiteten av det empiriske materialet. På den andre siden så vil det at jeg arbeider ved friomsorgen kunne gjøre sitt til at de så på meg som ”en medspiller”, en aktør innenfor i straffesakskjeden, og at det igjen kunne føre til større grad av åpenhet.

Det var min opplevelse at intervjuene ble gjennomført under en atmosfære av positiv interesse for tema og seriøse svar fra informantene om deres egen praksis.

2.13. Ethiske og metodiske betraktninger

Undersøkelsen dreier som om profesjonelle yrkesutøveres refleksjoner over egen praksis. Identifiserbare personopplysninger om intervjupersonene som har deltatt i intervjuet vil ikke være sporbar i undersøkelsen. Det har også vært bevissthet om at det ikke skal forkomme spørsmål eller informasjon som vil hente frem opplysninger på individnivå i forhold til tredjeperson.

I henhold til, Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), retningslinjer og anbefaling nr. 9, *Krav om informert og fritt samtykke*, bør personer som deltar som informanter i en undersøkelse være orientert om hvordan informasjonen, som angår den enkeltes deltagelse, skal brukes. Denne informasjonen skal fremsettes på en måte som er tilpasset og forståelig for den enkelte. Denne form for samtykke skal forbygge krenkelser av personlig integritet. Samtidig blir det vist til at et slikt fritt og informert samtykke gjør det mulig å gjennomføre forskning som innebærer en viss risiko for belastninger (Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi, NESH:2008).

Informantene ble i brev med forespørsel om deltakelse i intervju informert om at opplysningene som ville fremkomme under intervjuet ville bli behandlet konfidensielt. Momentene i brevet ble gjennomgått med alle informantene før intervjuet startet. Informantene var informert om at opplysningene som fremkom skulle brukes i et studentarbeid, i en masteravhandling, og at opplysningene ville anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven var levert. De ble også informert om at dersom de ønsket å trekke seg etter at intervjuet var gjennomført kunne de gjøre det uten å måtte begrunne det nærmere, og da ville innsamlet data fra intervjuet bli slettet. Selv om hverken konkret arbeidsplass eller navn blir oppgitt i undersøkelsen, så vil alder, kjønn, etatsansienitet være oppgitt i matrisen som angir utvalget. Likevel vil ikke det være tilstrekkelig bakgrunnsinformasjon til en direkte eller indirekte identifisering av intervjupersonene. Med bakgrunn i ovennevnte er studien derfor gjennomført uten søknad og godkjenning av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) som fungerer som personvernombud for forskings- og studentprosjekter.

Ved henvendelse til feltet ble det klart at jeg måtte ta stilling til om jeg skulle opplyse at jeg var ansatt ved friomsorgen og arbeidet med gjennomføring av samfunnsstraff. Umiddelbart ville det vært kunstig å ikke skulle formidle hvor jeg arbeidet. På den ene siden kunne det å opplyse at jeg arbeidet ved friomsorgen føre til tanker om jeg kunne ha en skjult agenda, som tidligere nevnt. Eventuelle negative forutinntatte holdninger og antagelser om min sosialfaglige yrkesbakgrunn i retning av at ”de syr puter under armene på domfelte” ville også kunne bli aktivert. På den andre siden kunne informantene bli nysgjerrig og lure på hva en student som også arbeider ved friomsorgen kunne representere. Min opplevelse i møte med informantene var at de viste interesse for problemstillingen og var positive til å bidra med informasjon om egen praksis. Jeg var aldri i tvil om at jeg skulle opplyse at jeg arbeider ved friomsorgen. Å unnlate å gi den informasjonen ville fremstått som uredelig dersom det kom frem på et senere tidspunkt. Uansett ble bestemmelsen om å opplyse hvor jeg arbeider tatt med bakgrunn i etiske hensyn.

Kvalitativ intervju i denne undersøkelsen handler om å få gjennomføre en samtale med påtaleansvarlige som har informasjon og erfaring som kan belyse problemstillingen. Samtalen er ikke spontan, den er regissert med utgangspunkt i en intervjuguide. Informanten og intervjuer har ulike roller og det er et klart formål med samtalen, nemlig å samle informasjon.

Berg (2009) viser til en definisjon av begrepet intervju som det er samfunnsvitenskapelig enighet om:

”Interviewing may be defined as a conversation with purpose. Specially, the purpose is to gather information” (Berg 2009:101)

Intervjusituasjonen er som sagt regissert og konstruert for et spesielt formål. Dette er et møte mellom mennesker som i hovedsak ikke har møtt hverandre før og det er mange forhold som vil ha innvirkning og kan påvirke situasjonen, datamateriale og analysen. Silverman peker på viktigheten av å ha med seg forståelse av de begrensingene som foreligger når en arbeider med en undersøkelse:

“Interviews do not tell us directly about people’s “experiences” but instead offer indirect “representations” of those experiences. As Bryne (2004:182) puts it: “few researchers believe that in the course of interview, you are able to “get inside someone’s head”. What an interview produces is a particular *representation or account* of an individual’s views or opinions.”(Silverman 2006: 117)

Johannessen, Tufte m. fl. (2006) viser til at samfunnsvitenskapelig forskning handler om å undersøke deler av en kompleks virkelighet. En virkelighet som vil kunne bestå av formelle og uformelle institusjoner, sosiale relasjoner, statuser, samhandling, erfaringer og fortolkninger. Selv en avgrenset del av virkeligheten kan bli uoversiktlig. Samfunnsforskning handler om å få frem typiske mønstre og hovedtrekk ved den sosiale virkeligheten og vil være en forenklet ekstrahert fremstilling.

Undersøkelsen slik den foreligger, vil ikke utgjøre den sosiale virkeligheten påtaleansvarlige opererer innenfor, men vil kunne representere deler av denne virkeligheten. Min forforståelse og valg av teoretisk analyseverktøy vil virke inn på utforming og fremstilling av undersøkelsen.

Kapittel 3. Presentasjon av empiri og analyse

3.1. Hvilke kriterier og rutiner kan knyttes til vurdering av påstand om samfunnsstraff?

3.1.1 Kriterier og rutiner

Spørsmålet gjelder det innledende sorteringsarbeidet ved behandling av straffesakene.

Innledningsvis er det viktig å få frem at det å gå igjennom dokumentene i den aktuelle saken er en innarbeidet praksis hos alle informantene. Saksdokumentene vil i utgangpunktet være det datamaterialet som blir brukt for å konkludere påstand. Påtaleansvarlige forholder seg i første omgang til politiavhørene som følger saken og politietterforsker skal ha skrevet et saksoppdrag med forslag til tiltale og straffeutmåling. Dersom siktede er tidligere domfelt kan saksmappen inneholde eventuelt tidligere utførte personundersøkelser, tidligere dommer og avhør og utskrift fra straffe- og bøtere registeret. Til sammen vil disse dokumentene utgjøre det materialet påtaleansvarlige har til disposisjon ved vurdering av påstand.

På spørsmål om påtaleansvarlige hadde noen uttalte kriterier og rutiner de brukte i arbeid med vurdering av påstand svarte de umiddelbart at det hadde de ikke. Når vi begynte å snakke sammen bidro informantene med et stort mangfold av ulike faktorer på spørsmål om kriterier. Dette kan ses som et uttrykk for *den tause kunnskap* (som vist til i pkt. 2.11.2). Noe en gjør og vet, men som umiddelbart er vanskelig å gjøre rede for (Strømfors & Edland-Gryt 2013). Noen faktorer gikk igjen hos alle informantene. Når det er tilfelle vil det bli presisert. Utover det vil ulike nyanser og sammensetting av kriterier bli presentert for seg. Det som kan knyttes til ulike former for kriterier presenteres først, deretter vil informantens svar angående rutiner bli presentert.

3.1.2. Personlige forhold – Individuelle forutsetninger (evne)

Informant 1 viser til sitt første blikk på en sak og hva som vil være den første refleksjon:

(...) ”på en måte så vil jo jeg gå igjennom avhørene til vedkommende som er tiltalt, hvor jeg vurderer hvilken straff som vil være passende, og ser litt på personlige forhold.” (I-1)

Informanten viser at i første omgang vil sorteringsarbeidet handle om å se på lovbruddets alvorlighetsgrad og karakter. Det handler om hvorvidt lovbruddet vurderes å være innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff. Dersom det er tilfelle ser informanten på siktedes *personlige forhold*. Når informantene viser til vurdering av lovbruddet i forhold til anvendelsesområdet viser de til om saken kan defineres innenfor kjerneområdet, om formelle

krav og kriterier er oppfylt. I hovedsak vil kjerneområdet for samfunnsstraff være siktelse som omhandler vinningskriminalitet. Dersom saken gjelder alvorligere lovbrudd og likevel vurderes i grenselandet for bruk av samfunnsstraff viser informanten til rettspraksis på området.

”Så lenge du er innenfor de formelle kriteriene, så blir det en helt konkret vurdering av det enkelte tilfellet. Og da ser jo jeg først og fremst på forholdets alvorlighet, altså hvis det er snakk om eksempelvis familievold eller alvorlige legemskrenkelser, så blir terskelen selvfølgelig mye høyere nettopp p.g.a. rettspraksis.”(I-1)

Informant 1 viser i første utsagn til siktedes *personlige forhold*. Alle informantene formidler at de er opptatt av å undersøke den siktedes personlige forhold. Alle presiserer at det i stor grad vil være et moment som vil ha betydning for om de kommer til å nedlegge påstand om samfunnsstraff. Informant 2 forklarer på denne måten nærmere hva som kan komme i betraktning når de vurderer personlige forhold:

”Gjennomgang av personlige forhold, om han har ... rusproblemer og hvilke type rusproblemer vedkommende har. (...)Jeg ser på sånne egenskaper hos personen som grunnkriterier. Og veldig ofte så finner jeg folk som ikke er egnet for det, de greier ikke å oppføre seg, de greier ikke å følge opp avtaler, de greier ikke å møte opp, de står utenfor.”(I-2)

Personlige forhold blir også betegnet som individuelle forutsetninger, og noen viser til siktedes evne. Når informantene viser til disse betegnelsene mener de forhold som kan knyttes til siktedes livssituasjon og fungering totalt sett. Siktedes boforhold, bruk av rusmidler, atferd under avhør og under rettsaken som blir trukket frem som eksempler. Når informantene snakker om personlige forhold viser alle til siktedes bruk av rusmidler. Det er denne faktoren som oftest blir trukket frem når det vises til personlige forhold. Vurderinger av siktedes *personlige forhold og individuelle forutsetninger (evne)* er knyttet til i hvilken grad den påtaleansvarlige mener at siktede kan mestre samfunnsstraff som soningsform. I hvilken grad de personlige forhold skal vektlegges ved vurdering av påstand om samfunnsstraff blir belyst i denne informantens utsagn:

”Men så lenge forholdet ikke er så alvorlig, så ser jeg på om den tiltalte, den som blir domfelt da, overhodet er i stand til å utføre dette. Det vil jo være et minstemål. Hvis man har med en som har prøvd dette flere ganger, og opplagt har ulike problemer, spesielt da rus, som er veldig aktuelt, og at vedkommende helt klart ikke vil være i stand til å følge disse kravene, så tenker jeg at det er ikke vil være noe mening i å påstå det da.(..)”(I-1)

Ved tilståelsesdommer stiller ikke påtaleansvarlige i retten når saken behandles. Avhørene, i tillegg til andre tilgjengelige dokumenter, utgjør grunnlaget for valg av påstand. Hvor opplyst sakene er i forhold til personlige forhold varierer også fra sak til sak. Påtaleansvarlige

argumenterer for den påstand de er kommet frem til ut fra de opplysningene de har i saken, (dvs. saksdokumentene som vist til over). I tilståelsessaker varierer det hvor mye kontakt det er med siktedes forsvarer. I retten kan det dessuten komme frem nye opplysninger som ikke påtaleansvarlige har hatt med i sitt vurderingsgrunnlag. Informant 4 viser til arbeidsprosessen slik:

”Det er jo en del sånne tilståelsessaker, at ikke vi går i retten selv....Vi bare sender det skriftlig, og så møter de gjerne med en forsvarer som gjerne ikke har tatt kontakt her og så argumenterer man med samfunnsstraff og så plutselig så kommer dommen tilbake igjen og så er man idømt samfunnsstraff, uten at jeg egentlig har tenkt på det. Mens andre ganger så har jeg en lang dialog med forsvarer om hva gjør vi egentlig her og at det på en måte er godt planlagt. Og så har du alt i mellom ikke sant.”(I-4)

,” så jeg har vel en litt mer sånn praktisk tilnærming... når jeg har en person, er det nødvendig å ha fengselet? Fengselet er på en måte et knapphetsonde som vi må fordele til de som virkelig trenger det. Så er det andre straffeformer enn ubetinget som kan være aktuelt for den personen?”(I-2)

Informant 2 er den eneste som argumenter ut fra det som har å gjøre med soningskø og fengslenes kapasitetsproblematikk knyttet opp til valg av påstand. Informanten sier at dette synspunkt vil kunne påvirke valg av påstand. Utvalgskriteriet synes å være knyttet til å identifisere hvem som virkelig trenger fengsel. Videre kan en forstå det slik at informanten vurderer at de siktede som ”ikke trenger” fengsel vil kunne være aktuelle for en samfunnsstraff.

Schön (2001) viser til begrepet *viten i handling* som en intuitiv viten som ligger i våre handlingsmønstre mens vi utfører en handling. Alle informantene sa umiddelbart at de ikke hadde noen kriterier de arbeidet ut i fra, men det kom frem et mangfold når de eksplisitt fokuserte på det. Utsagn fra informant 1 viser at lovbruddet og alvorlighetsgrad først blir vurdert. Er lovbruddet innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff, støtter informantene støtter seg til erfaring og kompetanse om hva som vil være rettspraksis i lignende saker. Kahnemans (2011) System 1 tenking viser til en intuitiv og rask tenking som eksperter utvikler ved å arbeide med lignende problemstillinger over tid.

Den raske utvelgelsen til informantene kan ligne på en slik eksperts blikk på saken. Er saken innenfor anvendelsesområdet? Dersom det er tilfelle, ser vi i første utsagn at informant 1, ser etter opplysninger om siktede for å vurdere om siktede er i stand til å gjennomføre samfunnsstraff. Mener påtaleansvarlige å identifisere forhold ved siktede som går i retning av ”manglende evne”, så vil saken være uaktuell for samfunnsstraff. Usikkerhet vil kunne medføre videre undersøkelser. Informanten vil innhente mer opplysninger om siktedes

personlige forhold som grunnlag for vurdering av evne. Ved tilståelsessaker er det dokumentene og eventuelt kontakt med siktedes forsvarer og de opplysninger som kommer frem der som utgjør grunnlaget for valg av påstand. Lovbruddets alvorlighetsgrad og eventuelt tidligere dommer vil ved tilståelsessaker være det som dominerer valg av påstand.

Fremgangsmåten ved første utvelgelse, som er belyst ved utsagn fra informant 1 og 4, synes å være lik for alle informantene. Ingen av informantene snakket om hvilket perspektiv som lå til grunn for valg av påstand ved først utvelgelse. Siktete med gjentatte dommer, opphopning av problem på mange livsområder, særlig rusproblem, blir ikke vurdert for samfunnsstraff. Denne kategorien siktete skal i fengsel ut fra manglende evne og ut fra rettspraksis. Gjentatte lovbrudd vil være en skjerpene omstendighet og et allmennpreventivt perspektiv ligger ofte til grunn ved valg av påstand. Når det er snakk om domfelte med gjentatte lovbrudd og rusavhengighet vil siktedes vanskelige helse- og livssituasjon blir vektlagt som en faktor som veier mot påstand av samfunnsstraff.

3.1.3. Historikk

Alle informantene viser til siktedes *historikk* som et sentralt moment ved vurdering av påstand. Historikk blir relatert til siktedes tidligere domfellelser. For siktete som tidligere har fått samfunnsstraff er vurderingen knyttet til hvordan soningen ble gjennomført. Faktorer som blir tatt i inn som del av beslutningsgrunnlaget er hvorvidt siktete brøt vilkår for dommen. Konkret vil det kunne dreie seg om at siktete ikke har møtt som avtalt ved friomsorgen, har møtt ruspåvirket eller har begått nye straffbare forhold i løpet av gjennomføringstiden av dommen. Informantene forholder seg til siktedes historikk på ulike måter. En informant formidler at det ikke vil være aktuelt å nedlegge påstand om samfunnsstraff dersom siktete tidligere har fått en dom på samfunnsstraff. Dette uavhengig av om siktete gjennomførte dommen uten brudd, eller med brudd på vilkår. Informant 2 formidler sin argumentasjon for vurderingen slik:

”Og så må man ta takhøyde for at alle fortjener en sjanse, men ikke to. Har han fått samfunnsstraff tidligere og kommer med nye forhold etter det, så er han ikke lenger aktuell. Men ellers så er samfunnsstraff en av flere løsninger på vanlig straffeaksjon.”
(I-2)

Informant 2 formidler at han har laget et kriterium basert på en form for statistisk tilnærming. En gang samfunnsstraff og aldri mer. Denne informanten står alene om å ha en slik tilnærming. En kan si at informanten har laget et forenklet system for tenkning, et system som kan ses som et forsvar. Sakskompleksene kan oppfattes som overveldende. Ingen saker

er helt like og identiske. Hver sak kan ses som spesiell med ulik vektning av faktorer som taler for eller i mot påstand om samfunnsstraff. Kahneman (2011) peker på forholdet mellom System 1 og System 2 tenkning. System 1 er raskt og intuitivt. System 2 er en systematisk og energikrevende tenkning som aktiveres når vi bevist er ute etter å finne mønstre og se sammenhenger. En kan si at informant 2 har laget seg et forenklet System 2 tenkning som handler om å telle til to. Det å velge en slik tilnærming kan også ses som et uttrykk for at informanten har sluttet å reflektere og bruke sitt skjønn.

3.1.4. Historikk - tidsfaktor

Alle informantene ser *tidsfaktor* som et tilleggsmoment til siktedes historikk, som grunnlag for vurdering ved valg av påstand. Informant 3 og 5 sine utsagn kan utdype forholdet mellom historikk og tidsfaktor:

”Sjekker jo først om de har hatt samfunnsstraff før. Og hvis de har på en måte et brudd en gang, så er jo ikke det utelukkende, men hvis de gjentatte ganger ikke har greid å overholde en betinget dom eller samfunnsstraff, hvis det er flere sårne, da tenker jeg at det er utelukket. Eller eventuelt, hvis det er litt tilbake i tid, så kan den personen få samfunnsstraff.”(I-3)

Tidsfaktor blir her relatert til tiden som er gått mellom tidligere dommer og nåværende siktelse. Dersom siktede tidligere har fått samfunnsstraff, og det er noe tilbake i tid, så utelukker ikke tidligere dom på samfunnsstraff en ny dom på samfunnsstraff. Informantene er også opptatt av hva som har skjedd i løpet av perioden som har gått.

”Det kan være personer som... ikke har nye forhold, det vil si at de har ikke mange straffeavgiselsler, dommer fra før av, og de har ingen nye forhold etter at saken blir behandlet. Så jeg har behandlet en del saker fra forrige uke... altså saker som har ligget altså 3-6 måneder og da vet jeg om han har gjort noe etter det, eller er dette siste saken hans.”(I-2)

Informant 2 viser til tidsfaktor i betydningen av at saker blir liggende i 3-6 mnd. før de blir behandlet med henblikk på tiltale og påstand. En kan da undersøke hvorvidt den siktede i løpet av denne venteperioden er registrert mistenkt for nye straffbare forhold eller ikke. Ny tiltale og mistanke om nye lovbrudd vil bli tatt med i momenter som blir lagt til grunn mot å nedlegge påstand om samfunnsstraff. Dersom siktede ikke har ny tiltale og mistanke om nye lovbrudd i ventetiden vil det kunne bli lagt til grunn for påstand om samfunnsstraff. I tillegg til at saken har lagt lenge vil det være flere faktorer tilstede i en sak samtidig som kan ha innvirkning på valg av påstand. En slik flerfaktor argumentering kommer til uttrykk i dette utsagnet til informant 6.

”Ung gjerningsmann, lang saksbehandlingstid, etablert i rehabiliteringssituasjon. Gjerne i noen saker en kombinasjon av de tre. Og det er jo spesielt i forhold til, sånn som alvorlig narkotikakriminalitet, volds og sedelighetssaker. Altså... så er de jo normalt utestengt. Men hvis det foreligger slike forhold, så må du se om de er sterke nok til at de kan begrunne at de likevel skal veie tyngre enn de allmennpreventive forholdene, fordi de skal normalt stenge.”(I-6)

Informanten 6 viser til at en sammensetting av ulike faktorer kan åpne opp for å vurdere samfunnsstraff også i saker som normalt sett vurderes som så alvorlige at de ikke vil være innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff.

Informant 5 viser til at et repeterende mønster av kort tid mellom lovbruddene og forrige samfunnsstraff vil veie mot å påstå samfunnsstraff igjen. Argumentasjon som tidligere er brukt for å begrunne påstand kan brukes igjen, men til et visst punkt. For å kunne påstå ny samfunnsstraff for siktede med et slikt mønster må nye faktorer og argumenter ligge til grunn. Dersom siktede har en historikk og saken har lagt over en periode før den blir behandlet så vil informantene måtte forholde seg til flere faktorer. Sammensettingen og mangfoldet av faktorer vil være stort. Informantene viser ikke til enkeltsaker, men til eksempler på hvordan de resonnerer. Hva skal legges mest vekt på? Er det omstendighet ved siktedes situasjon, er det de repeterende lovbrudd? Hva kan ses som skjerpene og hva kan ses som formildende omstendigheter? Informanten ser etter noe i sitt materiale som de kan bygge en argumentasjonsrekke rundt. Det er et typisk bilde på arbeidsmetodikken og det vil bli nærmere belyst under punktet som handler om skjønnsutøvelse og handlingsrom.

3.1.5. Alder – syn på fengselsstraff

Siktedes alder ble trukket frem som en faktor som vil ha betydning ved valg av påstand. Det dreier seg særlig om siktede under 18 år eller siktede i begynnelsen av 20- årene. Alle informantene sier at når siktede er ung, så vil det veie for en påstand om samfunnsstraff. Det vises til eksempler der siktede ikke tidligere er domfelt, der lovbruddet vurderes innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff, og siktedes individuelle forutsetninger for å gjennomføre en samfunnsstraff vurderes å være tilstede. Det vises igjen til flere faktorer som virker sammen. Informantene utdyper i ulik grad alder som vurderingsfaktor og knytter også flere andre faktorer opp mot siktedes alder. Informant 5 sitt utsagn kan illustrere det som synes å være del av et tankemønster som alle informantene gir uttrykk for:

”Hvis de er unge og de... ikke har prøvd, fått prøvd samfunnsstraff tidligere, så er det veldig egnet form for straff synes jeg, at de kanskje kan få litt veiledning og at de stopper deres kriminelle karriere litt tidlig, og så er det og det at det er en sånn

glidende overgang veldig ofte ved første gangs overtredelse, spesielt hvis de er litt unge, så får de betinget fengsel. Så er det et sånn.. trappetrinn system i forhold til, hvis ikke betinget fengsel har fungert første gang og de gjør nye overtredelser.... så er gjerne samfunnsstraff en slags mellomstasjon før man går til ubetinget fengsel. Så man prøver gjerne det hvis man ser at vilkårene er tilstede og ser hvis det kan være bedre, altså individualpreventiv straffesort...rett og slett.”(I-5)

Argumentasjonen er lagt i et mer eller mindre fast system. Dette viser til en tankegang der unge lovbrøtere skal behandles på en ekstraordinær måte, en form for progresjon i styrken på straffereaksjonen. En betinget dom er mildest og samfunnsstraff ses som midlere reaksjon enn fengsel. Mønsteret i forhold til unge lovbrøtere fremstår slik: dersom ungdommen fra før er ustraffet, lovbruddets alvorlighet og karakter ikke taler mot det, vil en betinget dom være et ønskelig utfall. Dersom ungdommen igjen begår lignende straffbare handlinger, vil samfunnsstraff kunne bli vurdert som et egnet alternativ. Ved gjentatte lignende, eller alvorligere lovbrudd vil en ubetinget fengselsstraff kunne bli vurdert som passende straff for ungdommen.

Bay (2005) viser til at utvikling av personlighet skjer i en vekselvirkning mellom individets forståelse av seg selv i relasjon til sine omgivelser. Denne vekselvirkningen leder frem til det Bay kaller selv-dannelsen og ses som en individuell prosess. Ved å få sosial erfaring, kunnskap og ferdigheter skal individet læres å leve i sin sosiale virkelighet med de krav og forpliktelser som det innebærer. Gjennom denne læringen øker det Bay kaller den sosiale handlingskompetansen som er en forutsetning for selv-dannelsen. I møte med rettsapparatet får ungdommene en korreks i forhold til sin atferd. Innledningsvis møtes de med den mildeste form for straff, en betinget reaksjon. Ved nye lovbrudd øker styrken i straffereaksjonen. Ungdom skal få en mildere straff fordi at de er unge. De er under utvikling og har mulighet til modning. Gjennom selv-dannelsen, og de erfaringer straffen gir er målet at de skal avstå fra nye lovbrudd i fremtiden.

Alle siktede må samtykke til å sone samfunnsstraff, og de får opplysninger om hvilke krav som stilles til dem ved soningen. Ved brudd på vilkårene for dommen, som vist til under pkt. 1.3.4., vil domfelte risikere å måtte sone den subsidiære fengselsstraffen. Ungdommen vil således få advarsler og vil kjenne til konsekvensene. I konsekvenspedagogikken ses nye lovbrudd som en kalkulert risiko. Dersom ungdommen igjen begår lovbrudd kan det i større grad ses som et utslag av et informert valg, en fri vilje. Konsekvensen vil da bli mer alvorlig.

Unge førstegangs lovbrutere skal få mulighet til å få samfunnsstraff i større grad enn eldre siktede med gjentatte lovbrudd. Dette er en sentral føring som er omtalt under pkt. 1.7.3.

Alle informantene synes å ha dette innarbeidet i sitt resonnement ved vurdering av påstand om samfunnsstraff. I utsagnet under trekker informant 3 frem at hun mener at unge lovbrutere gjennom samfunnsstraff kan få veiledning og oppfølging. Informanten vil påstå samfunnsstraff i det nedre sjikt for anvendelse av samfunnsstraff i saker der aktuell straffeutmåling kunne vært en betinget dom. Informanten kan bygge en argumentasjon for valg av påstand om samfunnsstraff ut fra ønske om at siktede skal få hjelp og veiledning. Samfunnsstraff kan ved slike resonnement ses som en skjerpet reaksjon i forhold til en ren betinget dom.

”I hvert fall aktuell er jo de som er unge. Er man ung, så vil jeg i hvert fall forsøke å få til samfunnsstraff. (...) Men jeg mener at det er en veldig bra veiledning... det kan legges opp på en slik måte at det kan hjelpe deg ut av... en ren betinget dom vil kanskje ikke kunne gi den hjelpen i det hele tatt.”(I-3)

Informant 5 viser til at de unge kan få hjelp til å komme ”på rett kjø”. Faktorer som alder, personlige forhold og uheldig smitteeffekt av opphold i fengsel er momenter som kan vektlegges forskjellig i ulike saker. Argumenter som taler for å nedlegge påstand om samfunnsstraff knyttes her til vanskelige oppvekstvilkår og til uheldige effekter av soning i fengsel.

”Jeg tenker at de må få litt mer hjelp til å begynne med, for å prøve å få livet sitt på rett kjø. Det er litt forskjellig hvor folk kommer fra og hvilken bakgrunn de har og hvilke forutsetninger de har. Og så er det mange, de er rett i fengsel og ubetinget fengsel, så er det dessverre slik at de treffer andre kriminelle der og kan i større grad komme inn i de kriminelle miljøer enn ut av de. Så de... de må få en sjanse tenker jeg.” (I-5)

Dette utsagnet rommer en rekke faktorer som veier for påstand om samfunnsstraff. Informanten viser til et sinnelag som handler om å ha tålmodighet med mennesket, særlig de unge. De må få en sjanse til. Denne innstillingen kan ses som del av et personlig grunnsyn. Det kan også ses innenfor rammene av det humanistiske verdigrunnlaget for straffegjennomføring i Norge som vist til i st. meld. nr. 37 (2007 – 2008). Informanten betrakter unge som er belastet med vanskelige oppvekstvilkår på en særskilt måte. De må få en ekstra sjanse. Studier har vist at gruppen straffedømte er overrepresentert av personer med levekårsproblemer. Det vises til dårlige oppvekstproblemer, rusavhengighet, psykiske plager og at det er en sammenheng mellom levekår og lovbruddene som er begått (St. meld. nr. 37 (2007 – 2008)). Informanten vurderer vanskelige oppvekstvilkår som en faktor som taler for

påstand om samfunnsstraff. Hun inntar et individualpreventivt perspektiv. Informanten ser fengsel som en rekrutteringsarena til miljøer preget av mer alvorlig kriminalitet, og vil ikke utsette siktede for denne negative virkningen av fengselsstraffen.

Schaaning (2009) diskuterer virkninger av fengselsstraff, av smerten og skadevirkning av frihetsberøvelse og innestengning. I st. meld. nr. 37(2007 – 2008) blir det også vist til uheldige skadevirkninger av frihetsberøvelsen. Informantens tenkning rundt negativ virkning av fengsel for unge sårbare lovbrøyttere blir et argument som også taler for påstand om samfunnsstraff. Bratholm (1980) viser til de grunnleggende hensyn som skal ivaretas i norsk straffeutmåling. Hensynet til rettferdighet er grunnleggende. Forholdsmessighetshensynet dreier seg om at den utmålte straff må stå i forhold til alvorligheten i handlingen. Informant 5 kan ha hensyn om forholdsmessighet liggende innbakt i sitt resonnement. Fengsel for unge lovbrøyttere, bare på bakgrunn av alder, vil i seg selv kunne ses som straffeskjerpene.

Informant 4 viser til vurderinger knyttet til siktede som er tidlig i 20- årene. Momenter som taler for samfunnsstraff i den alderskategori vil være at siktede ikke tidligere er domfelt, saken gjelder mindre alvorlige forhold.

”Så det er jo et moment, alderen. Så er det jo om de.. ikke har noen historikk og har kommet i begynnelsen av 20-årene eller noe sånt. Det kan jo være et moment.” (I-4)

Informant 4 viser også til resonnement der hun har et overblikk over hele ”historikken” som tidligere nevnt. Samtidig synes det som om informanten leter etter indikatorer på en form for modning (”blitt såpass gammel”), at siktede uttrykker ønske om endring som kan beskrives og legges til grunn for valg av påstand om samfunnsstraff. Her vises det til at påstand om samfunnsstraff kan gjøres ut i fra andre kriterier.

”Og så er det alder uansett, hvis de fremstår som motivert for å komme seg ut av... hva skal vi si, rullebanen(..) Mens andre ganger så tenker du kanskje «ok, nå begynner han å bli såpass gammel at nå... nå har han begynt å forklare det at han ønsker å ta litt mer grep på livet sitt» og så ser du, ikke sant. Fordi det er ikke bare de unge som kan ha samfunnsstraff.”(I-4)

Som en ser er alder knyttet opp imot flere forhold som uheldige virkninger av fengsel, syn på samfunnsstraff som soningsform, og modning hos siktede. Det er også typisk, at det er flere faktorer oppsummert som til slutt vil utgjøre argumentasjonen og beslutningsgrunnlaget for valg av påstand.

3.1.6. Påtaleansvarliges syn på samfunnsstraff som straffealternativ

Informantens syn på samfunnsstraff er sammensatt og vil bli presentert under et eget punkt. Betrachninger og meninger om innhold i en samfunnsstraff ble trukket frem under spørsmål om kriterier og presenteres derfor også kort her. Informant 3 formidler sitt syn på samfunnsstraff slik:

”Men jeg mener jo at samfunnsstraff er det beste hvis du på en måte ligger der at du kan gi dem det, så bør du gjøre det. Fordi at da kan du få et mye bedre tilbud i forhold til å komme tilbake til samfunnet og stort sett alle har et problem som gjør at de har det der de er, (...)Men hvis det er noen som har ja... litt sånn småting på seg og skulle ha hatt ubetinget fengselsstraff, så mener jeg at alle sammen bør bli vurdert for det. Og jeg forsøker det. Jeg ser ikke noen grunn til ikke å påstå fengselsstraff, den muligheten kan du gi dem og hvis det er brudd, så må du jo inn uansett.”(I-3)

Informanten ser samfunnsstraff som det beste soningsalternativet dersom saken kan vurderes innenfor anvendelsesområdet. Hun ser for seg en praksis der alle som har lovbrudd av mindre alvorlig karakter burde fått samfunnsstraff. Argument som blir knyttet til en slik praksis er at dersom domfelte bryter forutsetningene for dommen må de uansett sone den subsidiære fengselsstraffen som ligger i bunn. Informanten ser samfunnsstraff som et tilbud der det er rom for at siktede kan arbeide med sine grunnleggende problemer. Informanten bruker uttrykket, ”komme tilbake til samfunnet”.

Bay (2005) bruker begrepene livsverden og systemverden. Livsverden står for individets subjektive måte å fortolke virkeligheten på og vil influere på valg av væremåte. Systemverden utgjør den sosiale virkelighet og fellesskapet individet må forholde seg til når det handler. Personer som begår lovbrudd vil kunne ha problem med å forholde seg til systemverden. Informantens utsagn kan ses som tro på at dersom individet blir sett og møtt så kan det gi mulighet for positiv endring. Domfelte har vært en del av systemverden tidligere og kan ”komme tilbake til samfunnet”, bli del av det sosiale fellesskapet og bli reintegrert og resosialisert. Domfelte må få handlingskompetanse til å håndtere systemverden.

Informant 5 viser i utsagnet under til de muligheter som ligger i å bruke det rommet som samfunnsstraff gir. Informantens tro på hva siktede kan få ut av en samfunnsstraff synes å være en tungtveiende faktor for påstand om samfunnsstraff. Det er mulig å påstå samfunnsstraff i saker som går utover ubetinget fengsel i inntil ett år, se pkt.1.7.3. Omregnet til timer samfunnsstraff vil det ligge i taket for hvor mange timer det er mulig å få, dvs. 420 timer.

”Jeg påstår samfunnsstraff helt opp i fire hundre timer. Slik at vi kan faktisk påstå samfunnsstraffer selv om det er alvorlige forhold, enten alene eller fordi det er så mange forhold. Så det er en sånn vurdering og avveining hele veien, altså hvor alvorlig er kriminaliteten og hvor mye tror vi at vi kan oppnå ved at de får den hjelp og veiledning som man kan få via en samfunnsstraff?” (I-5)

Informant 4 trekker frem hvordan bruk av fengsel og bruk av samfunnsstraff ses som virkemidler som brukes til ulikt formål:

”Og noen ganger så tenker jeg at hvis de er veldig umodne, hvis de er over eller under 18 år, noen ganger så tenker jeg at hvis de kanskje sitter litte grann i fengsel. Altså hva skal vi si... full motstand på alt mulig... og bare tenker at «verden går meg i mot. Og så har de ikke lært noen ting når de kommer ut. I forhold til det at de skal bli holdt i ørene i en litt lenger periode, du kan strekke gjennomføringstiden. At de kanskje da kan modnes sånn at det blir gjennomførende.”(I-4)

Informanten viser her til tanker om avveining. Hun tenker at det å gi en kort ubetinget fengselsstraff vil kunne ha en avskrekkende allmennpreventiv effekt. Det kan fungere som ”riset bak speilet” på enkelte unge lovbytere. Særlig de som ikke tar inn over seg ansvar for egne handlinger. Samtidig vises det til fengsel som en oppbevaringsplass, en konservering, og ikke en endringsarena. Samfunnsstraff ses som et mer fleksibelt virkemiddel med mulighet for lengre gjennomføringstid. Kontakt med friomsorgen over tid ses som positivt, som en mulighet for modning.

Hammerlin & Larsen (1997) peker på noe av konsekvenspedagogikkens grunnleggende tankegods. Gjennom erfaring av at handlinger og konsekvenser henger sammen, vil det kunne starte en prosess der individet tenker konsekvens før handling. Informant 4 viser til et ønske om at siktede skal lære gjennom å erfare konsekvens ved å sitte ”litte grann” i fengsel. Påtaleansvarlige må i en del saker forholde seg til brudd på vilkår for samfunnsstraff. Dette er situasjoner som påtaleansvarlige jevnlig står i. Bay (2005) vektlegger oppmerksomhet på handlingens konsekvenser. Konsekvensene må være forutsigbare og tydelige dersom enkeltindividets forståelse av ansvar for sin egen sosiale og normative orienteringsevne skal utvikles. Ved brudd på vilkår for samfunnsstraff risikerer domfelte å måtte sone den subsidiære fengselsstraffen. Domfelte har fått gjentatte advarsler og konsekvens av handlingen kan sies å være tydelige og forutsigbare. Informant 4 sitt utsagn kan ses som et uttrykk for å finne det ”virkemiddelet” der og da som kan ha best effekt. Hun kan i noen situasjoner bruke et allmennpreventivt virkemiddel og argumentere for det. I andre situasjoner kan hun velge å argumentere ut i fra et individualpreventivt perspektiv.

3.1.7. Påtaleansvarliges definering av gjengangere

Alle informantene formidler at de ikke vil nedlegge påstand om samfunnsstraff dersom siktede vurderes å være i kategorien de omtaler som *gjenganger*. Påstand om samfunnsstraff vil ikke være aktuell i slike saker, selv som om lovbruddets alvorlighetsgrad i seg selv ikke vil være til hinder for et slikt straffealternativ. Med betegnelsen *gjenganger*, viser informantene til siktede som gjentatte ganger har begått lovbrudd. Til siktede som fremdeles begår lovbrudd, og at denne atferden har pågått over en lengre periode. Det fremkommer at siktede som vurderes innenfor denne kategorien er preget av alvorlig og omfattende problem med rusavhengighet, gjerne i kombinasjon med ulike psykiske lidelser. Alle informantene viser til at det å gjennomføre en samfunnsstraff krever at domfelte i utgangpunktet må ha en viss struktur og stabilitet i sin tilværelse. De skal møte til avtaler ved friomsorgen og gjennomføre innholdet som blir planlagt. Dersom påtaleansvarlige mener at siktede ikke evner å møte til avtaler hos friomsorgen, ses ikke samfunnsstraff som et relevant soningsalternativ. Disse utsagnene er dekkende for en tankegang og praksis som gjelder alle informantene:

”Gjennomgang av personlige forhold, om han har. ... rusproblemer og hvilke type rusproblemer vedkommende har. ..Er det snakk om regelmessig bruk av amfetamin eller opiater? Så anser jeg tilbakefallsrisikoen for stor, til at han kan ha noe glede av samfunnsstraff. Jeg er også usikker på om... altså når en person ikke greier å møte til avhør, etter innkallinger, i fengslingsmøter så er han ikke i stand til å møte, han er trøtt, han sover, han er aggressiv, viser egenskaper som gjør at han ikke vil være egnet til samfunnsstraff, da er han uaktuell. Jeg ser på sånne egenskaper hos personen som grunnkriterier. Og veldig ofte så finner jeg folk som ikke er egnet for det, de greier ikke å oppføre seg, de greier ikke å følge opp avtaler, de greier ikke å møte opp, de står utenfor.”(I-2)

”Altså hvis det er gjengangere, da er det jo utelukket.”(I-3)

Informant 6 viser til avveining i saker der siktede blir kategorisert i gruppen *gjengangere*:

”De er gjerne uten fast bopel, de har en lang rushistorikk, og de begår hyppig kriminalitet og det er ingen utsikter til at du kan bryte det mønsteret, fordi da får du rett og slett ikke tak i dem, de vil ikke klare å følge opp en samfunnsstraff. Det er jo... og når jeg tenker individualpreventivt, så er det også bedre at du får stoppet dem og at de kan påbegynne en rehabilitering i den situasjonen, så gir det bedre utsikter til rehabilitering enn at de går inn i en samfunnsstraff som de kanskje bryte.” (I-6)

Informanten viser her til en tenkning som også kan ses som uttrykk for en slags renovasjonstankegang. Det handler om å få kontroll, får personer som er i aktiv rus og begår hyppig lovbrudd fengslet. Det handler om å rydde gatene. Fengsel ses her som en arena for avrusing, en ny start som grunnlag for rehabilitering i form av rusbehandling og eventuelle andre tiltak. For gruppen *gjengangere*, vil det å ønske å ta imot behandling og det å ta imot

behandling for sin rusavhengighet vurderes positivt i forhold til å påstå samfunnsstraff. Her er det forståelse av sammenheng mellom rusavhengighet og de lovbrudd som er begått som åpner opp for en slik praksis, noe neste punkt vil utdype nærmere.

3.1.8. Påtaleansvarliges vurdering av siktedes rehabilitering (progresjon)

Alle informantene gir uttrykk for at de har en positiv innstilling til å nedlegge påstand om samfunnsstraff dersom siktede vurderes å være i en rehabiliteringssituasjon. Dette er også i tråd med endring i anvendelsesområdet som tidligere beskrevet i kap. 1. pkt. 1.7.2. En rehabiliteringssituasjon blir av informantene definert og knyttet opp mot siktede som har problem relatert til rus. En rehabiliteringssituasjon blir identifisert ved at siktede over tid har tatt i mot tilbud om behandling, har vært rusfri i lengre perioder og har en tilværelse med stabilitet på de fleste livsområder. Argument påtaleansvarlige knytter opp mot siktedes rehabiliteringssituasjon, og som taler for å nedlegge påstand om samfunnsstraff, er som følger: Fengselsstraff kan ha en nedbrytende virkning på alt arbeidet siktede har gjort for å snu livet sitt i positiv retning. Samfunnsstraff ses som et bedre alternativ. Underforstått vil det være rammene om et slikt straffealternativ som blir vurdert som bedre tilpasset siktedes situasjon. Samfunnsstraff skal tilrettelegges individuelt (se pkt. 1.7.3.) slik at domfelte kan opprettholde sin tilværelse, følge opp jobb, familieliv, behandling osv. i gjennomføringstiden.

Informantene utdyper i ulik grad vurdering av siktedes rehabiliteringssituasjon som betydning for valg av påstand. Informant 5 formidler at det er den viktigste faktoren og den faktoren som vil bli mest vektlagt. Det gjelder i de saker der siktede fra før er domfelt gjentatte ganger, over tid har fått mer kontroll over sin rusavhengighet, og har fått på plass en mer normalisert tilværelse:

”Det viktigste kriteriet for når jeg vurderer samfunnsstraff, er hvorvidt vedkommende er i en situasjon som kan ligne på en rehabiliteringssituasjon. . Dersom de har fått livet sitt på et bedre spor, de har enten kommet i fast jobb, de har fått et behandlingsopplegg som de følger og som de får gode tilbakemeldinger fra,... enten de har stiftet familie og fått seg samboer og lever i litt mer ordnede former. Det viser at de har gjort en innsats for å endre livsstilen sin, så vurderer jeg samfunnsstraff veldig nøye og jeg prøver så godt det lar seg gjøre, å strekke den så langt det går for og legge ned påstand om samfunnsstraff. For jeg tenker at de er i en positiv utvikling og det vil være til alles beste, at de får lov å fortsette der. Og da anstrenger jeg meg veldig for å kunne legge ned påstand. Og det må jeg nok gjøre, fordi i enkelte tilfeller så har man mange dommer fra før, det har vært forsøkt med samfunnsstraff før, sånn at man må begrunne det i større grad for retten for å sende det inn. Men da i de tilfellene ønsker jeg at de skal få en mulighet.” (I-5)

Påtaleansvarlige gir her uttrykk for en positiv innstilling til bruk av samfunnsstraff i en situasjon der siktede har hatt et tilbakefall, begått et nytt lovbrudd, og igjen er tilbake i en ordnet tilværelse. Informantens utsagn kan også tolkes inn i den forståelse som ligger til grunn for hvordan personlige endringsprosesser kan foregå. Her er det et syn i retning av at endring ikke er en lineær prosess. For siktede med omfattende problem relatert til rus vil det være perioder med rusmestring og perioder med tilbakefall. Utsagnet bærer i seg en tro på at mennesker kan endre sitt liv. Informanten viser et engasjement som kan knyttes til tiltro til at siktede vil klare å opprettholde sine målsettinger om en rusfri ordnet tilværelse: en tilværelse uten nye lovbrudd, men at det kan ta noe tid. Informanten tar her inn i sitt vurderingsgrunnlag hele siktedes historikk og nåværende livssituasjon. Informanten viser til at selv om siktede har anstrengt seg vil det likevel ta tid å bygge opp en ny tilværelse og få på plass det helt grunnleggende for å kunne opprettholde ”normal” eksistens. Det vil handle om å finne bolig, sikre inntekt og skaffe mat og klær, få stabilitet i private relasjoner og oppfølging fra offentlig hjelpeapparat. Dersom siktedes anses å være i en rehabiliteringssituasjon ønsker informanten å bidra til at siktede kan opprettholde denne eksistensen, ved å påstå samfunnsstraff.

Informantens syn på menneskelig fungering, utvikling og endring kan ses i lys Maslows (1970) beskrivelse av de menneskelige behov som må dekkes før en har kapasitet til å realisere seg selv. Siktede som har klart å bygge seg opp en god tilværelse og har det fundamentale på plass vil også kunne realisere seg selv og kan fremstå som kompetente, inngi tillit, ha kontroll og fri vilje til å fortsette å gjøre endringer slik at risiko for nye lovbrudd reduseres. Påtaleansvarlige ser den siktede som ansvarlig og kan forstå hva som ligger til grunn for siktedes handlinger, se sammenhengen mellom rusavhengighet og lovbrudd. En kan se en form for dynamikk mellom de positive valgene siktede tidligere har gjort og påtaleansvarliges syn på endring. Informanten hevder at samfunnsstraff vil være det beste for alle parter og det kan ses som et uttrykk for at de deler den sosiale virkelighet.

Påtaleansvarlige viser en vilje til å anstrenge seg, til å legge ned mye arbeid med å forme en argumentasjonsrekke for å påstå samfunnsstraff som straffealternativ. Påtaleansvarlige vil på den måten prøve å sikre at domstolen faller ned på samfunnsstraff som alternativ til ubetinget fengsel. Utsagnet viser at avveininger om påstand kan knyttes til dokumentering av siktedes rehabiliteringssituasjon med vektlegging av den personlige positive endringsprosessen. Faktorer som vil tale for påstand om ubetinget fengsel, vil være lovbruddets alvorlighetsgrad og karakter, brudd på tidligere samfunnsstraff og det at siktede gjentatte ganger er straffedømt.

Informantene har i ulik grad utdypet sin arbeids- og tankeprosess i forhold til saker som gjelder siktede som de definerer å være i en rehabiliteringssituasjon. Eksempelet over kan likevel illustrere en tankegang som syns å representere et felles tankegods og en tilnærming i slike saker. Her vil også påtaleansvarlige ha god dekning for sin påstand i sentrale føringer (se pkt. 1.7.2.). En kan kanskje se trekk ved informantens refleksjon over egen praksis, overfor gruppen som anses å være i en rehabiliteringssituasjon, som uttrykk for det Jacobsen (2012) benevner som en inkluderende strafferett. Ett paradoks er imidlertid at påtaleansvarlige raskt skal gjøre seg opp vurderinger av hvorvidt siktede kan sies å være i en rehabiliteringssituasjon. Her beveger påtaleansvarlige seg inn på et kompetanseområde som de i utgangpunktet ikke vil ha dekning for å kunne gi kvalifiserte uttalelser om. Det å overhøre påtaleansvarlige partfremlegg i retten vil kunne gi et bedre bilde av hvordan de tenker i forhold til vurderinger knyttet til rehabilitering.

3.1.9. Påtaleansvarliges vurdering av siktedes troverdighet

3.1.9.1. Troverdighet som vurderingsgrunnlag

Det er mange nyanser og momenter som synes å være knyttet til hvordan de påtaleansvarlige oppfatter og vurderer den siktede. Siktedes troverdighet kan ses som et samlebegrep når informanten gjør vurderinger av siktedes motivasjon i forhold til en rekke faktorer. Likeledes gjelder det når informanten uttaler seg om siktedes fremtoning i retten ved fremstilling av sin egen historie. Det kan gjelde det bildet informanten lager seg av siktede ut fra opplysningene som er basert på dokumentene i saken. Grunnlaget påtaleansvarlige har for å gjøre seg opp en mening om siktede er forskjellig fra sak til sak. I tilståelsessaker, som nevnt over, vil ikke påtaleansvarlige møte den siktede. Det vil være avhør sammen med andre dokumenter i saken som er grunnlaget for vurdering av siktede. I noen tilståelsessaker, er det slik at påtaleansvarlige har kjennskap til og gradvis har dannet seg et bilde av siktede med bakgrunn i tidligere siktelsler og domsavsigelser. Er det saker som innbefatter mer omfattende og alvorlige lovbrudd, vil påtaleansvarlige delta i hovedforhandling for avgjørelse av skyldspørsmål og straffutmåling. Muligheten til å gjøre seg opp en mening om siktede vil da, i tillegg til avhøret og de andre dokumentene som gjelder saken, være basert på flere kilder. Påtaleansvarlige vil overhøre siktedes forklaring i retten og vil kunne spørre ut siktede. Andres vitneutsagn vil kunne komplimentere bildet av siktede. I tillegg vil forsvarer kunne bidra med opplysninger som vil være med på å tegne et bilde av siktede. Påtaleansvarlige selv kan ha anmodet kriminalomsorgens friomsorgskontor om en personundersøkelse.

Undersøkelsen vil gi opplysninger om siktedes livssituasjon og historikk på de fleste livsområder. Oppfatninger og vurderinger, som vist til over, vil kunne ha innvirkning på hvilken påstand påtaleansvarlige faller ned på.

3.1.9.2. Motivasjon: Erkjennelse av forholdet - Vilje til å gjøre opp for seg

Identifisering av siktedes motivasjon er en faktor som kan knyttes til vurdering av siktedes troverdighet. Siktedes motivasjon blir forbundet med siktedes historikk generelt, dvs. hva som har skjedd på tidsaksen mht. lovbrudd og de personlige forhold. Alle informantene er opptatt av å få frem og vurdere hvordan siktede fremstår, fremstiller sin situasjon og sine tanker om hva som må til for å unngå nye lovbrudd. Informantene legger også til grunn hva siktede har formidlet ved tidligere siktelsener. Viser siktede, eller siktedes advokat til de samme argumenter om siktedes personlige forhold som er brukt ved eventuell tidligere straffeutmåling? Erkjenner den siktede beviselige forhold? Gir siktede uttrykk for vilje til å påta seg ansvar og straff og ved det vise vilje til å gjøre opp for seg? Informantene viser til hvordan argumenter i en sak blir vurdert og vektlagt, slik disse informantene uttrykker her:

”Og for å avgjøre disse tingene så må man gå nærmere inn på dokumentene og spesielt avhør av tiltalte da, for å gjenfinne spor som kan si noe om hvorvidt vedkommende er i stand til å utføre det. At vedkommende er motivert.”(I- 1)

”Og så er det alder uansett, hvis de fremstår som motivert.” (I- 4)

”Ja for å si det sånn, hvis det er... Det er litt dette med hvordan vedkommende fremstår. Det har jo hendt at jeg har oppfatning når jeg har kommet i retten også. og høre vedkommende forklare seg, hvilken... hvordan fremstiller de sine egne handlinger, er de sånn at de prøver å bortforklare alt, skyld på alle andre enn seg selv og... hva skal jeg si? Viser lite forståelse for konsekvenser av sine handlinger... da vokter det mot samfunnsstraff. Det må jeg ærlig innrømme.(...) Tilståelse er også en del av det. Dersom de erkjenner forholdet og ønsker å gjøre opp for seg, samtidig som de ytrer et ønske om å komme ut av et miljø som de sliter med å komme ut av. .og de sier seg villig til og både underlegge seg behandling og slike ting.”(I-5)

Siktedes motivasjon blir i mange saker knyttet til det totale bildet som påtaleansvarlige har tegnet seg av siktedes situasjon over tid. Tidsaspektet vil kunne gi påtaleansvarlige et grunnlag til vurdering av påstand ut fra en rekke faktorer. Utsagnet, som vist til under, viser til siktede med omfattende rusproblematikk og er et eksempel på at påtaleansvarliges valg av påstand vil være knyttet til flere faktorer.

”Ja, det tenker jeg, så lenge de ytrer et... altså et ønske om å få hjelp og et ønske om å komme ut av det, og de har forsøkt litt selv og, og vi kan se at de har forsøkt det, men at de har ikke kommet helt i mål selv, ting kom i veien, og vi ser nå at de klarer ikke det på egen hånd, de må ha mer hjelp, så tenker jeg at når de er såpass klar på det og

de ønsker å gjøre opp for seg, så tenker jeg at da kan de få en mulighet til det og så kan de se, og hvis ikke det går den gangen heller, ja, da er det ikke så veldig mye mer vi kan gjøre.” (I-5)

Informanten viser her til siktedes appell, det ytre ønske om hjelp til å leve en tilværelse uten nye lovbrudd. Siktede har gjerne vært i behandling, og vært rusfri over en periode for så å ha et tilbakefall. Informanten viser også til at, ”vi kan se at de har forsøkt”, som tolkes som påtaleansvarliges vurdering av om siktede har gjort en positiv egeninnsats for å oppnå en rusfri og kriminalitetsfri tilværelse uten lovbrudd. Alle disse faktorene kan knyttes til troverdighetsbegrepet.

3.1.9.3. Siktede syn på samfunnsstraff

Påtaleansvarliges tolkning av siktedes forståelse av samfunnsstraff som soningsalternativ er en annen faktor som blir presentert og knyttet til valg av påstand. Hva som kan være siktedes motivasjon for å gjennomføre en samfunnsstraff synes å være noe som opptar alle påtaleansvarlige. Mener påtaleansvarlige å kunne identifisere at siktedes motivasjon for å ønske samfunnsstraff handler om ”å slippe lett unna”, ”få en lettere soning”, vil det vurderes negativt i forhold til påstand om samfunnsstraff. Utsagnet til denne informanten viser til en antagelse av ”negativ” motivasjon hos siktede.

”Det er jo i utgangspunktet i de tilfellene hvor jeg har bestemt meg «jo, jeg går for samfunnsstraff» og så møter man i retten og så får du inntrykk av at de her ikke har en... de ser på det som et frikort eller de viser ikke noe ønske eller vilje til å gjennomføre det. Og hos noen er det på en måte så tydelig i den kategorien at jeg endrer det.”(I-3)

Dette er samme informant som mener at alle med mindre alvorlig lovbrudd burde fått samfunnsstraff. Utsagnene kan ses som en et uttrykk for en uutalt kontrakt. Samfunnsstraff er ”et gode som deles ut til de som fortjener det”. For at siktede skal gjøre seg fortjent til samfunnsstraff må visse kriterier oppfylles. Siktede må inngi tillitt på den måten at de tar innover seg Alvoret ved det å begå lovbrudd. Dersom siktede innrømmer skyld, men ikke vil ta sin straff kan det oppfattes det som brudd på kontrakten.

3.1.9.4. Hvordan vurderer påtaleansvarlige siktedes fremtoning

Alle informantene gjør sine vurderinger av siktedes fremtoning. Alle utsagn under er knyttet til hvordan påtaleansvarlige oppfatter siktede ved direkte kontakt i møter der varetekt skal vurderes, eller under selve hovedforhandlingen. Siktedes ”skabelon” blir vurdert. Er siktede ren i tøyet? Hvordan er siktedes blikkontakt, stemmebruk og volum? Hvordan kommuniserer

den siktede med de andre aktørene under saksgangen i retten? Disse informantene formidler sine vurderinger av siktedes fremtoning på denne måten og viser hvordan det kan ha innvirkning på valg av påstand:

”Ja, ansiktsuttrykk. Hvordan de fremstår ellers ikke sant. Ser de ned når de svarer deg eller ser de deg i øynene, det er masse sånne småting da. Og så kan det være masse sånne uskyldige småting som vi stiller spørsmål om da, ikke bare hverken det ene eller det andre, måten de svarer på det, altså viser de respekt ovenfor retten og aktørene og viser de forståelse for hvorfor de er der? Eller er det mer sånn «kan vi ikke bli ferdig? Kan jeg bare få en straff og så går jeg liksom». Det er litt sånn... så det er en helhetsvurdering egentlig.”(I-5)

”Nei, om jeg møter de... noen ganger så får de dom og så får de ny dom, samme person. Andre ganger så er det tilståelsessaker. Jeg ser jo kanskje at det er så mye med det, men jeg har en god oppfatning av hvem det er. Og noen ganger så merker man forskjell på det og. (...) Nei og jeg kjenner de jo heller ikke godt, selvfølgelig, sant. Men allerede etter 6 år så er det jo en del folk som begynner å bli «gamle»... gamle kjente sant. Og da kan du jo se at han er helt sklidd ut og her er det ikke noe håp. Mens hos andre så ser du at de faktisk har modnet litte grann. At det kanskje da er litt håp.”(I-4)

Informant 4 viser i utsagnet over til at siktede over tid er blitt tydeligere som person. Deres felles ”historikk” og treffpunkter gir et bedre grunnlag for å kunne danne seg et bilde siktede.

”Altså måten de... altså hvis jeg ser de i retten og... noen er jo veldig på at de er klare til å starte et nytt og bedre liv. Og så kommer de med masse flotte uttalelser og så er det når du åpner opp...vi legger jo frem straffebøter fra tidligere dommer, det som vi kaller for doku-møllen, noen ganger så kan det være en god bunke. «Ja, men forrige dom, og dom etter der igjen, og etter der igjen, da lå jo retten vekt på at du startet et nytt og bedre liv og alt sammen virket jo veldig greit. Vi er jo her igjen, hvorfor det?» Sånn andre ganger så virker det jo kanskje litt mer ekte..(...)”(I-4)

Informanten formidler at det er snakk om å få frem uttalelser som kan ses i sammenheng med siktedes tidligere og nåværende atferd. Både siktedes svar på påtaleansvarliges spørsmål og siktedes fremtoning vil bli vurdert. Dersom påtaleansvarlige opplever at det er samsvar mellom utsagn og historikk blir det vektlagt positivt og definert som ekte dersom det forekommer.

En informant viser til at hun dannet seg et bilde av siktede på forhånd og at det ved direkte kontakt i retten ble endret slik at hun forandret sin påstand om straff. Det er siktedes oppførsel generelt, fremtoningen og formuleringene slike de kommer ut der og da som tas med i beslutningsgrunnlaget og som kan knyttes til troverdighetsbegrepet.

3.1.10. Hvilke rutiner kan knyttes til valg av påstand om samfunnsstraff?

Dette spørsmålet dreier seg om i hvilken grad det eksisterer en felles rutine i form av en rutinebeskrivelse, eller en individuell rutine og fremgangsmåte som det kan gjøres rede for. Det er bare den yngste mannlige påtaleansvarlige med 2 års etatsansiennitet som forklarte sin rutine og tankestrukturering som en bevisst prosess. Han sjekket ut sine argumenter om påstand og sammenlignet ulike straffealternativ på denne måten:

”(...) en fremgangsmåte som jeg har, nettopp for å unngå at påstanden blir strengere enn det den burde være, er at jeg systematisk beveger meg og starter i det nedre sjiktet av hva jeg tenker vil bli belastende for dette her. . I en del forhold så kan man som utgangspunktet tenke at her er det enten betinget fengsel, samfunnsstraff eller ubetinget fengsel, og starte nederst med betinget «vil dette være passende eller er det alt for mildt?» Fordi hvis man går rett på og kanskje er tilbøyelig til å se på det som først faller meg inn, nemlig ubetinget, så kan det være at jeg mister litt av det perspektivet hvor man skal vurdere om et mindre inngripende virkemiddel kan passe til forbeholdet da. (...) Da tenker jeg ... altså hvis det er et lovbrudd ... hvor det første som faller meg inn er ubetinget. At jeg da som en rutine likevel går inn og ser... Hvorfor er det ikke rom for betinget der? Hvorfor ikke samfunnsstraff? Da tenker jeg... igjen da at jeg kommer inn i en tankemåte som gjør at jeg...hvis jeg.. likevel lander på ubetinget har et bevisst og begrunnet resultat da.”(I-1)

Informantens utgreiing av egen rutine kan ses som uttrykk for både det Schön kaller refleksjon i handling og System 2 tilnærming i henhold til Kahneman (2011). Hvilket innebærer systematisk og konsentrert tenkearbeid. Denne informanten har kortest arbeidserfaring innen feltet og i tråd med Kahneman så vil vedkommende være i en prosess med å opparbeide seg et reservoar av kunnskap som på sikt vil utgjøre en tenkning med en mer rask og intuitiv form for praksis. De andre fem informantene som har lengre ”fartstid” formidlet at de ikke hadde en rutine og sjekklister for tankestrukturering som grunnlag for dette arbeidet. Det ble likevel vist til at de ved først blikk på saken og ved gjennomgang av dokumentene gjorde vurderinger med bakgrunn i erfaring definert som magefølelse, ryggmargsrefleks, intuisjon og varsellamper. Noe disse utsagnene illustrerer:

”Nei, det går på en sånn magefølelse som man utarbeider etter hvert som man har vært med på en del saker og har behandlet en del saker. Det går veldig på magefølelsen, det gjør det. (...) Altså det er... noen sånne varsellamper som går opp når jeg ser en sak...det går jo nettopp på det, at vi har mest sannsynlig... er de vilkårene der og jeg ser at de forsøker og er villige til å ta i et tak. Så vil det gjerne hjelpe.”(I-5)

”Sånn at du har egentlig et vidt spekter og så vil på et eller annet vis hodet ditt etter en del år ha innrettet seg på at «i denne saken ligger det i det feltet». Og så får du heller ta en finjustering på det. Og da prater jeg også om saker som kanskje er egnet for samfunnsstraff. ... mer enn andre. Og det går gjerne på at det er noen personer som

erfaringsmessig vil være egnet for samfunnsstraff på en annen måte enn andre. . Og den der... det er en del sånne ryggmargsreflekser som slår inn og hvis ikke de slår inn, så vil jeg nok ofte følge det som er det «gjengse» og det vanlige.”(I-6)

Ryggmargsrefleks blir av denne informanten forklart som uttrykk for erfaring og intuisjon. Samtidig så vises det til en form for rutine som ligger i underbevisstheden, som tidligere har vært en klarere rutine og arbeidsmetodikk, som ikke lenger er så bevisst og som er blitt integrert som en profesjonell referanseramme. Slik samme informant formidler her:

”Ikke nå lenger. Jeg hadde det nok en gang i tiden. Men den tiden er nok forbi. Den ligger der nok som en sånn...det er en del ting som du gjør som du ikke skal...og jeg kan ikke si at jeg liksom har markert det av i hodet mitt, men du er nok igjennom det, på et vis: Altså underbevisst eller mer eller mindre bevisst, så ligger det i den prosessen du gjør når du treffer en avgjørelse, så er du forbi disse tingene på et eller annet vis.”(I-6)

Disse utsagnene om kan minne om det Kahneman kaller System 1 tenkning, den raske og intuitive tankestrøm. Informantene viser til sitt reservoar av kunnskap på feltet som er dannet ved å ha behandlet en rekke lignende straffesaker over tid. De viser til varsellamper, magefølelse, ryggmargsrefleks, noe som er markert i hodet som kan bli aktivert ved gjenkjennelse av mønster i fenomenene. Informant 5 og 6 knytter erfaringen direkte opp imot magefølelse og ryggmargsrefleks som slår inn eller ikke. Det underbevisste, og mer eller mindre bevisste aspektet ved hvordan en kommer frem til sine avgjørelser kan ses som uttrykk for *den tause kunnskapen* i henhold til Polanyi (Strømfors & Edland – Gryt 2013). Informantenes utsagn kan og forstås som uttrykk for det Schön (2001) kaller *viten i handling*. Informantene viser at de intuitivt gjør faglige bedømmelser uten at de på forhånd eller underveis behøver å tenke igjennom handlingen.

Som vist til under har informant 2 en pragmatisk tilnærming. Alle samfunnsstraffer vil ha en subsidiær fengselsstraff som må sones dersom domfelte begår nye lovbrudd eller bryter regelverket for soningen. Informant 2 har laget seg en tankestruktur, der han først er ute etter å få frem hvor lang fengselsstraff som vil bli utmålt. Er samfunnsstraff aktuelt så handler det om å omvende ubetinget til en eventuell samfunnsstraff som står i forhold til lengden på fengselsstraffen. Informantens formidling kan tolkes som uttrykk for at han har utviklet en teknikk mer enn et uttrykk for refleksjon. En praksisutøvelse basert på en slik problemløsning kan bli statisk, men vil kunne bidra til å gi raske løsninger.

”Nei. (liten latter) Metodikken er på en måte bare å se på «hva er dette for straffereaksjon, ubetinget fengsel» og så prøve og omvende dette til fornuftige tiltak.”(I-2)

Informant 3 kunne tenke seg en mer formaliserte rutiner som hun måtte forholde seg til, en sjekkliste, gjerne utarbeidet til bruk nasjonalt.

”Nei. Ingen rutiner... (...) Men det er jo sånn som kanskje burde bli utarbeidet på nasjonalt nivå i politiet. At man har på en måte et felles utgangspunkt, og selv om man ikke er tvunget til å følge det, så er det på en måte tanken da å se hvordan det kan gjøres da.” (I-4)

På spørsmål om rutine viser informant 4 i utsagnet under til egen erfaring og til en arbeidsmetodikk som kan ses innenfor rammene av den juridiske metode, det å se hva andre ”gode” rettsanvendere har gjort i lignende saker. Arbeidsmetodikken slik den blir formidlet er en tilnærming som også går igjen hos alle informantene, og som de mer eller mindre utdyper.

”Nei jeg ser jo på... hvis jeg skal finne straffen, så går jeg ut fra min egen erfaring med lignende saker, jeg har jo hatt mange sånne type saker...men hvis jeg ikke har hatt det, så ser jeg jo på lovdata og rettsdata og så ser jeg gjerne, og så blir det da i sammenheng med historikk. Har de historikk, har de ikke historikk? Alderen på de og er forsvareren veldig aktiv, kommer med innspill. Så rutinene... det er ikke noen sånn mal. Det er litt vanskelig å si.”(I-4)

Informant 4 viser til hvordan hun leter etter lignende saker for å se om hun kan anvende argumentasjon i saken hun arbeider med akkurat nå. Arbeidsmetodikken kan sies å være sammensatt, preget av raske avgjørelser basert på både viten i handling i tråd med Schön og System 1 tenkning og System 2 tenkning i tråd med Kahneman. System 1 tenkning innbefatter og det Kahneman kaller heuristisk metode. En slik fremgangsmåte dreier seg om å finne raske løsninger ved å ta utgangspunkt i et tilfelle og lete etter lignende tilfeller. Det kan gi grunnlag for videre arbeid og utforsking der System 2 kan aktiveres. En slik veksling mellom ulike tilnærminger kan sies å ha likhetstrekk med juridisk arbeidsmetodikk som nevnt over. Under punkt 3.7. kommer det frem at informantene i tvilstilfeller søker veiledning og innspill fra sine kollegaer. På den måten blir resonnementene løftet til overflaten og det som finnes av kriterier, rutiner, argumenter i forhold til vekting for og mot påstand om samfunnsstraff kommer frem.

Umiddelbart kan det fremstå som nedslående at påtaleansvarlige på spørsmål om rutine knytter sine avgjørelser til magefølelse, intuisjon etc. og ikke klarere opp mot konkrete størrelser. Det kan ses som uttrykk for en begrenset og lite reflektert forståelse av eget begrepsapparat og måte å formulere seg på. Det å henvise til følelser og ikke bevisste tanker som grunnlag for faglige avgjørelser fremstår i denne sammenheng som utilstrekkelig.

Påtaleansvarliges valg av påstand er et viktig signal til domstolen. For den siktede vil det utgjøre en stor forskjell å måtte sone i fengsel i stedet for i frihet. Påtaleansvarlige forvalter en viktig samfunnsoppgave og det og vise til følelser som barometer for valg av påstand fremstår som problematisk.

I pkt. 1.2. vises det til de som står som eksponenter for et mer tradisjonelt syn på faglig kompetanse. De vil kunne stille seg kritisk til at profesjonelle viser til følelser som grunnlag for faglige vurderinger. Schön (2001) viser til at profesjonell kompetanse preget av viten i handling vil fremstå som taus, spontan og automatisk. Uoppmerksomhet overfor situasjoner som kan fremkalle refleksjon og en praksisutøvelse preget av teknikker og mer statisk problemløsning for å få raske løsninger vil også kunne utvikles og opprettholdes.

Praksisutøvelsen vil fremstå som tilslørt og underkommunisert. Det problematiske ved en praksisutøvelse der emosjoner sies å være grunnlag for avgjørelser vil være at det som er åpenbare størrelser for påtaleansvarlige når de velger påstand, ikke vil være tilgjengelig for andre på samme måte.

Det er viktig å få frem at spørsmålet om rutiner kom i forlengelsen av at påtaleansvarlige i rikt monn hadde lagt ut om hvilke kriterier de bruker ved det innledende sorteringsarbeidet.

Under dette spørsmålet viser påtaleansvarlige til konkrete forhold som de tar inn i sitt beslutningsgrunnlag og som de tydeligere formulerte. Det vil særlig være i tilståelsessaker at det vil være uheldig dersom påtaleansvarlige ikke har en klarere refleksjon og tanke knyttet til valg av påstand. Avgjørelsen blir tatt der og da, de sender saken videre og møter ikke i retten. I saker der påtaleansvarlige møter i retten vil de ha et lengre tidsrom for ny refleksjon. De kan få opplyst saken nærmere. Det kan gi ny innsikt, ny refleksjon og de har mulighet til å korrigere sin påstand underveis helt frem til det avsluttende partsfremlegget. Partsfremlegget skal munne ut i en klar konklusjon, og påtaleansvarlige kan også gjøre rede for hvilke faktorer som de mener veier for og i mot, og de kan vise til eventuell tvil. Således kan refleksjonen som danner grunnlag for valg av påstand ved en hovedforhandling bli tydeligere for andre parter i saken, også for den siktede.

3. 2. Hvordan erfarer påtaleansvarlige at tidsbruk og arbeidsmengde kan ha innvirkning på valg av påstand?

Alle informantene formidler at de har en stor arbeidsbyrde. Det er mange saker som skal

behandles med tanke på tiltalebeslutning og valg av påstand. I bunken av saker er det bare mulig å ta sak for sak og derfor blir saker liggende og det er lite tid til å vurdere påstand om samfunnsstraff og argumentere for det. Når en først kommer på det, kan det rett og slett være ”for seint” å påstå samfunnsstraff, slik det fremkommer i dette utsagnet:

”Andre ganger så havner du litt bakpå. Det er jo det som ofte er litt problemet her, det er så mange saker og så rekker du ikke og se det før den dagen du skal ta ut tiltalen, eller eventuelt tilståelsessak, du skal i retten og «oi, her burde vi ha samfunnsstraff.”(I-4)

Fire av informantene viser til at det uansett ikke er slik at de avstår fra å nedlegge påstand om samfunnsstraff fordi det krever mer arbeid. Sterk mening for eller mot påstand om samfunnsstraff vil være det som kan utløse mer tidsbruk og arbeid. Motivasjon for å legge ned mer arbeid er forskjellig og kan illustreres ved disse to utsagn:

”Ja da blir det jo det som jeg sa, at hvis du vet at forsvarer har tenkt å argumentere med veldig det at «her er det personlige ting som gjør at...» og du går igjennom og det er ikke det, så kan du ende opp med å bruke mer tid på og argumentere for ubetinget fengsel enn det du normalt ville ha gjort.”(I-4)

Vi bruker mye mer tid på det hvis vi vurderer å nedlegge påstand om samfunnsstraff, (...) Det er veldig enkelt i mange tilfeller og bare påstå ubetinget fengselsstraff, (...) Så skal vi påstå samfunnsstraff, så må vi bruke litt mer tid på bygge opp det for retten, hvorfor mener vi at vedkommende skal få samfunnsstraff og ikke ubetinget fengsel som da er hovedregelen i straffebudet. Så det er litt mer tidkrevende med samfunnsstraff, men jeg føler at det er verdt det. Og jeg bruker samfunnsstraff der jeg kan. (...) fordi det er andre faktorer som avgjør hvorvidt jeg skal legge ned påstand om samfunnsstraff eller ubetinget fengsel, tidsbruk har ingenting med det å gjøre. Altså hvis jeg tenker og vurderer saken dit hen at denne personen fortjener å få en sjanse, jeg tror at han eller hun kan klare å komme på et bedre spor, så tenker jeg at det er såpass viktig at om jeg bruker...da en halvtime mer, så er det... det er helt irrelevant.(...) Jeg synes det er lettere å påstå samfunnsstraff, altså regnet sånn for min egen samvittighets del, fordi jeg tenker at jeg vil gjerne hjelpe dem, jeg vil ikke bare... få de inn i en celle i fengselet, hvor de da kommer i kontakt med mange andre kriminelle i fengselet. Jeg synes det er.. jeg synes det er greit, det gir meg en god følelse å tenke når jeg går derfra at «nå får du en sjanse».(I-5)

Informant 5 viser til at det i enkelte saker tar lengre tid og krever mer arbeid å bygge opp en sak med argumenter for påstand om samfunnsstraff. Det blir imidlertid understreket at det aldri vil være merarbeid og ekstra tidsbruk som er førende for valg av påstand. Det vises til god samvittighet og ønske om å hjelpe siktede som motivasjon for å yte ekstra. Mens informanten snakker trykker hun begge hendene mot brystet og slår også ut med hendene. Inntrykket er at dette ikke bare er ord og vendinger. Stemmen og blikket oppleves som rolig, intenst og noe manende. Dette kan tolkes som uttrykk for et underliggende inderlig og ekte engasjement. Som den eneste, formidler informant 2 at det tar lengre tid å påstå

samfunnsstraff og at det har direkte innvirkning på avgjørelsen. Han sier at det er en høy terskel for å skulle påstå samfunnsstraff. Det tar lengre tid og formulere påstand. Omregning fra ubetinget dom til samfunnsstraff synes også å være noe som tar ekstra tid. Informanten ytrer seg på denne måten:

”Det er mye enklere å nedlegge påstand om ubetinget fengsel. Fordi ubetinget fengsel er ubetinget (banker i bordet for å understreke poenget) 60 dager, bom. Men med samfunnsstraff må man begynne å omregne fra ubetinget til samfunnsstraff og så begynne å beregne «hva skjer ved vurderinger, subsidiere antall timer, gjennomføringstid». Det er en del elementer av et puslespill om er komplisert og er usikkert. Det er ikke enkle kjøreregler, sånn, sånn, sånn, sånn. (...) Så samfunnsstraff er vesentlig mer komplisert å formulere i en påstand enn en ubetinget... så har man dårlig tid så tenker man ikke på det. Og så skal man i tillegg prøve å finne rettspraksis på bruk av samfunnsstraff, hvorfor skal denne ha det som reaksjonsform? Sånn sett er det rent praktisk sett er terskelen høyere for samfunnsstraff enn ubetinget.(...) Ja det tar lengre tid å lage en påstand om samfunnsstraff...(I-2)

Vurdering av tidsbruk og arbeidsmengde som faktor ved valg av påstand, gav et sammensatt bilde. Informant 2 er den som skiller seg ut og entydig sier at det er en høyere terskel for å påstå samfunnsstraff på grunn av tidspress og arbeidsmengde. De andre informantene viser til stor arbeidsbyrde som kan medvirke til at de ikke har oversikt i den konkrete saken før de tar den frem. Da vil de ha lite tid til rådighet og får heller ikke reflektert over påstand og en eventuell reaksjon i frihet. Det blir oppgitt at tilfeldigheter kan spille inn. Siktete tar kontakt, forsvarer ber om fremstilling av personundersøkelse eller lignende. De tre kvinnelige informantene er de som i sterkest ordelag viser til saker der de har hatt sterke synspunkter om valg av påstand om samfunnsstraff. De viser da til forhold ved siktete, noe ved helheten som de fester seg ved og som utløser engasjement.

Informant 2 er opptatt å komme frem til løsninger raskt og vil ikke bruke tid på omregninger som virker heftende. Han vil rett til målet, som i denne sammenheng vil være en påstand om ubetinget fengsel. Schön (2001) viser til den tekniske rasjonalitets mål - middel løsninger som vil være preget av teknikker med mer statisk problemløsning for å få raske løsninger og kontroll i og over en situasjon.

En kan kanskje si at informant 2 har en instrumentell praksisorientering, preget av mål - middel løsning, som kan virke begrensende. Informanten understreker imidlertid veldig tydelig at hans tilnærming er pragmatisk begrunnet ut i fra tidspress og arbeidsmengde. Derfor fremstår dette ikke som en intuitiv tilnærming i tråd med det Schön (2001) kaller viten i handling, eller Kahnemans System 1 tenking. Det er en bevisst handling som vil være del av

en standard og et bevisst praksisreportoar som kan utgjøre en ”praksis i praksisen”. Utsagnet, slik det fremkommer, kan også forstås som utslag av oppgitthet over en travel arbeidshverdag? Informanten fremsto på ingen måte uengasjert, men gestikulerte og banket i bordet. Det kan forstås som uttrykk for frustrasjon over arbeidssituasjonen og at han i større grad var ærlig om hva som etter hans vurdering faktisk skjer. Det er særlig stor avstand i informant 5 og informant 2 sitt utsagn knyttet til tidsbruk og arbeidsbyrde. Informant 5 henter energi fra et sinnelag om å ville hjelpe og gi siktede en ny sjanse og anstrenger seg ekstra for å påstå samfunnsstraff. Informant 2 ser en uoverstigelig mengde arbeid som hinder, som utelukker en påstand om samfunnsstraff. Et utvalg på seks informanter er begrenset. En kan spekulere på hvordan og i hvilken grad disse ulikhetene ville fremstått ved et større utvalg? Ville informant 2 sin oppfatning og handlingsrepertoar fremstått som unikt og enestående?

3.3. Hvordan vurderer påtaleansvarlige personundersøkelse som dokument, og hvilken verdi tillegges personundersøkelse ved valg av påstand?

Informantene problematiserer personundersøkelse nyansert ut fra hvilken motivasjon de har for å innhente personundersøkelse, kvaliteten på dokumentet, ut fra et tidsaspekt og ut fra hvem som tar og bør ta initiativ til å få fremstilt en personundersøkelse. Alle informantene formidler at dokumentet kan være avgjørende når de er usikker på om siktede vil mestre de krav som settes til en domfelt som skal utføre samfunnsstraff. Det er en rekke nyanser med hensyn til påtaleansvarliges motivasjon for å innhente personundersøkelse. Motivasjon handler om å få opplyst saken fordi en mener at siktede har en spesiell fungering som bør kartlegges. Motivasjon til å innhente personundersøkelse er også knyttet til at påtaleansvarlige forstår at enten forsvarer eller statsadvokat vil gå for en motsatt påstand. Motivasjonen knyttes også til at påtaleansvarlige er usikker på valg av påstand. Er siktede ung førstegangsovertreder er det også oppgitt som direkte grunn til å innhente personundersøkelser.

Alle påtaleansvarlige fremhever at de innhenter personundersøkelse på anmodning fra forsvarer. Påtaleansvarlige vil i slike tilfeller ikke binde seg opp til en avtale med forsvarer om valg av påstand. Noen ganger vil personundersøkelse blir innhentet etter at påtaleansvarlige har vært i dialog med forsvarer og begge parter vil ha saken opplyst. Ingen av de seks påtaleansvarlige anmoder om personundersøkelser i saker der de i utgangspunktet har valgt å nedlegge påstand om ubetinget fengsel. Grunnlaget for hvorfor påtaleansvarlige anmoder om personundersøkelse kan være forskjellig:

”Og så hvis de på en måte fremstår som, ikke som tilbakestående, men som litt «enkle» mennesker, så tenker jeg at det er greit å få en vurdering”(I-3).

”(...)også det at noen ganger så kan det være greit å ha en sånn undersøkelse og jeg vet at når forsvareren vil ha samfunnsstraff og jeg vil ha ubetinget fengsel, så burde vi ha hatt et bedre bilde”(I-4)

Kvaliteten på personundersøkelsen er noe alle informantene er opptatt av og de er kritiske til personundersøkelser med få komparative opplysninger. Slike personundersøkelser blir sett på som et intervju med siktede og vil i liten grad bli vektlagt i forhold til påstand. ”Gode ” personundersøkelser vil bli vektlagt, i forhold til valg av påstand, slik informanten her formidler:

”Noen er jo veldig generelle og da får de jo ikke noen betydning, men ofte så er de jo begrunnet på en slik måte at man forklarer ting som gjør at du får en annen forståelse for det. Da har det jo en avgjørende betydning”(I-3)

Når påtaleansvarlige tar frem en ny sak fra bunken og skal forberede saken for retten vil det som oftest være kort tid frem til hovedforhandling. Dersom det er omstendigheter rundt siktede som påtaleansvarlige mener vil ha betydning for straffeutmålingen, er det mulig å omberamme rettsaken i påvente av å få fremstilt en personundersøkelse. Både påtaleansvarlige og dommeren kan omberamme saken. Det vil forsinke saken og vil av den grunn vurderes som uheldig. Informant 2 formidler det som har å gjøre med omfang og tidsaspektet slik:

”(...)Personundersøkelse er brukt alt for lite, vi har ikke faste rutiner på det. Man kommer så langt som til å behandle saken, så har vi da satt av noen timer til å jobbe med saken og så tar vi den frem, og er den ikke der så er den ikke der.”(I-2)

Informant 2 stiller seg undrende til at ikke er mer samarbeid mellom påtalemyndigheten og friomsorgen akkurat på området:

”Jeg ser jo... ja. Hva skal jeg si? Når den selve samfunnsstraffen, så er det to ting som burde ha vært annerledes. Og det ene er metoden for innhentning av personundersøkelser... jeg synes KIF skulle være flinkere til og faktisk gå igjennom våre saker. Jeg ser ingenting i veien for at KIF kommer og plukker saker og sier «den og den og den kan vi innhente til personundersøkelse». Men KIF gjør jo ikke det. Bare bruke dataverktøyene våre, og bare si «de personene, de sakstrekkene, der kan vi gjøre en jobb for dere». I stedet for at vi ber om det, så kan KIF gjøre det selv. Eget tiltak. Altså hvorfor må vi be om det hele tiden. Vi er jo såpass nære hverandre at de kunne jo hjelpe oss.”(I-2)

Det to mannlige påtaleansvarlige med lengst fartstid (2 og 6) peker på politietterforskers rolle. Etterforsker er inne i saken på et tidligere tidspunkt enn påtaleansvarlige og har mulighet til å vurdere saker opp i mot påstand om samfunnsstraff. De kan anmode påtaleansvarlige om å få utført en personundersøkelse, noe de svært sjelden gjør. Informantene stiller spørsmål ved

hvorfor politietterforskerne ikke er mer aktive og tar del i prosessen slik de også har mulighet til. Dette synes å være et ankepunkt, og noe disse to informantene stiller seg kritiske til. Siktedes forsvarer er ofte også tidligere inne og kan be om å få saken opplyst ved hjelp av en personundersøkelse. Både etterforsker og forsvarer har mulighet til å danne seg et bilde av hele sakskomplekset og ut i fra det ta regi og anmode om personundersøkelse, slik at den vil være klar til hovedforhandlingen.

”(…)Av og til så kommer det på innspill fra etterforsker, men det er ganske sjeldent, dessverre. Det forundrer meg litt, fordi det tenker jeg er en av de tingene som du burde ha fokus på som etterforsker, og spesielt når du jobber med... (...) det er noen som du har som målgruppe, de som kanskje er spesielt egnet, typisk unge lovbrytere. Og da tenker jeg at der er det litt rart at man ikke sørger for å få inn mest mulig personopplysninger og for at... det er jo ting som har betydning.”(I-6).

Informantene synes å anmode om en personundersøkelse bare når de tenker at de vil gå for påstand om samfunnsstraff, eller i saker der de vurderer det som aktuelt, men er i tvil. Når de ikke anmoder om personundersøkelse kan det knyttes til et allmennpreventivt perspektiv. Da er det ubetinget fengsel som gjelder og en utreder ikke nærmere. Når informantene anmoder om personundersøkelse kan en se det som uttrykk for at de ser etter forhold ved siktedes situasjon som gjør at de ved nedlegging av påstand kan vise til det individualpreventive perspektiv. Spørsmålet er også i hvilken grad en personundersøkelse vil ha innvirkning på valg av påstand. Det synes som om at det er i tvilstilfeller at ”gode” personundersøkelse vil tillegges vekt ved påstand for eller mot samfunnsstraff. Informantene ser på personundersøkelse som et nyttig verktøy som de gjerne skulle hatt i flere saker som del av vurderingsgrunnlaget.

Det tegner seg et bilde der påtaleansvarlige ser personundersøkelse som et egnet verktøy, men at det pga. tidsaspektet ikke blir brukt så ofte som påtaleansvarlige hadde ønsket. Når de tar frem saken fra bunken har de begrenset tid til rådighet. Påtaleansvarlige sender en anmodning og har utover det ingen tidsomkostninger ved fremstillingen av dokumentet, den ligger hos friomsorgen. Når dokumentet først foreligger kan informantene få mer opplysninger om omstendigheter knyttet til siktede som kan ha betydning for valg av påstand. Påtaleansvarlige bruker tid og leser gjennom dokumentet, og vil bevisst måtte ta stilling til egen refleksjon som grunnlag for valg av påstand. Dette kan ses som et uttrykk for det Kahneman (2011) kaller System 2 tenkning og det Schön (2001) kaller refleksjon i handling. Videre kan en se det slik at dette dokumentet, fra en annen aktør i straffesakskjeden, gir mulighet for at påtaleansvarlige aktiverer en System 2 tenkning.

En av informantene har forslag til et konkret samarbeid mellom friomsorgen og påtalemyndigheten. Det gjelder samarbeid med målsetting om å finne saker der personundersøkelse kan være aktuelt som avklaring av påstand om samfunnsstraff. Det settes søkelys på det interne samarbeidet mellom politietterforsker og påtaleansvarlige. Spørsmål og undring rettes mot politietterforskers rolle og funksjon, det at etterforsker i liten grad tar initiativ til å få fremstilt personundersøkelser. Disse to innspill gjør at en stiller nye spørsmål som kan være grunnlag for videre undersøkelser.

3. 4. Hvordan vurderes del-dom som straffereaksjon?

I ot.prp. nr. 31 (2006 – 2007) *Om endringer i straffegjennomføringsloven* ble det åpnet opp for at domstolen kunne avsi dommer som kombinerer samfunnsstraff med inntil 60 dager ubetinget fengsel. Målsetting med del-dom var å stimulere til økt bruk av samfunnsstraff også for de som ellers ville fått en ren ubetinget reaksjon. Informant 6 viser til sin forståelse for hvordan del-dom kan praktiseres og viser til sin forståelse av rettspraksis:

”Nei jeg har vel inntrykk av at det... i noen av de tilfellene så blir det mest anvendt i rettspraksis, så er det gjerne varetekt for et eller annet. Eller at de kommer frem til at... forholdet er for alvorlig for at de kan reagere som en rent ut.. betinget reaksjon eller betinget reaksjon i frihet. Og så sier de det at for å markere det, så er det nødvendig med fengselsstraff, et kortere fengselsopphold. Og den allmennpreventive siden. Og så kan resten av straffen gjøres om som samfunnsstraff. Da foreligger det en konkret begrunnelse av det, fordi jeg har sett eksempler på det, hvor det har vært konkret begrunnet. Men jeg må ærlig innrømme at det er ikke det jeg har reflektert mest over.”(I-6)

Alle informantene tenker umiddelbart at del-dom vil være for de tilfeller der siktede sitter i varetekt. Informant 4 illustrerer det slik:

”Ja, altså det er vel stort sett for de som sitter i varetekt. Da skal de jo ha varetektsfradrag. (...)Men hvis du pågriper de med tanke på at de skal bli ferdig med komplekset....og... de sitter noen perioder, så skal ikke det sperre for samfunnsstraffen. Derfor får de gjerne da en til to måneder, som man gjerne kan bruke som en sånn avrusning/roe ned i fengselet, og så får de da gå ut mot samfunnsstraff. Så det er jo alltid en god løsning. Men jeg tror ikke jeg har for så vidt... hvis de har vært på frifot for å si det sånn, så tror jeg ikke at jeg vil påstå den kombinasjonen. For meg så er det for de som sitter i varetekt, og som skal over på samfunnsstraff.”(I-4)

Informant 1 oppgir å ha noe erfaring med del-dom uten varetektsfradrag, men det er sjeldent.

Informant 5 sin refleksjon av en mulig anvendelse av del-dom kommer til uttrykk slik:

”Det er hverken fugl eller fisk. Så jeg tenker at da bør man heller få litt mer samfunnsstraff og slippe den der soningen. Men går man opp til 60 dagers ubetinget fengsel, så er det såpass lenge at det kan ødelegge for den gode utviklingen. Men selvfølgelig, er alternativet 1 år i fengsel, så bør man heller velge de 60 dagene da.

Men jeg har aldri påstått en del-dom med ubetinget fengsel og samfunnsstraff. Jeg synes det blir sånn enten eller.”(I-5)

Informant 2 viser til en underliggende tankegang som synes å prege alle informantene:

”Nei... Den synes jeg er feil. Fordi når jeg først mener at en person skal ha samfunnsstraff, så er det fordi at fengsel ikke er riktig.”(I-2)

Informant 1 sier at han har et bilde av at del-dom anvendes for lite, og viser til at det har vært noen sentrale tilbakemeldinger:

“Altså... de tilbakemeldingene som vi får, ... fra lovgivningen, er at det anvendes for lite og at man i større grad bør vurdere det når man skal nedlegge påstand. Og... kanskje kan det stemme, til en viss grad, at man innenfor påtalemyndigheten ikke undersøker godt nok muligheten for en alternativ reaksjon fremfor ubetinget.”(I-1)

Informantene har alle et svar på hånden når det gjelder anvendelse av del-dom. De knytter anvendelse av del-dom til siktede som sitter i varetekt. Informant 5 tenker at del-dom kan også være aktuelt for de med lange dommer, uten at hun har nedlagt en slik påstand. Den yngste informanten har svært begrenset erfaring, og peker på at dette kanskje er en slags “blind flekk” hos påtalemyndigheten, noe de ikke har diskutert eller hatt som tema. Det syntes som om informantene har gjort seg opp en mening, uten at de i særlig grad har reflektert over anvendelse av del-dom, utover det som har å gjøre med varetektsfradrag. Det er påfallende likhet i informantenes utsagn. Dette kan tolkes som et uttrykk for en forenklet refleksjon som grunnlag for praksis. Noe som en har snakket om, som nå er opplest og vedtatt, og som en ikke lenger behøver å tenke nøye igjennom.

Kahneman (2011) viser til at dersom man først godtar en ide som sann, så er det vanskelig å sjekke ut og overprøve sammenhengen i et utsagn. Informantene har ikke brukt tid på nærmere refleksjon rundt anvendelse av del-dom. De tankene informantene har om del-dom kan ses som uttrykk for en System 1 tenkning. De har en rask og intuitiv tilnærming til tema og nærmere utforskning ville kreve aktivisering av System 2 tenkning. Det viser seg imidlertid at ingen av informantene har utforsket området for del-dom nærmere.

Det er tankevekkende at det i 2006-2007 ble åpnet opp for økning i anvendelse av del-dom, og at det ikke i større grad blir gjenspeilet i informantens forståelse og praksis. Det kan være et uttrykk for en slags treghet i systemet. At det tar lang tid å innarbeide rettspraksis og saker å vise til. Det kan være at de i en travel arbeidshverdag rett og slett ikke har rom eller arenaer for videre refleksjon mht. anvendelse av del-dom. Samfunnsstraff og fengsel blir registret

hver for seg i kriminalomsorgens statistikk, og det er derfor ikke mulig å lese ut fra statistikk hvor mange del-dommer som faktisk blir avsagt. Et utvalg på seks er svært begrenset og det er ikke grunnlag for å kunne generalisere. En kan likevel stille spørsmål ved om det er et underforbruk av akkurat dette soningsalternativet, og eventuelt hvorfor? En økning i bruk av del-dom ville kanskje kunnet utvide omfanget av samfunnsstraff. En videre undersøkelse av påtalemyndighetens praksis angående del-dom ville bidratt til å få mer kunnskap om hva som er omfanget. En kunne og fått utdypet hvilke vurderinger som ligger til grunn for eller i mot del-dom som soningsalternativ.

3.5. Hvordan forstår påtaleansvarlige sin samlede kompetanse i forhold til vurdering av påstand?

Som innledning til dette spørsmålet blir det vist til et utvidet kompetansebegrep: kompetanse som utdanning, arbeidserfaring og erfaring fra andre livsområder. Utenom informant 2, viser alle informantene til at faktorer som generell livserfaring, grunnholdning, personlighet, arv og miljø, egenskap som menneske kan ha betydning for valg av påstand. Informant 2 viser i hovedsak til sin faglige kunnskapsbase som fundament for arbeidet med valg av påstand.

Utsagnet til informant 1 vil kunne illustrere de andre informantens betraktninger som viser til faktorer som ikke har å gjøre med faglig kompetanse:

”Ja sånn som jeg tenker at hvis man skal si det litt forenklet, så ville jo jeg påstå at en viss livserfaring, at det gir litt vidsyn, litt toleranse... jeg føler virkelig at det åpner opp for et alternativt blikk da på reaksjonsfortsettelsen. At hvis man har opplevd at folk flest ikke er ufeilbarlige, at man kan innse at vedkommende kan begå feil, at man likevel bør gis en sjanse i form av samfunnsstraff i stedet for fengsel(...) (I-1)

Informant 3 peker på at tidligere arbeidserfaring fra Namsmannen er en faktor som hun mener vil være med på å prege hennes vurderinger når hun skal velge påstand:

”Det tror jeg er veldig viktig at du faktisk får se folk, fordi at vi bare møter dem i retten og på papiret, så får du ikke inntrykk av hvordan de lever, men det på en måte å ha forståelse for at det kan være tilfældigheter som gjør at ting blir slik som de blir... og det å møte folk da, det er litt sånn.. Jeg tenker ikke at de er så forskjellige fra meg likevel og de er ikke bare hasardiøse, skjødesløse folk, de har ofte bare vært uheldige eller at de har hatt en dårlig oppvekst, dårlig kjæreste... bare det å ha et barn med et alvorlig handikapp er nok i økonomiske saker til at du.. begår svindel eller noe sånt.” (I-3)

Informanten understreker at hun ble kjent med en virkelighet som de fleste jurister ikke har kjennskap til. Det gjaldt ”vanlige folk” i krisesituasjoner ved utkastelse. Hun kom nær folk og fikk se at små marginer kunne velte en hel tilværelse. Informanten mener at denne erfaringen gjør at hun evner å se andre forhold, det som ligger bak et lovbrudd. Hun viser til

at det ikke bare er den kriminelle handlingen som definerer en person. Hun er opptatt å få frem et bilde av siktedes livssituasjon og ikke bare ”hva som har skjedd”.

Med bakgrunn i empirien som foreligger synes det som om fem av informantene har en klar bevissthet om at livserfaring, grunnleggende holdninger og verdier er en faktor som kan ha innvirkning på valg av påstand. Synet på straffens funksjon, hvilket perspektiv de inntar, hvordan de forstår siktedes fungering og livssituasjon vil være nyansert. Dermed vil det også kunne ha innvirkning på hvordan informantene vekter de ulike faktorene når de skal vurdere påstand om samfunnsstraff. Alle informantene viste også til betydningen den faglige kunnskapsbasen har for valg av påstand, det kommer til uttrykk under neste punkt.

3.6. Hvordan erfarer den påtaleansvarlige å ha handlingsrom og rom for skjønnsutøvelse?

På spørsmål under dette punktet viser alle informantene til hvordan de går frem for å finne det de mener er rett påstand. Informanten viser til en praksis der de gjerne tar utgangspunkt i ”gode dommer” som på en utfyllende måte viser hvilke argumenter som retten har vektlagt. Det som synes å være karakteristisk for de gode dommene er at de viser til politiske føringer og til andre dommer som grunnlag for ny argumentasjon. På den måten blir det bygget opp lag på lag med henvisninger og argumentasjon som vil være det som utgjør rettspraksis. Informanten er opptatt av å finne frem til hvilke faktorer som skal tillegges mest vekt og vil argumentere ut fra det. Er det lovbruddets alvorlighetsgrad? Er det omstendigheter knyttet til siktede? ”De gode dommene” kan ses som et slags felleseie, og de blir brukt igjen og igjen som grunnlag for argumentasjon både for og imot påstand om samfunnsstraff.

Informant 4 sitt utsagn kan demonstrere hvordan de bruker ”de gode dommene”. Hvordan de deler med hverandre, hvordan de støtter seg til ulike momenter og til slutt kommer til en konklusjon, ”da går straffen opp.”

”Vi bruker dommene på forskjellig måte (...) Og så er det jo det at når man har funnet rettspraksis som passer til den type sak, den type alder, så kan de bruke det samme. Selv om hun brukte det motsatte, så var det det samme utgangspunktet, men det var forskjeller i sakene som gjorde hvorfor man kunne begrunne for at vi fikk forskjellig løsning. Men da har du en bevisst holdning til det. Mens andre ganger så blir det jo at vi sitter alene her. I hvert fall i forhold til justeringer på domstolene. Eller jeg viser til at momentene er sånn og sånn i den dommen, og at det er enda mer i vår sak. Og da går straffen opp.” (I-4)

”Da går straffen opp” kan knyttes til ord som går igjen hos alle informantene når de viser til hvordan de bygger opp sin argumentasjon for eller i mot påstand om samfunnsstraff, nemlig vekting, hensyn og balanse. De vurderer faktorer i saken og synliggjør det ved å vise til skjerpene (allmennpreventive perspektiv) og til formildende omstendigheter (individualpreventivt perspektiv).

Informant 6 viser til styringsdokumenter, signaler fra politikerne, interne signaler fra riksadvokaten og hvordan de synker ned i systemet og påvirker handlingsrom og rom for skjønnsutøvelse. Informanten uttrykker at påtalemyndigheten som selvstendig organ har en tendens til å være konservativ i møte med kriminalpolitiske kursendringer:

”Nei,..styringsdokumentene er mer fra... da snakker vi om... politiske retningsbyggere, altså fra regjeringen ikke sant. Og vi snakker om at... da blir det mer sånn, at du vektlegger at det har kommet samfunnssignaler på at en skal endre kurs. Riksadvokaten vil gjerne fange opp det og gi signaler nedover til oss om det, men det er jo gjerne det at vi og bruker det. Men jeg tror nok det at vi er litt mer tilbakeholdne med...altså hva skal jeg si det, litt mindre i radikal retning, vi er mer tilbøyelige til å være konservative, tenke skjerpelse og sånne ting, at det... Sånne ting gjør at vi åpner opp... Og det er jo fordi at vi bør jobbe for å få straffene til å gå opp, for å få strengere straffer og mindre straffer.”(I-6)

Det er særlig de to mannlige informantene med lang fartstid som viser til arbeidsmetodikk opp mot handlingsrom og rom for skjønn. Informant 2 uttrykker seg slik:

”Tja... Man er jurist og vi har en rettsteori... Norge er et rettssystem der en juridisk... der et konkret.. et sånt tilfelle har en løsning. Faktum og juss anvendt, et faktisk forhold, jussen anvendt på det forholdet har en løsning i et slikt system, ikke to, ikke tre. Og den løsningen, det er høyesterett, da havner den saken på høyeste bord. Da har du jo all den treningen som man har som jurist i å innhente relevante kilder, relevant teori og praksis for å finne frem til den løsningen på et lavest mulig nivå. Altså vi skal velge den løsningen som høyesterett vil komme til, i tingretten, slik at den ikke blir anket oppover. Sånn sett er jo all juridisk erfaring nødvendig for å finne frem til den løsningen raskest mulig. Punktum.”(I-2)

Informant 6 uttrykker seg slik:

”Det vil si at jeg i større grad vektlegger det jeg kaller reelle hensyn. Og for å si det sånn, det er det som man kaller på godt norsk litt synsing (latter). Det at du stiller deg litt friere. Mange er jo veldig sånn, det du kaller jurisprudence, veldig sånn... du er veldig tro til lovene og du er veldig opptatt av lovreglene og du ser ikke på de andre elementene nok. Jeg er nok mer tilbøyelig til å se det hele inn under en større sammenheng. Og det vil si det at når jeg tolker en lovregel, så ser jeg ikke bare nødvendigvis på hva sier lovregelen og hva slags rettspraksis, men jeg tenker og noe på et... dette er noe som fungerer i et samfunnsperspektiv, og da må du og prøve å plassere den tolkningen inn i et samfunnsperspektiv som ikke alle fungerer i, slik at det kan bli andre hensyn som trekkes inn som relevant, men da må du og synliggjøre dem, at du har vektlagt de på et vis. Men... fordi vi lever jo et stort univers der alt påvirker hverandre. Og når du jobber borti det hjørnet der, så kan du nødvendigvis

ikke bare se på det at... det du gjør er riktig innenfor det hjørnet, hvis det i et større perspektiv kanskje kunne gjøres annerledes. Så du må vektlegge det litt sånn da.”(I-6)

Disse to utsagnene kan ses som uttrykk for to ulike måter å løse et rettsspørsmål på.

Informant 2 beskriver hvordan han er opptatt av å finne den rette koden, få puslespillet satt sammen på den rette måten. Hvordan enkeltilfeller rettslig sett skal behandles er å finne i gjeldende rettspraksis. Informant 2 gir en beskrivelse av fremgangsmåten, hvordan han faktisk går frem. På en måte gir han en leksjon i det som kan sies å utgjøre den norske rettsrealismen og den juridiske metode (Kinander 2005). Graver (2013) peker på at “realisme” er direkte knyttet til den faktiske argumentasjon en bruker når en skal avgjøre rettsspørsmål. Fremgangsmåten er empirisk fundert og objektivitet og realistiske beskrivelser er idealet. Det er ikke noen verdier eller hensyn som skal prioriteres. En kan si at informanten viser til det som kan ses som en statisk juridisk metodikk som kan virke konserverende og konservativ.

Informant 6 sier at det er mulig i noen sammenhenger å stille seg litt mer fritt, og likevel kunne finne dekning for sitt syn gjennom å argumentere ut fra ”reelle hensyn”. Graver (2013) viser til at faktoren ”reelle hensyn” vil komme til anvendelse i saker der det ikke er mulig å vise til tidligere rettspraksis. Informant 6 peker også på at svaret på et juridisk spørsmål ikke nødvendigvis finner en løsning i rettspraksis. Der det ikke er empirisk grunnlag i rettspraksis vil argumentasjonen kunne knyttes til grunnleggende tanker og verdier som ligger til grunn for lovverket. Informanten viser til at denne forståelsen må gjøres rede for, og må også kunne aktualiseres i et nåtidig samfunnsperspektiv. En kan si at informant 6 her viser til en mer dynamisk juridisk metodikk ved løsning av rettsspørsmål. Det vil ved en slik tilnærming være at en gjerne kan trekke opp nye avgjørelser som grunnlag for ny rettspraksis. Informantene har her gitt beskrivelser av hvordan det kan være mulig å gå frem. Det vil nødvendigvis ikke være slik at disse to beskrivelsene er representative for informantenes praksis, men må ses i forhold til sammenhengen de kom til uttrykk i.

3.7. Hvordan oppfatter påtaleansvarlige at intern organisering og ekstern samarbeidsstruktur innvirker på arbeidet?

Spørsmålet var ute etter å få belyst disse faktorene: arbeider de alene, trekker de kollegaene inn i sine vurderinger, er det felles fora der spørsmål om påstand blir diskutert?

Alle informantene forklarer at de har selvstendig ansvar for å følge opp sakene som de har fått fordelt, også når det gjelder å nedlegge påstand. Informanter fra avd. sør og vest sier at de har såkalte saksuker og at de er ansvarlig for alle saker som blir opprettet den uken. Sakene er ikke fordelt ut i fra dato eller lovbruddskategori. Ved avdelingen i sentrum er det opprettet spesialenheter for alvorlige saker som gjelder narkotika, økonomisk kriminalitet, vold og sedelighet. De to informantene fra sentrum jobber begge ved avdeling for allmenn påtale og behandler like saker som informantene ved avdelingen vest, sør og nord. Ved avd. sør ble det opplyst at en annen påtaleansvarlige ved avdelingen, ut i fra interesse, har spesielt ansvar for oppfølging av saker der siktede under 18 år er involvert. Ved de fem andre avdelingene er ikke dette tilfelle. I saker som gjelder unge er det en lovbestemt saksbehandlingstid med tidsfrist på 60 dager. Det blir forklart at påtaleansvarlige mottar saken fra etterforsker med et saksoppdrag. Et saksoppdrag vil inneholde forslag til tiltale og etterforsker kan også føre opp forslag til straffeutmåling, herunder samfunnsstraff.

3.7.1. Autonomi

Alle informantene formidler at de arbeider selvstendig med vurderingen av påstand. De har ansvar for egen saksporfølge helt frem til det muntlige partsfremlegget i retten. En av informantene forklarte at de ikke var avhengig av en ”kontrasignatur” fra andre i systemet.

Disse utsagnene er beskrivende for organisering av arbeidet:

”Som oftest blir det en selvstendig vurdering, med unntak av de sakene hvor statsadvokaten har påtalekompetanse.”(I-1)

”Vi jobber 100 % selvstendig. Så hvis jeg... der har vi en form for selvstendighet som er helt unik. Vi har ikke tid til... (latter) ledelsen har ikke tid til å begynne å styre dette her.. nei, det er min jobb.”(I-2)

”(...)For i de andre sakene så er det ingen som leser, ingen som ser og ingen som kontrollerer, så det er veldig sånn selvstendig arbeid. Så med mindre man selv ber om at noen andre skal se på dette og kontrollere dette og diskutere dette. Så man er i bunn og grunn helt selvstendig.”(I-5)

”Ja, det er min suverene beslutning.”(I-6)

3.7.2. Autonomi og internt samarbeid

I tillegg til at alle informantene formidler at de arbeider selvstendig, så sier alle at de også har tilgang til diskusjon med kollegaer dersom det har behov for det. Det er ingen formelle arenaer for samarbeid, ingen faste møter og ingen team der påtaleansvarlige har et spesielt fokus på vurdering av påstand om samfunnsstraff. Samarbeid med kollegaer skjer spontant og sporadisk fra sak til sak slik disse informantene her gir uttrykk for:

”(...)Vi snakker med hverandre, vi har kollegiale innspill og vi drøfter jo, vi bryter meninger og drøfter våre resonnementer med kollegaer, for å få innspill.” (I-6 s.22)

”Ja vi kan diskutere dette internt, og det gjør vi hele tiden, snakker med kollegaer, sånn og sånn og sånn, og hva synes du er rimelig påstand? Sånn... «eller har dere noen praksis på dette?» Eller «dette er min avgjørelse, dette er min påstand...» Det som er styrende for meg er det som jeg sa, en sak har en løsning, jeg skal velge den saken som vi vil ende opp med i høyesterett. Og den skal også stå i tingretten, det er min jobb.”(I-2)

”(...)Det er jo åpent for det, men vi går ofte inn til hverandre og prater eller sier «kan vi ikke ta en kollokvie på kontoret nå?», når man trenger hjelp liksom, så er vi usikker så er terskelen veldig lav for å diskutere. Og det gjør vi. Men vi har ikke ressurser til å diskutere sakene sånn som vi ville ha ønsket. Det blir jo veldig overfladisk, men folk er veldig åpne for å diskutere.”(I-3)

3.7.3. Felles fora internt – eksternt

Informantene viser til at statsadvokaten i distriktet hvert år organiserer fellesmøter for alle de ca. 45 påtaleansvarlige. Det er satt av tre dager på høsten og en dag på våren til disse felles møtene. Her blir mye ulik tematikk tatt opp med fokus på oppdateringer på rettsutvikling og gjennomgang av saker som danner presedens. Rettspraksis med hensyn til samfunnsstraff har og fått noe plass i dette fora. Fokus på samfunnsstraff på de årlige fellesmøtene oppgis å være svært begrenset. Det blir også vist til at kriminalomsorgen sporadisk har vært og informert om samfunnsstraff på interne møter ved de ulike avdelingene. Utover dette er det ingen andre felles møtepunkter der samfunnsstraff er tema.

Påtaleansvarlige har selvstendig ansvar for påstanden de til slutt faller ned på. De velger også i hvilken grad de ønsker å diskutere valg av påstand med sine kollegaer. Hvor ofte og mye tid de bruker i felles refleksjon over valg av påstand er ikke etterspurt. Informant 3 sier hun synes det forkommer for sjeldent, og når de diskuterer valg av påstand er det ofte overfladisk. Informant 2 sier at de snakker sammen hele tiden. Det synes likevel som om det som utløser kontakt og diskusjon mellom kollegaer er situasjoner der informantene er usikker på sine valg.

Når informantene tar kontakt med sine kollegaer for å sjekke ut egne resonnementer og be om innspill kan det ses som uttrykk for refleksjon i handling. På denne måten lærer de av hverandre og utvikler også sitt eget praksisrepertoar. Det å være åpen om egen usikkerhet, tåle kollegaers blikk på eget arbeid kan ses både som kulturbetinget og del av en arbeidsdynamikk. Juridisk metode som vist til under pkt. 1.5.2. sier noe om hvordan

påtaleansvarlige arbeider. Juridisk metodes arbeidsmetodikk handler som sagt om å finne frem til hvordan de ”de gode” juristene argumentere i en sak, finne frem til det som vil være rettspraksis. Derfor kan grad av åpenhet være kulturbetinget. Uansett er jo valg av påstand en offentlig sak. Påtaleansvarlige må muntlig legge frem den påstand som de har falt ned på i sitt partsinnlegg i retten. Påstanden er en anbefaling til domstolen og kan bli vektlagt eller forkastet. Påtaleansvarliges påstand vil også kunne bli gjengitt skriftlig i dommen. På den måten er det en åpenhet der allerede. En kan se og vurdere kollegaers vurderinger, så terskelen for å diskutere saker internt vil med bakgrunn i dette kunne være lav. Det fremkommer at arbeidsmengde og tidspress kan ha innvirkning på omfang av kollegialt samarbeid. Mindre samarbeid internt kan få konsekvenser i form av større ulikhet med hensyn til vurderinger av påstand. Dersom det forekommer store sprik i praksis vil det kunne justeres av de valg domstolen tar eller ved anke fra forsvarer.

3.8. Ser påtaleansvarlige praksisen som enhetlig eller uensartet?

Spørsmålet aktiverte ulik refleksjon. Praksis ble av noen forstått som arbeidsmetodikk og fremgangsmåte, slik de praktisk går frem. Det ble igjen vist til ”de gode dommene”, rettspraksis og hvordan de i tvilstilfeller snakker med sine kollegaer. Praksis i betydningen arbeidsmetodikk er belyst under pkt. om organisering og vil derfor ikke bli presentert nærmere her. Disse to utsagnene kan likevel stå som eksempel på det som har å gjøre med praksis som arbeidsmetodikk:

”Det er felles for alle. Min måte å jobbe på er tilnærmet lik mine kollegaer.”(I-2)

Informant 6 viser også til arbeidsmetodikk:

”Men spesielt når det er viktige avgjørelser som vi er usikre på, så vil nok de fleste av oss lufte det med minst en, kanskje to. Teste ut resonnementet, fordi det er det man tester det opp mot det en selv har sagt, og så litt frem og tilbake, «ja men er det sånn, hvorfor tenkte du sånn? (...)og litt sånn djevelens advokat med den andre da. At man stiller de kritiske spørsmålene.”(I-6)

Noen utsagn viser til praksis som uttrykk for ulike tenkemåter knyttet til valg av påstand. En respondent speiler praksis ved å vise til statistisk resultatlikhet. Det er disse utsagnene som blir presentert her. Informant 5 peker på at det kan være individuelle forskjeller ved påtaleansvarliges holdninger og tenkemåter, men at forskjellene ikke er store. Hun peker på at det kommer til uttrykk i at noen, i større grad enn andre, er opptatt av at straffen skal være mer streng. Hun viser til at motivasjonen hos noen påtaleansvarlige for strenge straffer kan være basert på følgende tankegang:

”Ja, noen er litt mer opptatt av å holde de kriminelle vekk fra gaten enn andre. Jeg tror det har litt med det og å gjøre, at «nå har han gjort så mye galt at nå må vi få han inn, og at han kan sitte der lenge.”(I-5)

Selv sier informanten at hun ikke er opptatt av å presse opp straffen høyest mulig. Hun forholder seg til rettspraksis, gjør kildesøk og vektlegger skjerpene omstendigheter ved lovbruddet. Hun bruker lite tid på å lete etter skjerpene omstendigheter i rettspraksis for å drive opp straffen. Det viktigste er at siktede får en straff. Samtidig viser hun til synspunkt som er førende for egen praksis:

”Jeg påstår det som jeg mener at rettspraksis viser og så tenker jeg at... som sagt, man trenger ikke... veldig mange av disse menneskene er litt sånn stakkarslige mennesker som kanskje ikke har hatt det beste utgangspunktet her i livet, så jeg tenker at en straff, ja det må de ha, men jeg trenger ikke helt å slå beina under de.”(I-5)

Informant 6 viser også til at han ikke er opptatt av å presse opp straffenivået og hans perspektiv kommer frem slik:

”Personlig så er ikke jeg en som ønsker mest straff, men jeg ønsker riktig straff. Og det er det som er liksom... hva kan virke på denne lovbrøyteren, det er jo det du tenker på. Ikke nødvendigvis at du skal få opp straffenivået. I noen saker så kan man jo kanskje oppleves som strengere mens i andre så kan man kanskje oppleves som for mild.”(I-6)

Informant 6 mener at det nok er forskjeller i påtaleansvarliges praksis som følge av ulike tenkemåter og holdninger. Han peker på at selv om det er forskjeller i tenking er det ikke dramatiske forskjeller. Han viser til det store bildet. Dersom en statistisk sett tok for seg alle sakene under ett så ville ikke spredningen gå i alle retninger, men samle seg et sted i midten. Han mener at som gruppe er påtaleansvarlige svært uniform med bakgrunn i utdanning og erfaring. De har arbeidet med de samme tingene over lengre tid, innenfor de samme rammene.

Informant 1 mener at det er vanskelig å undersøke om det er en ensartet praksis eller ikke. Han mener likevel at det nok vil være enkelte variasjoner i praksis som kan knyttes til grunnleggende tenkning når det gjelder valg av påstand. Han peker på at disse variasjonene også vil finnes i forhold til andre straffearter og ikke gjelder bare ved vurdering av påstand om samfunnsstraff.

Bay (2005) viser til samfunnsutviklingen og hevder at representanter for samfunnet ikke lenger fremstår som autoriteter, men som personer med individuelle holdninger og handlinger. Dersom det er fremtredende at praksisen ved valg av påstand er preget av subjektive og private moraloppfatninger vil det være et legitimitetsproblem. Det er tre informanter som

viser til at det vil være noen variasjoner i påtaleansvarliges grunnleggende tenkning opp mot valg av påstand. Informant 1 peker imidlertid på at det vil være vanskelig å få frem disse variasjonene, og hvordan forskjellene påvirker praksis. Informantene gir utdypende forklaringer om den juridiske arbeidsmetodikk, og få utsagn som utdyper eventuelle forskjeller. Det kan forstås som uttrykk for at det er få forskjeller. Eller en kan se det som uttrykk for at det er et mindre sensitivt tema å snakke om arbeidsmetodikk enn refleksjon over om valg av påstand kan ses som uttrykk for personlige standarder.

Informant 5 og 6 utdyper sitt syn noe, og viser til det å være streng og det å være mild som indikator for ulik tenkning. Streng er knyttet til det å drive straffenivået opp og vil være uttrykk for et allmennpreventivt syn (Bratholm 1980). Mild kan ses som uttrykk for det motsatte og vil kunne representere det individualpreventive perspektiv som legger vekt på omstendigheter knyttet til den enkelte lovbrøyer (Andenæs 2004). Streng og mild er en ordbruk som går igjen hos informantene og kan representere en del av et felles begrepssystem som heller ikke er ukjent for allmennheten.

Påtalemyndigheten som offentlig organ kan ses som et noe lukket system. Ansatte i rollen som offentlig anklager skal målbare systemet. Det er klare ansvarsforhold og arbeidsfordeling innad, og utad mot samfunnet. Når påtaleansvarlige utøver sin praksis så er det på vegne av systemet, se pkt. 1.3. Store avvik i praksis vil bli avdekket. Saker vil bli anket og ført i høyere rettsinstanser. Derfor kan en si at det nærmest vil være et element av ekstern ”overvåking” som angir praksis.

Informant 6 viser til at det vil være individuelle forskjeller, men at påtaleansvarlige likevel vil fremstå som en uniform gruppe. De er trent opp gjennom utdanning og praksis ved påtalemyndigheten til å nærme seg juridiske problemstillinger ut i fra et spesielt tankemønster og form for resonnering. De har sitt profesjonelle stammespråk (Håheim 2005) og en indre faglig forankring og logikk. Ved tvilstilfeller snakker informantene sammen og tester ut sin argumentasjon. De fungerer som en ”djevelens advokat” overfor hverandre, og der er det også et element av en indre justering og justis som kan virke ensrettende. Det er likevel noen forskjeller i praksis som kommer til uttrykk i ordene streng og mild, og det kan være et utgangspunkt for videre undersøkelser.

3.9. Hvilken kunnskap har påtaleansvarlige om innholdet i en samfunnsstraff og hvilket syn har påtaleansvarlige på samfunnsstraff som soningsform?

Alle informantene sier de har lite konkret kunnskap om hva som kan være innhold i en samfunnsstraff. Den kunnskapen de har er fragmentert, usikker og generell og de undrer seg på hva det egentlig vil si å gjennomføre en samfunnsstraff. Noen knytter kunnskap om samfunnsstraff direkte opp mot hva som er rettspraksis. Noen mener at det ikke er sentralt at påtaleansvarlige skal vite så mye om innholdet. Andre igjen ser kunnskapsløshet på dette feltet som et problem i egen etat. Informant 2, 3, og 5 uttaler at de har lite kunnskap om hvordan en samfunnsstraff blir individuelt tilrettelagt. Den eldste mannlige respondenten med lengst erfaring formulerte seg slik:

”Tilnærmet ingenting.(...) Det er et godt spørsmål. Hva vet vi, påtalemyndigheten, om samfunnsstraff? Og det er så lite. Vi vet alt for lite om hva innholdet i det er. Og i den grad vi hører om innholdet, så lurer vi på «hva i all verden er det som foregår? (...)... men det er jo ikke slik at vi noen gang har sett en gjeng med personer på samfunnsstraff stå gatelangs og slite seg ut, under ledelse av samfunnsstraff ikke sant. Har du noen gang sett det? Utenfor et eldre senter hvor folk står og måker snø i timevis på samfunnsstraff, det skjer jo ikke. Så innholdet mener vi... eller jeg personlig da, jeg vet ikke hva de andre kollegaene mener, men jeg personlig, savner innhold. Hva er realiteten?”(I-2)

Informant 2 oppgir her at han vet tilnærmet ingenting om hva som kan være innhold i en samfunnsstraff. Likevel har han en rekke antagelser. Det synes som om han kjenner til samfunnsnyttig tjeneste, ulønnet arbeid som vist til i pkt. 1.7.3. ”Andre tiltak” som innhold i soningen synes å være mer usikker kunnskap. I den grad han har hørt om hva ”andre tiltak” kan bestå av så lurer han på ”hva i all verden som foregår”?

Den yngste kvinnelige informanten mener at det er en generell kunnskapsløshet når det gjelder samfunnsstraff både i egen etat og hos allmennheten. Hun synes selv at hun har lite kunnskap om innholdet i en samfunnsstraff og hvordan friomsorgen tilrettelegger samfunnsstraff individuelt.

”Så jeg tror litt sånn kunnskapsløshet både i vår egen etat og blant allmennheten forøvrig gjør at den... ja, man har ikke forståelse for det, og det er jo negativt. (...) Men der har jeg for lite kunnskap om hvordan man legger opp en samfunnsstraff og .. hvordan det eventuelt endres underveis til at jeg kan si noe om det eventuelt.” (I-3)

Det samme gjelder for informant 4:

”(...)er jo alltid at man stort sett har en følelse av at man ikke greier å få tak på hva sysler de egentlig med når de gjennomfører straffen. Hva er det egentlig de driver med?”(I-4)

Informant 5 mener å ha tilstrekkelig kunnskap. Hun uttrykker likevel at kunnskapen er av generell karakter og at hun ikke har noen dypere innsikt i hvilke muligheter en samfunnsstraff kan gi av ulikt innhold.

”Jeg tenker at vi har... tilstrekkelig informasjon om samfunnsstraff til å kunne vurdere hvorvidt det kan være en egnet straffeform. Men vi har ikke detaljkunnskap i forhold til hva som er mulig. Vi har... vi har den generelle kunnskapen om hva det kan gå ut på og hvordan sånn cirka det kan foregå. Men hvilke muligheter finnes innenfor straffen, det har vi ikke noen detaljkunnskap på, sånn sett.” (I-5)

Informant 6 mener at de egentlig ikke er et stort behov for mer kunnskap. Det ses heller ikke som viktig at påtaleansvarlige har så mye kunnskap om hva som er konkret innhold i soningen av en samfunnsstraff. Det viktigste er at det virker.

”Jeg vet ikke om jeg har så veldig behov for det... Det jeg ønsker å ha, det er tillitt til kriminalomsorgen å sørge for at de har et godt innhold og blir gjennomført etter riktige intensjoner. Og det stoler jeg for så vidt på at de gjør. Jeg sa jo at jeg kunne være litt skeptisk, men jeg velger å stole på at innholdet er bra og at det blir gjort. Jeg føler at innholdet er ikke mitt endelige ansvar. Det har jeg lite... Det viktigste for meg er at det virker.”(I-6)

Informant 1 og 4 tenkte umiddelbart at spørsmålet dreide seg om hvordan rettspraksis kan forstås og hva som er den siste utvikling på det feltet og hvordan de kan oppdatere seg.

”Jeg verdsetter alltid de faglige oppdateringene jeg kan få. ..føler absolutt at det er behov for stadige oppdateringer, fordi det skjer stadig lovendringer og ikke minst at rettspraksis endrer seg da.”(I-1)

”Nei...jeg bruker jo lovdata og Gyldendals rettspraksis veldig aktivt, så der finner jeg jo oppdatert praksis (...)Det virker jo litt halv-fattig da, men nå er det jo kriminalomsorgen som styrer. Jeg påstår samfunnsstraff eller ikke, domstolen de bare dømmer. Punktum. Vi legger oss ikke opp i hva KIF finner på underveis.” (I-4)

Informant 4 viser her til arbeidsfordelingen i straffesakskjeden. Hun er mest opptatt av å finne rettspraksis i forhold til aktuell sak. Domstolen skal dømme. Friomsorgen må ta seg av det som har å gjøre med å fylle samfunnsstraffen med egnet innhold. Utsagnet til informant 6 kan ses som et uttrykk for en lignende holdning og avgrensing i forhold til hva det er nødvendig å ha oversikt over for å kunne utføre arbeidet med å vurdere påstand om samfunnsstraff.

På spørsmål om hva informantene mener er positive og negative sider ved samfunnsstraff som straffealternativ ble en rekke faktorer trukket frem. Informantene ser det som positivt at domfelte i tiden for gjennomføring av dommen har et fast holdepunkt i kontakten med friomsorgen. De må møte til avtaler og utføre avtalt innhold i soningen bl.a. samfunnsnyttig

tjeneste. Samfunnsstraffen ses som en mulig treningsarena for å få på plass mer rutiner i hverdagen for å få normalisert tilværelsen. Informantene mener at siktede gjennom en samfunnsstraff kan få hjelp og veiledning til å finne arbeid, bolig, behandling og andre individrettete tiltak. Det pekes på at det blir stilt krav til siktede om å møte presis og de må følge regelverket. De må ta ansvar for egne handlinger, hvis ikke kan det få konsekvenser i form av soning av den subsidiære fengselsstraffen. Positivt syn på samfunnsstraff blir også knyttet til forventet effekt av modning hos siktede og økt evne til refleksjon. Det gjelder særlig for de unge som har lang gjennomføringstid. Samfunnsstraff ses og som positivt for siktede som vurderes å være i en rehabiliteringssituasjon, har et stort hjelpebehov, og arbeider med å komme ut av en ”ond sirkel”. Den yngste mannlige og kvinnelige påtaleansvarlige speiler umiddelbart sin positive innstilling til samfunnsstraff i lys av at de mener at det å sone i fengsel har uheldig virkning.

På spørsmål om negative sider ved samfunnsstraff kommer det få utsagn om at samfunnsstraff i seg selv ses som negativt. De to eldste mannlige informantene stiller seg imidlertid mer skeptisk enn de andre til det de har av kjennskap til ”andre tiltak” i samfunnsstraff.

Informant 6 undrer seg over innholdet slik:

”Fordi jeg har sett eksempel på hvor jeg tenker «er det der straff?» (I-6)

Informant 2 er den eneste som stiller seg negativ til selve premissene for samfunnsstraff. Det at en dag i fengsel skal utgjøre en time samfunnsstraff. Han stiller seg helt uforstående til denne grunnleggende vektingen og forstår ikke at allmennheten har godkjent straffereaksjonen slik den er utformet.

”Det andre er jo selvfølgelig nivået. Man har valgt 30 dager ubetinget fengsel eller 30 timer samfunnsstraff. 30 dager ubetinget fengsel, da sitter man på en celle 24 timer i døgnet, 30 timer samfunnsstraff er 30 timer. Det er 1 time, skal da kompensere for 1 dag. Det er jo absurd. At man har greid å selge inn det til velgerne på gaten er helt uforståelig. At den vanlige mann på gaten godtar det, det skjønner jeg ikke. Det er jo ikke sammenheng. Det kan jo ikke sammenlignes i det hele tatt. Og det er jo litt førende for når jeg og mine kollegaer skal avsi samfunnsstraff. Eh... hva er realiteten? Det skjønner dere også (liten latter).”(I-2)

Alle informantene viser i ulik grad til bekymring for samfunnsstraffens legitimitet. De viser til at de selv i noen tilfeller kan oppfatte at straffen er for mild. De tenker at siktede ”slipper for billig”, at allmennheten kan oppfatte straffen som for mild og at siktede kan se samfunnsstraff som en ”lett vei ut” og ”en fribillett”.

Informant 6 er bekymret for staffens legitimitet og knytter det opp til at reaksjonen kan oppfattes å være for mild. Han viser til forholdsmessighetsprinsippet (se pkt. 1.4.6.) og at straffen må stå i forhold til alvorligheten av lovbruddet. Dersom ”rettferdighetssansen blir såret” vil det ikke være balanse mellom disse to faktorene og det vil kunne undergrave selve straffereaksjonen.

”(…)all straff og dette, det er jo basert på rettsferdighetstanken. Og hvis rettsferdighetssansen... rehabilitering, jeg har veldig mye sans for det, men hvis rettferdighetssansen liksom blir litt såret av det du opplever, da tenker jeg at da er du med på å undergrave reaksjonen. De må liksom se den siden av det og. Å balansere det.” (I-6)

Informant 1 viser til den allmenne rettsoppfatning. At det vil være uheldig hvis omverdenen får inntrykk av at det ikke er sammenheng mellom lovbrudd og reaksjon. Dette utsagnet vil være representativ for en slik tenkning:

”At tanken gjerne forenklet blir «oi, det var jo alvorlig det han gjorde, men likevel så må han bare møte opp og gjøre litt arbeid og så er det ferdig». At jeg kanskje av og til frykter at det signalet som kommer ut av den type staff... når det sammenlignes med den type lovbrudd, kan gi litt uheldige signaler til omverden da.”(I-1)

Utsagnet til informant 5 vil være representativt for noe alle informantene formidlet, nemlig at de mener at det er siktede som ikke burde ha samfunnsstraff der retten likevel går for et slikt alternativ. Det vises til en tankegang i retning av at hvis straffen ikke oppleves som en straff vil den heller ikke ha noen avskrekkende effekt hverken overfor siktede eller overfor andre borgere.

”Det er mest positivt. Det er det. Men i enkelte tilfeller så ser vi at det får negative utslag på den måten at det går ikke opp for vedkommende at det faktisk er alvorlig det de har gjort. Ved at straffen oppfattes som for mild.”(I-5)

Det synes som om informantene har en ufullstendig kunnskap om samfunnsstraff og særlig gjelder det ”andre tiltak” som innhold i soningen. Samtidig synes det som om alle informantene ser positive sider ved straffereaksjonen samfunnsstraff. Det gjelder også informant 2, til tross for uenighet i grunnpremissene og det at han i sterke ordelag uttrykker skepsis til innhold i soningen. Informantene synes å ha positive forventninger og tanker om hva samfunnsstraff kan bidra med overfor domfelte, både i form av plikter og krav men også i form av bistand rettet mot individuelle behov og behov for veiledning. Informant 6 stiller seg også tildels uforstående til noen former for ”andre tiltak”, uten at det blir nærmere utdypet. Det kan synes som om både informant 2 og 6 har noen underliggende standarder for hva de

mener bør være innholdet i en samfunnsstraff, og at det ikke er i harmoni med slik de oppfatter at praksis er.

Alle informantene er opptatt av samfunnsstraffens legitimitet. I det informantene tar opp legitimitetsspørsmålet er det som om de tar på seg sin "kappe" og går inn i sin rolle som offentlig anklager. De skuer utover og viser til den noe usikre størrelsen "den allmenne rettsoppfatning", til egne synspunkt på rettens avgjørelser, til syn på anvendelse av samfunnsstraff og innholdet i soningen. Informant 6 peker på at straffen må stå i forhold til lovbruddet som er begått. Hvis ikke kan balansen bli forrykket, "rettferdighetssansen kan bli såret". Informant 5 viser til at straffen må oppleves som en straff og at siktede må forstå alvoret i det som er gjort, hvis ikke vil sanksjonssystemet tape sin funksjon. Ut fra informantenes uttalelse kan en få inntrykk av at de ser samfunnsstraff som et "gode", noe som er fordelaktig, og skal tildeles de rette kandidatene, de som ses som "verdige".

Innbakt i anklagerrollen ligger mange funksjoner utover det å påstå straff. Påtaleansvarlige kan anke domstolens avgjørelse. De er en part i saken. Blikk på balanse opp i mot rettspraksis, allmenn rettsoppfatning og domstolens avgjørelser vil også handle om rolle og funksjon. Rollen som offentlig anklager kan ses som noe uangripelig. Påtalemyndigheten har sin posisjon og sitt felt hvor de er enerådende. De har påtalekompetanse og tar stilling til hvilke saker som føres for retten. Prinsippet er at påtalemyndigheten skal være uavhengig i sine avgjørelser i enkeltsaker, og at ingen annen fagmyndighet har anledning til å instruere påtalemyndigheten. Informantene sier at de har lite konkret kunnskap om hva som kan være innhold i en samfunnsstraff. Bildet er sammensatt når de peker på hva de mener er positive og negative sider ved samfunnsstraff. Spørsmålet vil være om begrenset kunnskap om samfunnsstraffens innhold, og den enkeltes syn på samfunnsstraff vil ha innvirkning på valg av påstand. Videre kan en spørre i hvilken grad informantenes valg av påstand kan influeres av personlige, moralske og subjektive holdninger. En kan også stille spørsmål ved om informantenes ufullstendige kunnskap om samfunnsstraff, som her kommer til uttrykk, kan sies å være "godt nok" som grunnlag for vurdering av påstand.

Den norske rettsrealismens ideal er forenklet sagt en objektiv vektning av faktorer som skal balanseres opp i mot rettspraksis. Ved valg av påstand skal påtaleansvarlige ta stilling til en rekke sider ved menneskelig fungering som gjenstand for juridisk behandling. Mine informanter er spesialister på det som gjelder det juridiske område og de har ingen tilleggs kompetanse på andre fagområder. Således vil ikke informantene ha en dypere faglig

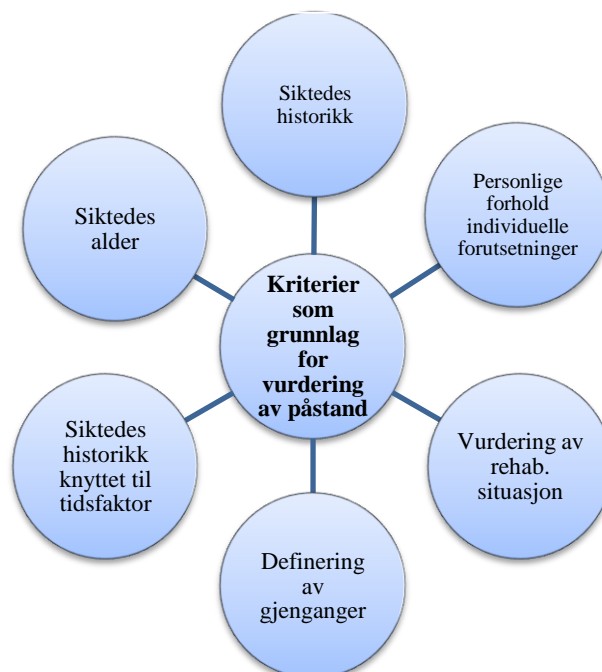
kunnskap om psykologiske prosesser, som f. eks. hva som kan gi grunnlag for endringsprosesser hos mennesker. Det er derfor uheldig at skepsis til hva som kan være ”andre tiltak” i samfunnsstraff nærmest kommer til uttrykk som moralsk forargelse, slik en kan tolke informant 2 i sitt utsagn når han fritt verbaliserer.

Det synes som om informantene har lite kontakt med andre faggrupper og de vil da heller ikke få brynt sine utsagn og sin forståelse mot andre kunnskapsområder. En kan tenke at tilfang av ny innsikt, i det som angår grunnleggende menneskelig fungering og erfaring, ville vært større i møte med andre fagmiljøer enn ved å luften meninger og holdninger internt.

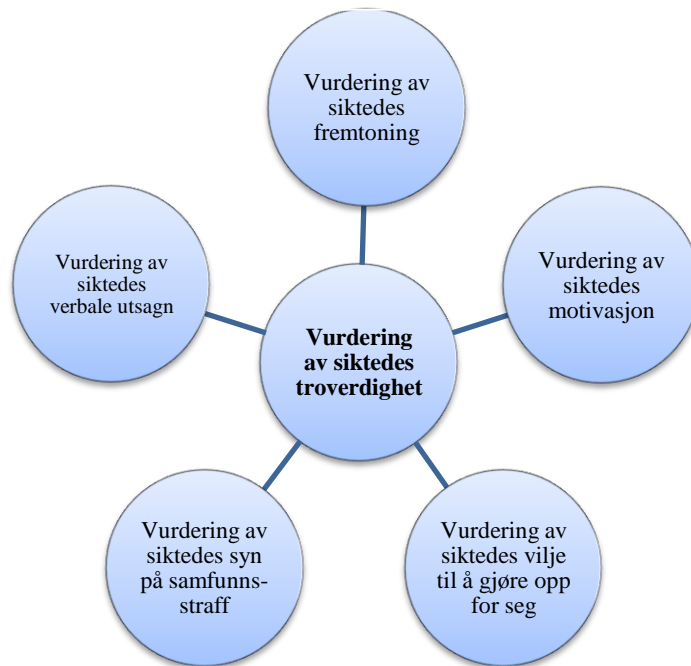
3.10. Avslutning – Sentrale funn

Informantens første blick på saken involverer refleksjon rundt en rekke faktorer som de vil vektlegge både for og mot samfunnsstraff. Mangfoldet av faktorer er stort men det kommer likevel frem et repeterende mønster i informantens utsagn. Mønsteret kan spores i selve språkbruken. Enkelte ord går igjen og en kan si at de utgjør et slags ”stammespråk”, samtidig som ordene også fremstår nærmest som enkel dagligtale. Ordene synes å representere ulike tema som på forskjellig vis danner grunnlag for vurdering av påstand. De tre følgende figurene må ikke ses isolert men i sammenheng, som om de ligger oppå hverandre lagvis.

Figur nr. 5: Oversikt over utvalgs-kriterier som ble synliggjort i det empiriske materialet.

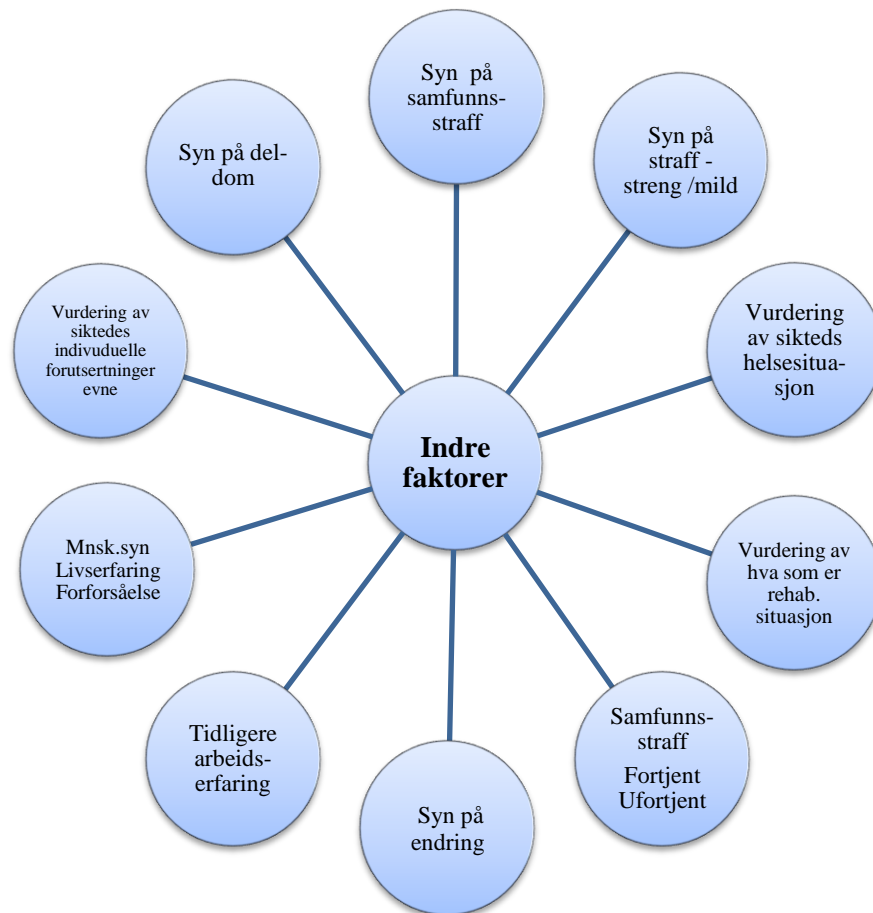

Figur nr. 6: Oversikt over faktorer i det empiriske materialet som er samlet under begrepet troverdighet.

Disse faktorene synes å bli gitt stor betydning og blir nøye vurdert og vektlagt både for og mot påstand om samfunnsstraff. Alle informantene viser til hvordan de lager seg forestillinger om hvordan siktede er som person. I en hovedforhandling, når de møter siktede, har de mulighet til å korrigere dette bildet. I tilståelsessaker vil de ikke ha samme mulighet til å gjøre seg opp en ny mening.

Figur nr. 7: Oversikt over faktorer i det empiriske materialet som kan ses som underliggende tankemønstre som danner grunnlag for refleksjon.

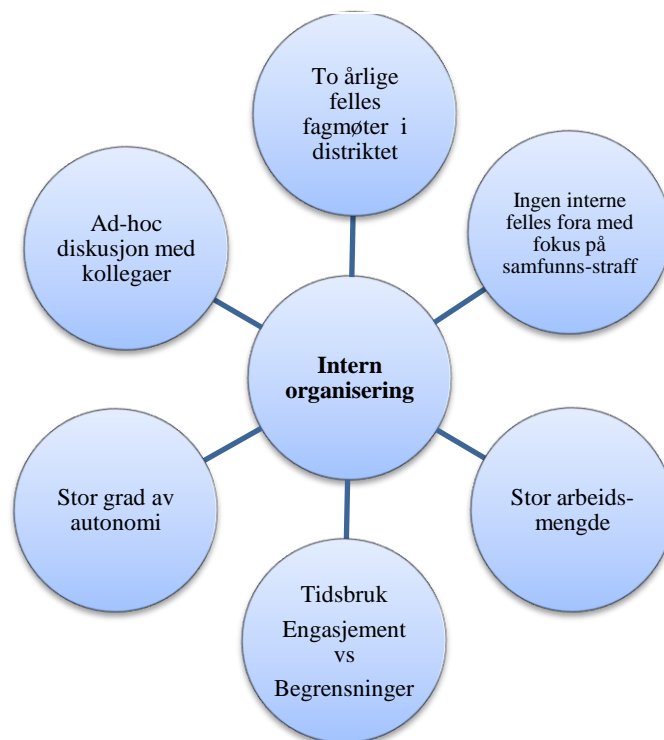

Fem av informantene har en klar formening om at deres livserfaring, grunnleggende holdinger og verdier vil kunne virke inn på valg av påstand. Bare en informant viste til annen arbeidserfaring som viktig og formende for personlig utvikling slik at det influerte på hennes refleksjon i møte med siktede. Vurderinger av siktedes rehabiliteringssituasjon synes å involvere avgjørelser som kan sies å være i ytterkant av informantenes kompetanseområde.

Synspunkt angående del-dom fremstår som påfallende likt. Del-dom ses ikke som en egnet sanksjonsform. Begrunnelsen for denne påstand synes også å være likt fundert og preget av få refleksjoner. Del-dom er fra politiske myndigheter ment som et tiltak for å få ned soningskø og for å øke antall straffereaksjoner i frihet. Det synes som om denne intensjonen ikke har festet seg i bevisstheten til informantene som utgjør dette utvalget. Hvor representativt dette er for andre aktører i straffesakskjeden kunne vært nyttig å få frem. Det kunne vært grunnlag for en videre undersøkelse.

Under pkt.3.1.10. er det er bare den yngste informanten med kortest arbeidserfaring som viser til at han ved første blick på saken har rutiner i form av bevisst tankestrukturering. De tre informantene med lengst ansiennitet viser til at avgjørelser blir tatt med bakgrunn i det skjønnet de har opparbeidet seg. De viser til intuisjon, magefølelse og ryggmargsrefleks som størrelser de agerer på og som danner grunnlag for valg av påstand. En informant etterlyser nasjonale rutinebeskrivelser, som en form for sjekklister.

Figur nr. 8: Oversikt over faktorer som kan knyttes til organisering av arbeidet, arbeidsmengde og tidsbruk.

Bildet som tegner seg er at informantene arbeider med stor grad av autonomi. De er alene ansvarlig for sine avgjørelser ved valg av påstand uten at de behøver en kontrasignatur. Ved behov tar de kontakt med kollegaer for å få diskutert og belyst sin argumentasjon. Det er ingen faste fora for diskusjon knyttet opp til valg av påstand. Samarbeid mellom kollegane synes å være ad-hoc. Noen sier at de har mye kontakt og diskusjon med kollegaer, mens andre sier at kontakten er mer sjelden og overfladisk. Saksmengden synes å være stor, og det blir vist til bunker av saker som hopper seg opp.

Det empiriske materialet gir i noen grad grunnlag for å kunne si at tid som faktor vil kunne ha innvirkning på valg av påstand. Her er det språk i informantenes utsagn. En travel arbeidshverdag med stort tidspress synes å medvirke til at vurdering av påstand om samfunnsstraff blir "glemt" eller at det er tilfeldigheter som gjør at de kommer på det. Den eldste mannlige informanten ser tid som et klart hinder. Det tar tid å forberede argumentasjonen i partsinnlegget og det tar tid å omregne fengselsstraff til samfunnsstraff. I en travel hverdag strekker ikke tiden til, og det utelukker valg av påstand om samfunnsstraff. Noen sier at tidsfaktor ikke har betydning. Tidsbruken blir styrt av at de i enkeltsaker har sterke synspunkt for eller mot påstand om samfunnsstraff, og at det er slike forhold som styrer hvordan tiden benyttes. De tre kvinnelige informantene har flere ytringer enn sine mannlige kollegaer om at de har et ønske om å hjelpe og bistå den siktede. Det synes som om dette engasjementet blir brukt som argument for å bruke mer tid i enkeltsaker. Rammen informantene arbeider innenfor kan virke noe lukket, med lite kontakt opp mot andre kompetansefelt.

Under pkt. 3.3. kommer det frem at personundersøkelse ses som et godt arbeidsredskap dersom de er "gode". Hovedinntrykket er at informantene synes at det er et underforbruk av personundersøkelser. Tidsfaktor synes å kunne ha en innvirkning på at personundersøkelse ikke er brukt i større utstrekning. Er siktede ung vil det kunne være en utløsende faktor for innhenting av personundersøkelse til bruk under rettsaken.

Den eldste mannlige informanten fremsatte forslag til tettere samarbeid mellom påtalemyndighet og friomsorgen i arbeidet med å fremstille personundersøkelser. Dette kan ses som et interessant forslag som kan utredes videre. De to eldste mannlige informantene mener at politietterforskere er for passive. De tar sjelden initiativ til å få fremstilt personundersøkelse som utredning av påstand om samfunnsstraff, slik også de har anledning til både tidlig i prosessen i sitt skriftlige saksoppdrag. Etterforskers rolle, og samarbeidet mellom etterforsker og påtaleansvarlige vil kunne være gjenstand for videre undersøkelse. Det som kan vært interessant å få belyst er om det er mulig å spore en sammenheng mellom antall personundersøkelser og avsagte dommer på samfunnsstraff.

Under pkt. 3.6. tegner det seg et bilde av et system som i seg selv kan sies å ha en innebygget form for monitorering som vil være med på å regulere praksis, og skjønnet opp mot praksis. Handlingsrommet synes å være regulert av interne signaler fra riksadvokaten, politiske

styringsdokumenter og rettspraksis i tillegg til ankemuligheten som foreligger. Ikke overraskende er det juridisk metodes arbeidsmetodikk som er fremtredende og som kan ses som en form for gjenbruk og reproduksjon. På en måte kan en si at de bistår hverandre med å ”gå i takt”. Det refereres til de ”gode” dommene som et slags ”felleseie” som blir brukt som grunnlag for egen argumentasjon. Mangfoldet av faktorer er stort og ingen saker vil være identiske. En kan si at skjønnsutøvelsen praktiseres mot en kompleks empirisk bakgrunn. Rom for skjønnsutøvelse ved valg av påstand synes å være størst i saker der en ikke finner empirisk dekning i rettspraksis. Det pekes på at noen påtaleansvarlige i større grad enn andre kan oppleves som ”strengt” eller ”milde” i sin veiledning til retten når de skal nedlegge påstand. De to mannlige informantene med lengst ansiennitet synes dessuten å være de som uttaler seg med mest pondus. Det er også de som i størst grad viser til at egen praksis er formet ut i fra særegne tilnærminger, omtalt som ”pragmatisk” og ”frirettlig”.

Det virker som om en sentral del av rollen som offentlig anklager vil være å balansere sitt syn både opp mot allmenn rettsoppfatning, domstolens praksis og interne og politiske føringer. Da handler det om mer enn bare å søke dekning for sine argumenter og sitt valg av påstand i rettspraksis. De er opptatt av samfunnsstraffens legitimitet. Det virker som om de både har og inntar en posisjon der de i kraft av sin rolle og funksjon har et blikk på og vokter anvendelsen av samfunnsstraff. I noen grad kan en si at de utøver sin rollefunksjon som garantist for samfunnsstraffens legitimitet ut mot offentligheten. En informant gir uttrykk for at påtalemyndigheten kan fremstå som konservativ i møte med politiske endringer. Hva som videre ligger i en slik uttalelse kunne vært ønskelig å få undersøkt nærmere.

Under pkt. 3.9. tegner det seg et bilde av at informantene har et lavt og ufullstendig kunnskapsnivå om hva som kan være innhold i en samfunnsstraff. Det gjelder alle i utvalget. Samtidig ser det ut til at noen av informantene i ulik grad har dannet seg et bilde av innholdet i en samfunnsstraff, og at de bruker det som referanseramme når de uttaler seg. Det gjelder særlig de to eldste informantene, som har både negative utsagn og utsagn som uttrykker undring knyttet til sin forståelse av hva som kan være innhold i en samfunnsstraff. En informant er sterkt uenig i selve premissene for samfunnsstraff. Det er samme informant som har en pragmatisk tilnærming og som synes at tidsfaktoren er mest til hinder for å påstå samfunnsstraff. Det er også den informanten som anmoder om et tettere samarbeid rundt personundersøkelse. Denne informanten uttrykker også en positiv innstilling til samfunnsstraff.

Til tross for lite konkret kunnskap om samfunnsstraffens innhold, så synes det å være en gjennomgående positiv innstilling til samfunnsstraff som straffegjennomføringsform. Informantenes praksis synes å være dominert av å søke etter de rette kandidatene, der en kan vise til lignende saker i rettspraksis, ”da går straffen opp”, som informant 4 uttalte.

Det virker som om det er i møte med siktede, der påtaleansvarlige blir særlig engasjert både for og mot påstand av samfunnsstraff, at rettspraksis blir utfordret. Som Bernt (2013) viser til så vil det uansett være i jussens praksis her-og-nå, at endringer i rettspraksis skjer: «Law is a river, not a pond».

Rapporten er basert på et begrenset utvalg av 6 informanter. Som sagt i innledningen vil rapporten derfor bare kunne gi et avgrenset bilde av, jussens praksis her-og-nå, og av påtaleansvarliges refleksjon rundt påstand om samfunnsstraff.

Litteraturliste

Andenæs, Johs. (1985): *Innføring i Rettsstuidet*. 2. utgave. Grøndahl.

Andenæs, Johs. (1994): *Straffen som problem*. Exil Forlag A/S.

Andenæs, Johs. (2004): *Alminnelig strafferett*. (5. utgave ved Matningsdal, Magnus og Georg Fredrik Rieber-Mohn). Universitetsforlaget.

Bay, Jens (2005): *Konsekvenspedagogik*. Borgen Forlag.

Berg, Bruce L. (2009): *Qualitative Research Methods - For the Social Sciences*. 7th Edition. Allyn & Bacon.

Bernt, Jan Fridthjof (2013): *Rettskildelæren og "the single right answer"*. Kjønstad, Asbjørn (red.) *Nye trender i rettsvitenskapen*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Blaikie, Norman (2010): *Designing social research*. 2nd. Edition. Polity Press.

Bratholm, Anders (1980): *Strafferett og samfunn*. Universitetsforlaget.

Brinkmann, Svend & Lene Tanggaard (2010): *Intervjuet: samtalen som forskningsmetode*.

Brinkmann, Svend & Lene Tanggaard (red.): *Kvalitative metoder Empiri og teoriutvikling*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Christie, Nils (1982): *Hvor tett et samfunn*. Universitetsforlaget.

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) (2008): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. NESH.

Gadamer, Hans-Georg (2001): *Språk og forståelse*. Lægreid, Sissel & Torgeir Skorgen (red.) *Hermeneutisk lesebok*. Spartacus Forlag AS.

Gadamer, Hans-Georg (2001): *Tekst og fortolkning*. Lægreid, Sissel & Torgeir Skorgen (red.) *Hermeneutisk lesebok*. Spartacus Forlag AS.

Graver, Hans Petter (2013): *Rettskildelæren og allmenn rettsteori*. Kjønstad Asbjørn (red.) *Nye trender i rettsvitenskapen*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Grønmo, Sigmund (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Halvorsen, Terje (2012): *Miljøarbeid i institusjoner for utsatte unge*. Fagbokforlaget.

Hammerlin, Yngve & Egil Larsen (1997): *Menneskesyn i teorier om mennesket*. AD Notam Gyldendal AS.

Hauge, Ragnar (1996): *Straffens begrunnelse*. Universitetsforlaget AS.

Hauge, Ragnar (2002): *Populisme, Politikk og Straff*. Schaanning, Espen. red. *Straff i det norske samfunnet*. Humanist Forlag AS.

Hennink, Monique &, Inge Hutter, m.fl.(2011): *Qualitative Research Methods*. SAGE Publications Ltd.

Højberg, Henriette (2013): *Hermeneutik*. Fuglesang, Lars, Poul B. Olsen m.fl.(red.) *Videnskabsteori i samfundsvidenskabene*. 3. utgave. Samfundslitteratur.

Højdahl Torunn & Ragnar Kristoffersen (2006): *Dømt til samfunnsstraff*. Kriminalomsorgens utdanningscenter. KRUS.

Håheim, Sjak R.(2005): *STRAFFE!!! Innføring i strafferettens regler*. IJ forlaget.

Jacobsen, Dag Ingvar (2005): *Hvordan gjennomføre undersøkelser*. Høyskoleforlaget.

Jacobsen, Jørn R.T. (2008): *Fragment til forståing av den rettsstatlege strafferetten*. Universitetet i Bergen.

Jacobsen, Jørn (2012): *Strafferetten kan vise tolmod med menneska*. Kronikk i Bergens Tidende. Lørdag 14. januar.

Johannesen, Asbjørn, Per Arne Tufte m. fl.(2006): *Å forstå samfunnsforskning*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Kahneman, Daniel (2011): *Thinking fast and slow*. Allan Lane, Penguin Books.

Kinander, Morten (2005): *Rettsfilosofi – en innføring*. Fagbokforlaget Vigmostad Bjørke AS.

Kristjansson, Kristjan (2005): *Justice and desert-based emotions*. Routledge.

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009): *Interview – Introduktion til et håndværk*.
2.utgave. Hans Reitzels Forlag.

Lynggaard, Kennet (2010): *Dokumentanalyse*. Brinkmann Svend & Lene Tanggaard (red.)
Kvalitative metoder Empiri og teoriutvikling. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Maslow, Abraham, M. (1970): *Motivation and personality*. Harper & Row, Publishers.

Matningsdal, Magnus (2004): *Straffutmåling – politiske direktiver og signaler*. Lov og Rett
nr. 6.

Reusch, Marianne & Christian H.P. Reusch (2004): *Retten er satt*. 2. utgave. Cappelen
Akademiske Forlag AS.

Rubin, Herbert J. & Irene S. Rubin (2012): *Qualitative Interviewing - The Art of Hearing
Data*. 3rd. Edition. Sage Publications as.

Schaanning, Espen (2002): *Den onde vilje – En kriminal – filosofisk pamflett*. Spratacus
Forlag.

Schaanning, Espen (2009): *Den tilsiktede smerten – En blindflekk i norsk kriminalpolitikk*.
Unipub.

Schneider, Kirk J. & Krug, Orah T. (2010): *Existential-humanistic therapy*. American
Psychological Association.

Schön, Donald A. (2001): *Den reflekterende praktiker. Hvordan professionelle tænker, når de
arbejder*. Forlaget Klim.

Silverman, David (2006): *Interpreting Qualitative Data*. 3.nd. Edition. SAGE Publication
Ltd.

Skoghøy, Jens Edvin (2013): *Utviklingstrekk innenfor strafferett og straffeprosess*. Kjønsstad
Asbjørn (red.) *Nye trender i rettsvitenskapen*. Gyldendal Norsk Forlag AS.

Strømfors, Gus & Marit Edland-Gryt (2013): *Jeg visste ikke at jeg kunne så mye -
praksisrefleksjon på arbeidsplassen*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

Thagaard, Tove (2013): *Systematikk og innlevelse*. 4. utgave. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Stortingsmeldinger, forarbeider og andre offentlige dokumenter

St. meld. nr. 104 (1977-78) *Om kriminalpolitikken*.

St. meld. nr. 27 (1997- 1998) *Om kriminalomsorgen*.

St. meld. nr. 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

Ot.prp. nr. 72 (1989-1990) *Om lov om endringer i straffeloven m.v. (samfunnstjeneste)*

Ot. prp. nr. 5 (2000-2001) *Om lov om gjennomføring av straff m.v.*

(straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) *Om lov om straff (straffeloven)*

Ot. prp. nr.31 (2006-2007) *Om lov om endringer i straffegjennomføringsloven mv. (tiltak for å avvikle soningskøen og bedre innholdet i soningen mv.)*

NOU 2013: Politianalysen.

Politidirektoratets publikasjon 2010 – ”Politiet i Norge”

Internet

<http://www.domstol.no/no/Verktoy/Juridisk-ordliste/17.10.13.kl.11.09> (11.05.14 kl. 21.45)

https://www.politi.no/oslo/aktuelt/publikasjoner/Tema_996.xml (11.05.14 kl. 21.41)

<http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1985-06-28-1679> (11.05.14 kl. 21.36)

<http://www.riksadvokaten.no/no/P%C3%A5talemyndigheten.9UFRnM5U.ips>

(06.10.13 kl. 23.36)

<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/lovbrudd-fra-anmeldelse-til-dom> (17.12.13 kl. 11.37)

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stprp/20032004/stprp-nr-1-2003-2004-1.html?id=296566> (07.05.2014 kl. 17.20)

<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-samfunn.237837.no.html> (26.10. kl. 15.30)

<http://www.kriminalomsorgen.no/statistikk-og-noekkeltall.237902.en.html> (17. 02.14. kl. 11.09)

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25>

Forespørsel om å delta i intervju

Jeg er student i sosialt arbeid ved Universitetet i Nordland og holder på med den avsluttende masteroppgaven. I denne studien ønsker jeg å undersøke hvilke refleksjoner som danner grunnlag for påtaleansvarliges beslutning om å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff. For å finne ut av dette ønsker jeg å intervju politiadvokater ved påtaleenheten ved (...) * politidistrikt.

Tekstanalyse /dokumentanalyse i kombinasjon med intervju med påtaleansvarlige er tenkt som metodisk tilnærming i denne studien. Jeg vil av praktiske og metodiske årsaker gjerne få benytte båndopptaker og ta notater under selve intervjuet, og varigheten vil være omtrent en 1,5 time.

Det er selvsagt frivillig å være med og du kan trekke deg når som helst underveis, uten å måtte begrunne dette nærmere. Dersom du trekker deg vil alle innsamlede data fra intervjuet bli slettet. Opplysningene vil bli behandlet konfidensielt, og ingen enkeltpersoner vil kunne kjenne seg igjen i den ferdige oppgaven. Opplysningene anonymiseres og opptakene slettes når oppgaven er levert.

Hvis det er noe du lurer på kan du ringe meg på telefon 948 11 268, eller sende en e-post: ingrid.hordvik@hotmail.com

Du kan også kontakte min veileder Terje Halvorsen, ansatt ved universitetet i Nordland på telefon 75 51 73 19, eller e-post: terje.halvorsen@uin.no

Jeg vil ta kontakt per telefon en av de nærmeste dagene for å informere mer om prosjektet, og for å avtale eventuelt tidspunkt for intervju. Det er naturligvis mulig å reservere seg mot telefonhenvendelse ved å sende meg en e-post.

Med vennlig hilsen

Ingrid Hordvik

* Av hensyn til informantenes anonymitet har jeg valgt å ta bort navn på politidistriktet informantene arbeider ved.

Intervjuguide

Mitt fokus under intervjuet – instruks til meg selv:

En sentral målsetting er å få belyst påtaleansvarliges refleksjoner, grad av bevissthet, skjønnsutøvelse og synspunkt knyttet til beslutningsgrunnlaget for å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff.

1. Bakgrunnsspørsmål

- Kjønn:

- Alder?

- Hvilken region i (...) politidistrikt arbeider du ved?

- Utdanning?

– Annen yrkesbakgrunn?

- Realkompetanse - tidligere ansettelsesforhold – andre arbeidsfelt?

- Etatsansiennitet - hvor lenge har du vært ansatt i stilling som påtaleansvarlig?

- På hvilken måte kom du inn i denne jobben?

Var det tilfeldig, eller var du bevisst på at du ønsket å jobbe som påtaleansvarlig?

- Kan du kort si noe om din stillingsbeskrivelse og rolle/funksjon som påtaleansvarlig?

Innledningsvis ang. beslutningsgrunnlaget:

Spørsmålene i fortsetningen må ses i forhold til tiltaler i straffesaker som du vurderer innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff:

Tidligere: samfunnsstraff kan idømmes i saker med strafferamme på inntil seks år.

Ved lovendring i 2007 - i henhold til Straffelovens § 28a, kan samfunnsstraff idømmes dersom det ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i ett år.

Anvendelsesområdet for samfunnsstraff er også regulert med bakgrunn i lovbruddets karakter og alvorlighetsgrad. Ikke anbefalt å bruke samfunnsstraff ved alvorlige narkotika, volds - eller sedelighetsforbrytelser.

2. Når du arbeider med en straffesak som du vurderer er innenfor anvendelsesområdet av samfunnsstraff;

Utvalg av saker - sorteringsarbeidet:

Hvilke kriterier (argumenter) danner grunnlag for din vurdering av hvorvidt det er aktuelt å nedlegge, ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff? PAUSE

- Hvilke kriterier er eventuelt knyttet til lovbruddet?
- Hvilke kriterier er eventuelt knyttet til siktede?
- Andre forhold?

- Kan du beskrive noen refleksjoner som har vært del av ditt beslutningsgrunnlag når du vurderer å nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Arbeidsprosess / tankeprosess?

- Kan du beskrive noen refleksjoner som har vært del av ditt beslutningsgrunnlag når du vurderer og ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Arbeidsprosess / tankeprosess?

- Har du rutiner i forhold til oppgaven og hvordan kommer det til uttrykk?

Stikkord til meg / ikke formidles:

Vurdering av domfeltes rehabiliteringssituasjon! Normalitetsprinsippet! Alternativ straffereaksjon fremfor ubetinget fengsel – føring!

3. Arbeidsmengde og tidsbruk - innenfor anvendelsesområdet for samfunnsstraff; samfunnsstraff vs ubetinget fengsel

Arbeidsmengde:

På hvilken måte er det mindre / mer arbeidskrevende for deg å nedlegge påstand om samfunnsstraffen i forhold til ubetinget fengselstraff?

- Hvordan gjør det seg gjeldene?

Tidsbruk:

På hvilken måte kan tidsbruk ha innvirkning på oppgaven med å nedlegge påstand om samfunnsstraff vs å nedlegge påstand om ubetinget fengsel?

- Under selve arbeidet med beslutningsprosessen:
- Oppfølging i forhold til anmodning om personundersøkelse:
- Oppfølging og prosedering under rettsbehandling v/hovedforhandling:
- Andre forhold:

På hvilken måte kan tidsbruk ha innvirkning på oppgaven i saker der du vurderer og ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

- Under selve arbeidet med beslutningsprosessen:
- Oppfølging i forhold til anmodning om personundersøkelse:
- Oppfølging og prosedering under rettsbehandling v/ hovedforhandling:
- Andre forhold:

4. Kort om personundersøkelse som rettsdokument – anmodning / eller ikke?

Personundersøkelse (pu) utføres av friomsorgen på bestilling fra påtalemyndigheten eller domstolen. Formålet er å gi opplysninger om siktedes sosiale forhold, helsetilstand, forhold til rusmidler, økonomi m.v. Bestilles når informasjon om siktedes livssituasjon vil kunne ha betydning for avgjørelsen om hvilken straff og eventuelle vilkår som skal fastsettes i dommen. Personundersøkelse som dokument i en straffesak er regulert i politiets påtaleinstruks.

Hvilke forhold i saken kan medvirke til at du anmoder om personundersøkelse?

- Forhold knyttet til lovbruddet:
 - Forhold knyttet til domfelte:
 - Andre forhold:
-
- Når i arbeidsprosessen, med vurdering av nedlegging av påstand om samfunnsstraff, anmoder du om personundersøkelse?
 - f. eks før, under eller etter at du har besluttet å nedlegge påstand om samfunnsstraff?
 - Hvordan ser du på behov for personundersøkelse i saker der du i utgangpunktet ikke vurderer å nedlegge påstand om samfunnsstraff?
 - Hva er din erfaring med personundersøkelse som rettsdokument?
 - På hvilken måte kan personundersøkelsen ha innvirkning på din beslutning?

5. Kontakt med siktede / tiltalte

Påtaleansvarliges refleksjon knyttet til hvorvidt det er aktuelt å nedlegge påstand om samfunnsstraff eller ikke:

På hvilken måte kan kontakt med siktede/ tiltalte ha betydning i forhold til beslutning om å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

- Kan du si noe om når i prosessen (avhør, varetekt etc.) du eventuelt vurderer det kan være aktuelt å introdusere samfunnsstraff som straffealternativ for siktede / tiltalte?
- Dersom du vurderer å nedlegge påstand om samfunnsstraff; informer du tiltalte om din beslutning eller ikke? Kan du begrunne dine valg?

6. Skjønnsutøvelse - Handlingsrom

Jeg vil nå stille deg noen spørsmål om utvikling og utøving av skjønn; gjelder spesifikt ved vurdering av hvorvidt du skal nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Skjønnsutøvelse / Handlingsrom

-Har du erfaring med at domstolen har vedtatt dom på samfunnsstraff i saker der du har nedlagt påstand om ubetinget fengsel: PAUSE JA/NEI

- Kan du si noe om hvilke forhold som var;

- Førende for beslutningen til domstolen?
- Noe om din vurdering?

I etter tid, hva tenker du?

-Har du erfaring med at du har nedlagt påstand om samfunnsstraff og at domstolen i samme sak har vedtatt dom på ubetinget fengsel?: PAUSE JA/NEI

- Kan du si noe om hvilke forhold som var;

- Førende for din beslutning?
- Noe om domstolens vurdering?

I etter tid, hva tenker du?

Har du nedlagt påstand om samfunnsstraff i en sak/ saker som du tenker er i grenselandet for anvendelse av samfunnsstraff: PAUSE JA/ NEI

- Kan du eventuelt si noe om hvilke forhold som var førende for beslutningen?

Kombinasjon av fengselstraff og samfunnsstraff (deldom)

Ot.prp. nr. 31 (2006 – 2007) ”Om endringer i straffegjennomføringsloven” innebærer at domstolen kan kombinere samfunnsstraff med inntil 60 dager ubetinget fengsel.

- Hvordan vurderer du et slikt straffealternativ?

- Hva er din erfaring med slike deldommer?

På et generelt grunnlag:

Mengde /omfang:

- Hva er ditt synspunkt mht omfanget av anvendelse av samfunnsstraff?

Stikkord: ”Høyesterettsdommer som danner presidens”

Hva mener du er positive sider ved samfunnsstraff som straffealternativ?

Hva mener du er negative sider ved samfunnsstraff som straffealternativ?

7. Utdannelsesbakgrunn - Yrkesrolle – Arbeidserfaring - Samlet kompetanse

Kompetansebegrepet;

Din samlede kompetanse vil være sammensatt med bakgrunn i utdanning, eventuell videreutdanning / spesialisering, din yrkeserfaring inklusiv eventuell erfaring fra andre arbeidsfelt, erfaring fra andre livsområder;

-Hvordan tenker du at utdanning, livserfaring, annen arbeidserfaring har påvirket din holding til dette arbeidet?

- Hvilke deler av den erfaring og kompetanse du har til rådighet vektlegger du mest og mener har sterkest innvirkning på arbeidet?

8. Styringsdokumenter i offentlig forvaltning - dok. som regulerer oppgaven med vurdering av hvorvidt det er aktuelt å nedlegge, ikke nedlegge påstand om

samfunnsstraff.

Hvilke dokumenter har du til rådighet/disposisjon, som du mener er sentrale i forhold til denne oppgaven?

Jeg krysser av de dok. som informanten nevner:

- Rutinebeskrivelser:

- Stortingsmeldinger:

- Høyesterettsdommer:

- Straffelov:

- Påtaleinstruks:

- Forskrifter:

- Andre dokument:

Hvilke av styringsdokumentene, du har nevnt, ser du som førende i arbeidet med og beslutte hvorvidt du skal nedlegge påstand, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

9. Intern organisering av arbeidet – ulike arenaer du har tilgang på?

Systemet innad – hvem er involvert?

Gjelder spesifikt: vurderingene av hvorvidt det er aktuelt å nedlegge eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Hvordan er arbeidet med disse vurderingene organisert innad på kontoret?

- Gjør du vurderingene alene eller skal noen overordnede godkjenne dine vurderinger?
- Er det noen form for intern spesialisering?

- Hvordan blir saker fordelt?

- Er det noen som arbeider mer med slike saker, for eksempel ut i fra interesse eller andre forhold?

- I forhold til denne oppgaven; arbeider du alene, i team, formelle / uformelle grupper?

- Følger du en sak gjennom hele prosessen, eller tar andre over på ulike stadier f. eks ved rettsbehandling?

- Er det etter ditt syn enhetlig praksis eller individuelle forskjeller innad på kontoret i forhold til denne oppgaven?

Eventuelt, kan du si noe om hvordan det kommer til uttrykk?

Hvilke arenaer har du internt i forhold til arbeidsoppgaven?

- Opplæring:

- Veiledning:

- Fast møttestruktur:

- Interne kurs / seminarer:

-Andre forhold:

Hvilke arenaer har du eksternt i forhold til arbeidsoppgaven?

- Samarbeid i faste eller løse strukturer i forhold til f. eks. forsvarere, kriminalomsorgen?

- Kurs, konferanser, seminar, e. l. ?

- Andre arenaer / fora?

- Kan du si noe om hvilke diskusjoner vedr. samfunnsstraff som straffealternativ som gjør seg gjeldene på de arenaer og fora du har tilgang til?

10. Kjennskap / kunnskap /erfaring?

- Hvilke informasjon har du fått om samfunnsstraff internt på din arbeidsplass?

- Hvilke informasjon har du fått om samfunnsstraff fra eventuelt fra andre organer / instanser / under utdannelsen?

Hvordan vurderer du ditt behov for informasjon og kunnskap om samfunnsstraff?

- Opplever du å ha tilstrekkelig informasjon og kunnskap / har du behov for mer, hva vil du eventuelt peke på?

De siste spørsmål:

Er det noe du er spesielt fornøyd med i forhold til den måten du arbeider med vurdering av hvorvidt du skal nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff?

Er det noe ved dagens praksis du mener kan forbedres og eventuelt hva?

Hva er din formening om kriminalpolitisk utvikling i dag?

Avslutning:

- Er det noe jeg har glemt å spørre om som du mener er relevant for meg å vite?

- Ville det være mulig å komme tilbake med noen få oppfølgingsspørsmål hvis jeg skulle ha behov for det?

Stikkord videre

Individuell tilrettelegging, rehabilitering, normalisering, menneskesyn i møte med domfelte, definisjonsmakt, rolle, funksjon, mandat.

Stikkord til informant

Fokus: I denne studien ønsker jeg å undersøke hvilke refleksjoner som danner grunnlag for påtaleansvarliges beslutning om å nedlegge, eller ikke nedlegge påstand om samfunnsstraff.

1. Bakgrunnsspørsmål?
2. Anvendelsesområdet for samfunnsstraff – Kriterier / Rutiner ? - Dine vurderinger?
3. Arbeidsbyrde / Tidsbruk – Samfunnsstraff vs ubetinget fengsel?
4. Kort om personundersøkelse?
5. Kontakt med siktede / tiltalte?
6. Skjønnsutøvelse – handlingsrom?
7. Yrkesrolle – Samlet kompetanse?
8. Styringsdokumenter?
9. Intern organisering av arbeidet – Arenaer du har tilgang på?
10. Kjennskap – Kunnskap – Erfaring?

De tre siste spørsmål?

- Avslutning: Noe jeg har glemt å spørre om som du mener er relevant?

- Vil det være mulig å komme tilbake med noen oppfølgingsspørsmål hvis jeg skulle ha behov for det?

